

De migratie in Limburg in de laatste eeuw

Inleiding

Wanneer men een historische studie wil maken van de provinciale migratie gedurende de laatste honderd jaar, wordt men onmiddellijk geconfronteerd met de moeilijkheid, hoe men voldoende retrospectief cijfermateriaal kan opsporen om een bevredigend en zo volledig mogelijk beeld te kunnen construeren van de migratoire beweging in Limburg.

Weliswaar zijn er diverse bronnen, waaraan gegevens kunnen worden ontleend, maar zij zijn vaak zeer onvolledig, niet op elkaar afgestemd, en hebben bovendien slechts betrekking op bepaalde tijdstippen of bepaalde perioden, zodat het welhaast niet mogelijk is over een zo lange termijn een goed aansluitend geheel te verkrijgen.

Niettemin hebben wij van de meeste dezer bronnen een dankbaar gebruik gemaakt, hetzij om ons cijfermateriaal aan te vullen, hetzij om een bepaald aspect van de migratie te belichten, waardoor soms het beeld scherper naar voren kon worden gebracht. De door ons gebruikte bronnen zijn de volgende:

1. De totale bevolkingsgroei van de provincie Limburg en van de afzonderlijke delen daarvan (zie jaarboek 1955 van het Sociaal-Historisch-Centrum voor Limburg blz. 35-52).
2. De algemene volkstellingen van 1859, 1869, 1879, 1889, 1899, 1909, 1920, 1930 en 1947.

Deze geven o.m. een tabel betreffende de geboorteplaats van de bevolking.

Voor 'n studie van de migratie hebben deze cijfers echter slechts een betrekkelijke waarde. Zij laten slechts een vergelijking toe tussen de woongemeente en de gemeente van geboorte. De enig mogelijke conclusie uit deze gegevens is deze, dat, indien beide gemeenten verschillend zijn, de betreffende personen tenminste één keer van

woonplaats zijn veranderd.

Bovendien ontsnappen personen, die binnen die tien jaren weer naar hun woonplaats terugkeren - en dat zijn er niet weinig - aan onze waarne-
ming; deze kunnen derhalve niet geteld worden. Ook is niets bekend omtrent het tijdstip van de eventuele verhuizingen. In feite kan zulks voor elk individueel persoon net zo goed één als hon-
derd jaar geleden zijn. Tenslotte dient nog te wor-
den opgemerkt, dat de volkstellingen ons slechts de saldi geven van de migratie tussen twee mo-
menten, maar ons niets zeggen omtrent de om-
vang van de migratie. Om de laatste twee bezwa-
ren gedeeltelijk te ondervangen, heeft het Cen-
traal Bureau voor de Statistiek bij de Algemene
Volkstelling van 31 mei 1947 tevens gegevens ver-
strekt over de woongemeente op een vroeger tijd-
stip - nl. in augustus 1939 - van de op 31 mei 1947
getelde personen.

3. De gemeentelijke bevolkingsregisters.

Wanneer iemand uit een gemeente vertrekt en zich dientengevolge in een andere gemeente ves-
tigt, dient hij zich op het bevolkingsbureau van de gemeente van vertrek en van vestiging af- en
aan te melden teneinde te worden afgevoerd uit of
ingeschreven in de bevolkingsregisters. Zulks im-
pliceert dat het totaal aantal inschrijvingen, als
gevolg van de binnenlandse migratie, volkomen
gelijk behoort te zijn aan het aantal afvoeringen
uit de bevolkingsregisters. Praktisch zijn er ech-
ter altijd verschillen. Het is 'n algemeen bekend
feit, dat in de jaren vóór 1920 in tal van gemeen-
ten vele afvoeringen uit de bevolkingsregisters,
wegens vertrek naar elders, niet werden gere-
gistreerd. Deze verzuimen komen bij de tien-
jaarlijkse volkstellingen telkens aan het licht en
worden dan gecorrigeerd.

Met deze gegevens van de gemeentelijke bevol-
kingsregisters als grondslag zijn publicaties ver-
schenen, die cijfermateriaal verschaffen over de
binnen- en buitenlandse migratie.

Deze publicaties zijn:

"Het Statistisch Jaarboek voor het Koninkrijk der Nederlanden" voor de jaren 1861 t/m 1864;

"Statistische Bescheiden, eerste deel, Loop der bevolking" voor de jaren 1865 t/m 1875;

"De Statistiek van de loop der bevolking" voor de jaren 1876 t/m 1940.

Al deze publicaties geven helaas geen gegevens per gemeente, doch uitsluitend per provincie en per gemeentegroep (op basis van het aantal inwoners). De samenstelling van de migrantengroep wordt enkel onderscheiden naar geslacht.

Over de richting van de binnenlandse migratie is slechts bekend: de migratie binnen de provincies, zonder dat de vertrek- en de vestigingsgemeenten met name genoemd worden, en het aantal migranten naar een, niet met name genoemde andere provincie van ons land.

4. De verhuiskaarten.

Sinds 1936 is door de invoering van de verhuiskaarten een nieuwe bron ter beschikking gekomen. Door middel hiervan kan de richting der migratie nauwkeurig worden bepaald. Bovendien zijn een aantal individuele kenmerken van de migratie opgenomen, waardoor het mogelijk wordt enig inzicht te geven in de samenstelling der jaarlijkse migrantengroepen. Vanaf 1948 zijn deze gegevens voor elke gemeente afzonderlijk bij het C.B.S. verkrijgbaar. Voor de periode 1948-1953 is tevens door het C.B.S. een afzonderlijke studie over de migratie uitgegeven, waarin bovenbedoelde gegevens uitvoerig zijn verwerkt.

5. "Verslagen van de toestand van het Hertogdom Limburg".

Tot en met het jaar 1877 geven deze verslagen migratiecijfers per gemeente naar geslacht, herkomst en bestemming.

6. Tenslotte hebben wij nog een laatste niet te onderschatten hulpmiddel voor de beoordeling van

de migratiebeweging in Limburg in het opstellen van de migratieresultanten per gemeente, per gebied en voor de gehele provincie.

Nadat wij in het jaarboek 1955 de relatieve bevolkingsgroei in Limburg in de laatste eeuw behandelden en vervolgens in het jaarboek 1956 één der componenten van dit bevolkingsaccres, nl. het geboorteoverschot, volgt thans een soortgelijke beschouwing over de tweede component, de vestigings- en vertrekcijfers, resulterend in vestigings- en vertrekoverschotten.

Het lijkt ons belangrijk hieraan een en ander toe te voegen omtrent de richting van de migratie.

Onder migratie verstaan we iedere verandering van woonplaats, die tot gevolg heeft vestiging in een andere woongemeente.

Hieruit volgt, dat verhuizingen binnen eenzelfde gemeente buiten de migratiestatistiek vallen.

Men spreekt verder van binnen- en interprovinciale migratie. Onder binnen-provinciale migratie verstaat men de veranderingen van woonplaats van gemeente tot gemeente binnen de eigen provincie; onder de interprovinciale migratie vallen de woonplaatsveranderingen over de provinciale grenzen heen, naar of van een gemeente in een andere provincie.

In hoofdstuk I behandelen we de mobilititeit, die de omvang van de migratie weergeeft.

Uit de bespreking in hoofdstuk II van de resultanten van de vestigings- en vertrekcijfers, met name de migratiesaldi, voor alle geografische gebieden en voor de grote gemeenten blijkt, dat bepaalde gebieden een concentratie van bevolking te zien geven en andere een deel van de bevolking afstoten.

Om deze contractie- en expulsiëgebieden scherper te belichten, behandelen we in hoofdstuk III de migratieresultanten.

Naast omvang is onmiddellijk van betekenis de richting van de migratiestroom (hoofdstuk IV), terwijl aan een apart facet hiervan, nl. de buitenlandse mi-

gratie overzee een afzonderlijke beschouwing wordt gewijd.

Met een slotbeschouwing: Samenvatting en conclusies willen we deze studie beëindigen.

HOOFDSTUK I

De mobiliteit

Onder mobiliteit verstaat men in de demografie het totaal van het aantal vestigingen en het aantal vertrekken. In de tabellen 1 tot en met 10 zijn onder meer opgenomen de relatieve vestigings- en vertrekcijfers, uitgedrukt in pro mille van de gemiddelde bevolking. De som van deze cijfers geeft ons derhalve per periode de relatieve mobiliteitcijfers eveneens per mille.

We beschouwen eerst de mobiliteit in de totale provincie en haar drie samenstellende delen: Noord-, Midden- en Zuid-Limburg aan de hand van onderstaand overzicht.

Relatieve mobiliteitcijfers per mille van de gemiddelde bevolking

periode	noord	midden	zuid	provincie Limburg
1866-1895	beneden 100	beneden 100	beneden 100	beneden 100
1896-1905	100-150	100-150	100-150	100-150
1906-1915	100-150	100-150	150-250	150-250
1916-1920	150-200	150-200	200-250	200-250
1921-1930	150-200	100-150	200-250 en meer	150-250
1931-1935	100-150	100-150	150-200	150-200
1936-1950	100-150	100-150	100-150	100-150
1950-1955	beneden 100	100-150	100-150	100-150

Op grond van deze globale cijfers constateren wij het volgende:

Van 1866-1905 liggen de relatieve mobiliteitcijfers voor Noord-, Midden-, Zuid- en totaal-Limburg nagenoeg gelijk. De opmerkelijke afwijkingen in de geografische gebieden en de afzonderlijke gemeenten zullen we apart bespreken.

Noord-Limburg verschilt na 1905 slechts in zoverre van Midden-Limburg, dat het een hogere mobiliteit

vertoont in de periode 1921-1930, terwijl het daarentegen tussen 1950 en 1955 een lager mobiliteitscijfer heeft, dat daalt tot op het niveau 1866-1895.

Zuid-Limburg vertoont vanaf 1906-1935 een opmerkelijk verhoogde mobiliteit, welke zeer intens is tussen 1916 en 1930. Na 1935 ligt Zuid-Limburg wederom globaal gelijk met de beide overige delen, met uitzondering van de reeds genoemde afwijking voor Noord-Limburg.

Het globale beeld voor de provincie is nagenoeg in overeenstemming met dat van Zuid-Limburg, waaruit volgt, dat de grote bevolkings-concentratie in Zuid-Limburg, met name in het mijngebied, in deze bepalend is geweest voor de hele provincie.

Bij nadere beschouwing van tabel I blijkt verder, dat er een duidelijke correlatie bestaat tussen de vestigings- en vertrekcijfers. Een hoger of lager vestigingscijfer gaat doorgaans gepaard met een respectievelijk hoger of lager vertrekcijfer.

Storende factoren

Voordat we de mobiliteit in de geografische gebieden en de voornaamste gemeenten bespreken, willen we de aandacht vestigen op het optreden van storende factoren, die het normale mobiliteitspatroon van een gebied of gemeente soms danig kunnen vertroebelen.

Tot deze storende factoren behoren:

1. De aanwezigheid van een relatief belangrijke gestichtsbevolking;
2. Incidentele factoren.

1. De Gestichtsbevolking

Bij de behandeling van de geboorte- en sterftecijfers in het Jaarboek 1956 werd uitvoerig stilgestaan bij de invloed van de gestichtsbevolking op deze cijfers. De gestichtsbevolking beïnvloedt ook de migratiecijfers, doordat deze actief deelneemt aan de beide componenten van het migratiesaldo, nl. de vestiging en het vertrek.

In die gevallen, waarin de vestigings- en vertrek-

cijfers van de gestichtsbevolking belangrijk afwijken van de overeenkomstige migratiecijfers van de overige bevolking, kan deze invloed groot zijn, vooral in kleinere gemeenten.

Ten aanzien van de vestigings- en vertrekoverschotten zijn bedoelde afwijkingen in de regel gering. Onderwijsinstituten, seminaria en andere internaten hebben immers jaarlijks een komende en gaande klasse, die elkaar enigszins compenseren, terwijl de aanwezigheid van rusthuizen en kloosters, waar geen onderwijs wordt gegeven, weinig invloed uitoefent op de migratiecijfers. Alleen in de jaren van vestiging, c.q. van opheffing of belangrijke uitbreiding, kan deze invloed wél beduidend zijn. Waar een zodanige incidentele invloed merkbaar is, zullen wij voor zover mogelijk er de aandacht op vestigen.

Ten aanzien van de mobilitateicijfers oefent de gestichtsbevolking in de regel invloed uit, naar gelang het percentage van deze gestichtsbevolking op de totale bevolking hoger of lager ligt.

Voorts willen we nog wijzen op aanmerkelijke verschillen in sommige gemeenten tussen het aantal vestigingen en vertrekken van mannen en vrouwen, veroorzaakt door de aanwezigheid van een mannelijke c.q. vrouwelijke gestichtsbevolking.

Tenslotte geven we hieronder een staat van Limburgse gemeenten, c.q. gebieden met een gestichtsbevolking, die relatief aanmerkelijk hoger ligt dan de overeenkomstige cijfers voor de gehele provincie. Deze cijfers zijn door ons berekend aan de hand van de absolute cijfers door het C. B. S. gepubliceerd in de "Uitkomsten der tienjaarlijkse volkstellingen", vanaf 1889 tot en met 1947.

Gestichtsbevolking in percentages van de totale
bevolking

Gemeente of gebied	Volkstellingsjaren					
	1889	1899	1909	1920	1930	1947
Mook	6.7	7.3	7.4	11.0	10.9	2.5
Ottersum	11.7	16.5	10.0	3.7	7.4	0.6
Geb. Bergen- Gennepe	3.7	5.6	4.0	3.1	4.3	2.1
Grubbenvorst	12.5	13.2	12.2	10.0	8.4	7.3
Venray	5.0	5.2	18.2	20.9	20.7	16.4
Geb. Venray Horst	3.1	3.3	9.1	10.5	10.4	8.5
Kessel	7.9	9.7	2.3	4.5	4.1	0.7
Tegelen	9.0	23.1	24.6	18.2	17.3	10.6
Venlo	7.7	6.3	5.5	4.4	4.4	3.3
Geb. Venlo	6.1	8.6	8.8	7.3	7.4	4.6
Vlodrop	-	-	18.4	25.8	20.7	13.3
Posterholt	4.0	4.3	3.9	4.9	4.8	6.3
Roermond	10.7	11.6	10.5	8.0	7.9	8.5
Geb. Roer- mond	5.5	6.0	6.4	5.8	5.1	5.1
Echt	5.6	8.6	11.1	9.7	8.8	4.5
Geb. Echt	3.1	5.0	7.1	6.2	6.0	3.1
Horn	10.6	10.4	8.2	7.0	16.0	24.0
Baexem	-	2.4	1.7	2.2	6.2	10.1
Heijthuisen	27.1	29.4	29.4	25.2	22.5	13.6
Heel	19.7	24.8	40.2	49.2	51.5	53.9
Geb. Beegden	6.7	7.5	9.7	10.7	11.1	12.2
Weert	4.8	5.8	6.4	6.2	6.8	6.1

Gestichtsbevolking in percentages van de totale
bevolking

Gemeente of gebied	Volkstellingsjaren					
	1889	1899	1909	1920	1930	1947
Simpelveld	21.0	22.9	20.2	14.8	13.1	13.7
Hulsberg	0.8	15.3	15.1	16.7	12.6	3.8
Wijnandsrade	11.7	6.3	6.0	6.1	5.5	4.2
Merkelbeek	6.2	7.0	8.5	4.8	7.6	8.7
Kerkrade	11.1	10.0	6.9	4.2	3.3	3.9
Brunssum	9.7	7.7	10.9	0.9	0.6	1.2
Geb. Oude Mijnstreek	5.0	5.4	4.4	2.7	2.3	2.8
Schimmert	9.4	12.1	14.3	16.4	15.0	15.4
Sittard	10.6	12.8	12.2	6.7	10.1	9.0
Geleen	5.5	7.9	8.0	2.2	1.9	2.2
Ambij	-	-	1.7	8.7	5.4	5.5
Berg & Ter- blijt	10.4	6.5	5.2	2.9	3.7	0.6
Bunde	14.5	12.8	11.0	4.5	6.1	5.0
Cadier & Keer	-	8.1	17.4	22.4	22.6	20.1
Eijsden	6.9	8.0	10.3	7.8	6.6	5.7
Gronsveld	-	-	1.8	5.2	4.9	8.7
Heer	-	-	2.0	12.0	8.2	6.1
Meerssen	3.9	2.3	3.7	6.0	5.6	5.9
Valkenburg	16.0	17.0	14.2	11.2	9.2	10.0
Limburg	4.3	5.0	5.7	4.9	4.5	4.2

Naar aanleiding van vorenstaande cijfers plaatsen we de volgende opmerkingen:

Brunssum is het typische voorbeeld van een gemeente met een aanvankelijk hoge relatieve gestichtsbevolking. In 1909 wordt nog 10.9 % genoteerd. Bij de volgende volkstelling in 1920 is dit percentage echter gedaald tot 0.9 % tengevolge van de enorme bevolkingsaanwas van 1446 tot 9757 inwoners in 1920. Daardoor is de invloed van de gestichtsbevolking gereduceerd tot praktisch nihil, ofschoon ze in abso-

lute zin steeg van 108 personen in 1909 tot 233 in 1947.

Eenzelfde verschijnsel, hoewel in mindere mate, treffen we aan in de grotere gemeenten Geleen, Kerkrade en Venlo, alsmede in de kleinere gemeenten Bunde, Heer, Simpelveld en Wijnandsrade, terwijl de daling van het percentage gestichtsbevolking in de gemeente Venray in 1947 eveneens uitsluitend te wijten is aan de bevolkingsgroei.

De scherpe daling in 1947 van het percentage in de gemeenten Berg en Terblijt, Echt, Heijthuisen, Hulsberg, Kessel, Mook, Tegelen, Ottersum en Vlodrop vindt hoofdzakelijk zijn verklaring in een sterk verminderde gestichtsbevolking. Daartegenover constateren we, ondanks een regelmatige bevolkingsaanwas een relatief hogere gestichtsbevolking in de gemeenten Baexem, Gronsveld, Heel, Horn, Merkelbeek en Schimmert. De gemeente Heel neemt een zeer uitzonderlijke positie in; het percentage van de gestichtsbevolking stijgt hier geleidelijk van 19.7 in 1889 tot 53.9 in 1947.

2. Incidentele factoren

Als zodanig wijzen wij op de stroom van Belgische vluchtelingen, die in 1914 hun toevlucht zochten in Limburg. Daarnaast komen tussen 1914-1918 steeds meer Duitse dienstweigeraars de grens over, speciaal in Noord-Limburg.

In enkele gevallen spelen lokale factoren een rol van betekenis, welke door een onderzoek ter plaatse moeten worden opgespoord. Als voorbeeld hiervan vermelden we de vestiging in de gemeente Bergen in 1903 van 712 personen, waaronder een aanzienlijk aantal Duitsers, die werden tewerkgesteld bij de ontginningen.

De mobiliteit op het platteland

We gaan thans over tot bespreking van de mobiliteit van de geografische gebieden zonder de grote gemeenten, m. a. w. het gehele Limburgse platteland.

Wanneer we in de tabellen 2 tot en met 10 de vestigings- en vertrekcijfers van de plattelandsgebieden onderling vergelijken, dan blijkt, dat slechts in twee van deze gebieden het mobiliteitscijfer gedurende bepaalde perioden boven 200 per mille komt te liggen. Dit is namelijk het geval met het gebied Beegden en de "Oude Mijnstreek" zonder de negen voornaamste gemeenten ¹⁾.

Dat het zuiver agrarische gebied Beegden met zijn elf dorpen vanaf 1905 steeds een, voor dit gebied, uitzonderlijk hoge mobiliteit vertoont, ligt uitsluitend aan de zeer aanzienlijke gestichtsbevolking in de gemeenten Horn, Heijthuisen en vooral in Heel.

Het platteland in de "Oude Mijnstreek" krijgt mede zijn deel van de intense sociaal-economische bevolkingsgroei in dit gebied gedurende de periode 1916-1930 tengevolge van de opkomst van de mijnindustrie; de mobiliteit ligt hier dan tussen 200-300 per mille.

Een mobiliteit van + 150 per mille constateren we in:

1. het gebied Bergen-Gennep in de periode 1916-1945 met een uitzonderlijke top in de periode 1916-1920 van 190 p.m. Hier speelt het sterk migratoir verkeer met de provincies Noord-Brabant en Gelderland een rol van betekenis. Bovendien hebben de gemeenten Mook en Ottersum een gestichtsbevolking liggend tussen 7 en 11 %.
2. Het gebied Venray-Horst van 1906-1935.

De oorzaak van een hogere mobiliteit in dit gebied moet gezocht worden in de gestichten van Venray met een bevolking van 18-21 % van de totale bevolking.

3. Het restgebied Venlo van 1916-1930.

Daar de gestichtsbevolking hier gering is, kan de hogere mobiliteit alleen verklaard worden door de industriële ontwikkeling van Venlo en Tegelen.

1) De hoofdcentra: Brunssum, Heerlen, Hoensbroek en Kerkrade en de secundaire gemeenten: Amstenrade, Eijgelshoven, Nieuwenhagen, Schaesberg en Ubach over Worms.

4. Het restgebied "Nieuwe Mijnstreek" van 1916-1935.

Hier speelt de industriële ontwikkeling van het Mauritscomplex een voorname rol.

5. Het gebied Overig Zuid-Limburg, zonder de stad Maastricht van 1906-1935.

In dit gebied hebben de gemeenten Bunde, Cadier en Keer, Eijsden, Heer, Slenaken en Valkenburg een aanzienlijk wisselende gestichtsbevolking, waardoor de mobiliteit in deze gemeenten ligt tussen 250-750 pro mille. Bovendien nemen hier de randgemeenten van Maastricht, met name Ambij, Heer en Meerssen een deel van de woonfunctie der stad over.

De gemeente Vaals heeft in deze periode een mobiliteit van + 200 pro mille ingevolge haar industriële ontwikkeling en haar functie van centrumgemeente in de zuid-oosthoek van Zuid-Limburg. Al deze invloeden tezamen doen het mobiliteitscijfer voor het totale restgebied Overig Zuid-Limburg stijgen boven het normale plattelandsniveau.

Voor het overige ligt het mobiliteitscijfer op het platteland tussen 100-150 pro mille. Het restgebied Weert noteert in deze verreweg de laagste mobiliteitscijfers van de gehele provincie.

Beneden 100 pro mille mobiliteit liggen de volgende gebieden:

het gebied Bergen-

Gennep v. 1866-1875 en v. 1891-1895

het gebied Venray-

Horst v. 1871-1895 en v. 1946-1955

het gebied Helden v. 1866-1900 en v. 1941-1955

het restgeb. Venlo v. 1871-1890 en v. 1951-1955

het restgeb. Roer-

mond v. 1866-1905 en v. 1951-1955

het restgeb. Weert v. 1866-1915 en v. 1926-1955

het gebied Echt v. 1866-1905 en v. 1951-1955

het restgebied ove-

rig Zd.-Limburg v. 1866-1885 en v. 1946-1950

het gebied Oude Mijnstreek zonder de 4 hoofdgemeen- ten	v. 1866-1895
zonder negen gro- tere gemeenten	v. 1866-1895 en v. 1946-1955
het restgebied Nieuwe Mijnstreek	v. 1866-1915 en v. 1946-1955

Het is opmerkelijk, dat bijna alle bovengenoemde gebieden in de laatste periode(n) een lage mobiliteit vertonen. Op dit verschijnsel komen we nog nader terug bij de bespreking van de mobiliteit van de grote gemeenten.

De mobiliteit van de grote gemeenten

De minste ontwikkeling in mobiliteit treffen we ook nu aan in de gemeente Weert. Tot 1910 ligt het mobiliteitcijfer hier beneden 100 pro mille en na 1910 tussen 100 en 150 pro mille.

Daarop volgt Maastricht. In de beginperiode 1866-1875 heeft deze gemeente een mobiliteit van minder dan 100 pro mille. Van 1906 tot 1910 en van 1916-1920 stijgt deze mobiliteit tot 100-150 pro mille. In de overige perioden vóór 1940 ligt het cijfer eveneens tussen 100 en 150 pro mille, terwijl van 1941 tot 1955 een opmerkelijk laag cijfer wordt genoteerd van beneden 100 pro mille.

De beide verzorgingscentra Venlo en Roermond vertonen iets meer variatie. In beide gemeenten treffen we een hogere mobiliteit aan in de periode 1916-1920 van 200-250 pro mille. Roermond heeft bovendien reeds tussen 1896 en 1910 een zelfde hoger mobiliteitcijfer, terwijl de mobiliteit van 1911-1955 ligt tussen 150-200 met uitzondering dan van de genoemde periode 1916-1920. Voor Venlo variëren de mobiliteitcijfers van 1866-1950 tussen 100 en 150 pro mille (behalve dan in de periode 1916-1920). In de jaren na 1950 valt het mobiliteitcijfer voor Venlo terug op het lage niveau van beneden 100 pro mille.

Een ander verzorgingscentrum, Sittard, vertoont een nog grotere differentiatie in mobiliteit. Onder invloed van het nabijgelegen Maurits-complex heeft deze gemeente vanaf 1901 tot 1955 een aanzienlijke mobiliteit, namelijk:

van 150 tot 200 pro mille in de jaren 1901-1910 en van 1936-1955;

van 200 tot 250 pro mille in de jaren 1911-1915 en van 1931-1935;

van 250 tot 300 pro mille in de jaren 1921-1925 en van 300 tot 350 pro mille in de jaren 1916-1920 en van 1926-1930.

Vóór 1900 ligt het mobiliteitscijfer hier tot 1890 beneden 100 pro mille en van 1890-1900 tussen 100 en 150 pro mille.

Tengevolge van de revolutionaire ontwikkeling van de grote gemeenten in de oude mijnstreek treffen we hier perioden met een buitengewoon hoge mobiliteit aan:

Brunssum spant hierbij de kroon met een mobiliteitscijfer van 835 in de periode van 1916-1920, gevolgd door Hoensbroek met ruim 580 en Heerlen met ruim 500 pro mille van de gemiddelde bevolking. In de voorgaande periode 1911-1915 noteert Heerlen een mobiliteit van 489, Hoensbroek van 444 en Brunssum van 133 pro mille.

Van 1921-1930 liggen de mobiliteitscijfers voor de drie genoemde gemeenten tussen 350 en 450 per mille.

De oudste mijnstad Kerkrade heeft een geleidelijk opklimmende mobiliteit van beneden 100 per mille vóór 1885 tot 250-300 pro mille in de jaren 1911-1915, om daarna weer geleidelijk te dalen tot beneden 100 per mille gedurende de periode 1941-1955.

De jongste mijnstad Geleen bereikt haar grootste mobiliteit van 250-300 pro mille tussen 1916 en 1925, waarna deze geleidelijk daalt tot 100-150 per mille en zich vanaf 1941 op dit niveau handhaaft.

Verklaringsfactoren voor de omvang van de mobiliteit.

Wanneer men de tabellen 2 tot en met 10 overziet, constateert men, dat in alle geografische gebieden en steden een positieve correlatie bestaat tussen de vestigings- en vertrekcijfers. De verschillen in de hoogte van de mobiliteit kunnen derhalve niet worden verklaard door de verschillen tussen vestiging en vertrek. Deze verschillen zijn doorgaans te gering om de hoge mobiliteit enkel aan vestiging of enkel aan vertrek toe te schrijven; de migratiesaldi zijn derhalve op zich-zelf geen verklaring van de mobiliteit.))

De hoogte van de mobiliteit correleert echter in zeer sterke mate met de industriële ontwikkeling. Zeer duidelijk is zulks het geval in de "Oude en Nieuwe Mijnstreek", waar de uiterst snelle industriële ontwikkeling gepaard gaat met een extravagant hoge mobiliteit, niet alleen in de voornaamste centra, maar ook in de daaraan grenzende gemeenten. In het algemeen zal een sterke industriëvestiging ter plaatse een hoge mobiliteit in de hand werken. De grootte van de gemeente en de aanwezigheid van een voorname industrie is echter op zichzelf nog niet altijd beslissend voor een hoge mobiliteit ter plaatse. De aard van de industrie, haar graad van arbeidsintensiviteit, de stand van de arbeidsmarkt en de beschikbare aantrekkelijke woongelegenheden zijn alle factoren, die mee beslissen over de omvang van de vestiging van de beroepsbevolking ter plaatse. Bovendien is gedurende de laatste decennia het forensenverkeer sterk gegroeid en de psychologische weerstand ertegen opvallend verminderd, zodat men gemakkelijk een scheiding tussen werken woongemeente aanvaardt. Beslissend voor de omvang van de vestiging van beroepsbevolking als gevolg van de industriële ontwikkeling is de aanwezigheid en de groei van de beroepsbevolking in de eigen gemeente. Bij een sterke bevolkingsaanwas en voldoende scholingskansen zal aan de vraag naar arbeidskrachten door de eigen bevolking kunnen

worden voldaan. Een tweetal typische voorbeelden kunnen dit staven. De grootste gemeente in Limburg - de hoofdstad Maastricht - met een vanouds gevestigde, zeer voorname industrie, vertoont vanaf 1866 tot 1955 toe betrekkelijk lage mobiliteitcijfers. We hebben er reeds op gewezen, dat de aangrenzende gemeenten Amby, Heer en Meerssen enigermate de woonfunctie van deze stad overnamen, aangezien vanouds een groot aantal forensen in de Maastrichtse industrie werkzaam is ¹⁾. De eigen bevolkingsaanwas verklaart verder grotendeels deze geringe mobiliteit. De gemeente Weert is een typisch voorbeeld van industrievestiging van jongere datum, maar de mobiliteit ter plaatse gaat niet uit boven het niveau van het platteland. Blijkbaar kan ook deze gemeente voldoende arbeidskrachten putten uit de eigen gemeente en uit de omliggende dorpen. → *vergelijk met de mobiliteit in de plattelandsgemeenten*

Een conclusie van geheel andere aard is het grote niveauverschil in mobiliteit tussen stad en platteland, vooral wanneer men in de plattelandsgemeente de storende factoren elimineert. De verklaring van dit verschijnsel ligt voor de hand. Eensdeels vertoont de industriële beroepsbevolking, die zich in de steden concentreert, meer wisseling, dus hogere cijfers van vestiging en vertrek; anderdeels is de agrarische beroepsbevolking meer gebonden aan de eigen woongemeente, hetgeen resulteert in minder vestiging en vertrek.

In de periode 1951-1955 zien we in bijna alle gebieden en zelfs in de steden Kerkrade, Venlo en Maastricht een meer of minder sterke daling van de mobiliteit. Gezien de snelle en gespreide industriële ontwikkeling zou men het tegendeel verwacht hebben. Wij willen hier wijzen op een tweetal fac-

1) Dr. H. C. W. Roemen, Maastricht; een geografische, hoofdzakelijk economisch-geografische beschrijving en verklaring der agglomeraties in de gemeente Maastricht, Maastricht, 1947, blz. 298-300.

toren, die oorzaak zijn van deze daling, namelijk de woningnood en de pendel. Het is zonder meer duidelijk, dat de allerwege heersende woningnood de migratie ten zeerste belemmert en dat daardoor de pendel sterk wordt gestimuleerd. Het forensisme heeft te allen tijde bestaan en zal ook in de toekomst niet verdwijnen; het forensenverkeer zal waarschijnlijk nog toenemen, aangezien door de verbeterde verkeersaccommodatie en door de decentralisatie van de industrie de afstand van woon- naar werkgemeente gemakkelijker is te overbruggen. Bovendien zijn er veel industrieën, die een eigen vervoersdienst per autobus onderhouden. Zulks neemt echter niet weg, dat velen zich in hun werkgemeente zouden vestigen, als er maar voldoende woongelegenheden was. In deze gevallen zou men kunnen spreken van "uitgestelde migratie". In dit verband valt het op, dat in de "Oude Mijnstreek" de daling van de mobiliteit minder groot is, hetgeen te danken is aan de sterke stimulering van de woningbouw in deze streek.

in de verandering → mobiliteit
 ↓
 naar v & a
 Aansl.
 ↓
 2 of 3

HOOFDSTUK II

De migratiesaldi

Relatieve Vestigings- en Vertrekcijfers met een vergelijking tussen Noord-, Midden en Zuid-Limburg.

In een vorig opstel ("Relatieve Limburgse bevolkings-groei", opgenomen in het Jaarboek 1955 van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg) is de bevolkings-groei van Noord-, Midden-, Zuid-Limburg en van de gehele provincie vergeleken per 1 januari 1955 en uitgedrukt in indexcijfers op basis van het respectievelijke bevolkingsaantal in 1830. Dit cijfer bedraagt voor geheel Limburg 435.2; Zuid-Limburg gaat een flink stuk hierboven uit met 490.4, terwijl Noord-Limburg met 425 lager ligt dan het Limburgs gemiddelde en Midden-Limburg met 317.4 het laagste indexcijfer noteert. Deze eenvoudige gegevens verschaffen ons reeds direct een aanduiding, waar de bevolking van ons gewest zich in meer of mindere mate heeft geconcentreerd. Zodoende kenmerkt zich Zuid-Limburg als opname-gebied, terwijl te verwachten is, dat Midden-Limburg in belangrijke mate een expulsiegebied zal blijken te zijn.

In de tabellen 1 tot 10 zijn weergegeven de vestigings- en vertrekcijfers, evenals de corresponderende vestigings- en vertrekoverschotten, uitgedrukt in pro mille van de gemiddelde bevolking. Wij volgen wederom hierbij dezelfde indeling als in de voorafgaande twee jaar. Vooreerst beschouwen wij de provincie Limburg en zijn drie samenstellende delen: Noord-, Midden- en Zuid-Limburg; daarna geven wij tabellen over de onderscheiden geografische gebieden. De grote gemeenten hierin worden afzonderlijk behandeld, terwijl tenslotte de restgebieden (dit zijn de gebieden zonder de steden), eveneens aan een andere beschouwing worden onderworpen.

Wegens de grote omvang van het cijfermateriaal beperken we ons tot de relatieve cijfers, die op ons bureau zijn berekend. De absolute cijfers, waarop

we ons baseren, zijn voor iedere belangstellende gemakkelijk bereikbaar in de bronnen, door ons in de Inleiding genoemd.

Wanneer we tabel 1 nader beschouwen, dan valt onmiddellijk op, dat de provincie Limburg in de periode vóór 1900 een uitgesproken expulsiegebied is geweest. De hoogste vertrekoverschotten vallen respectievelijk in de perioden 1866-1870, 1886-1890 en 1896-1900, terwijl in de periode 1891-1895 het vertrekcijfer bijna volledig wordt gecompenseerd door het vestigingscijfer.

Noord-, Midden- en Zuid-Limburg geven vóór 1900 hetzelfde beeld. Zuid-Limburg vertoont enkel tussen 1881-1885 een klein vestigingsoverschot. Voor Midden- en Noord-Limburg is zulks het geval tussen 1891-1895. Opmerkelijk grote vertrekoverschotten constateert men vooral in Midden-Limburg, namelijk in de periode van 1886-1890 en van 1896-1900. Noord-Limburg vertoont eveneens een hoog vertrekoverschot in de periode 1886-1890. Midden-Limburg blijkt van 1866-1900 het sterkst expulsief te zijn.

In de periode tussen 1900 en 1930 is Limburg daarentegen in zijn geheel genomen een opname-gebied met uitzondering van de jaren 1906-1910, hetgeen zo goed als geheel moet worden toegeschreven aan de sterke concentratie van de bevolking in Zuid-Limburg. Vooral in de jaren 1911-1920 is deze concentratie in Zuid-Limburg met respectievelijk migratiesaldi van 15.8 en 17.2 per mille wel bijzonder hoog. Midden-Limburg blijft over de hele periode 1900-1930 ook nu weer een expulsiegebied; vooral tussen 1921-1930 zijn er belangrijke vertrekoverschotten. Wat Noord-Limburg betreft, constateren we opmerkelijke vestigingsoverschotten in de perioden 1901-1905 en 1911-1915. Bij de behandeling van de afzonderlijke gebieden van Noord-Limburg zullen we trachten deze overschotten te localiseren.

Het uitbreken van de wereldcrisis rond 1930 onderbreekt de migratiestroom naar Zuid-Limburg in zodanige mate, dat de vestigingscijfers sterk worden overtroffen door de vertrekcijfers, hetgeen resul-

teert in hoge vertreksaldi voor de provincie Limburg, namelijk van 3.9 per mille in 1931-1935 en van 5.8 per mille in 1936-1940. Zuid-Limburg vertoont in deze periode de grootste vertreksaldi van respectievelijk 6.2 en 6.7 per mille. In de laatste periode 1936-1940 hebben ook Noord- en Midden-Limburg hoge vertrekoverschotten.

Van 1940 tot 1955 houden de vestigings- en vertrekcijfers voor Limburg elkaar nagenoeg in evenwicht. In Zuid-Limburg overheersen de vertrekcijfers, terwijl Midden-Limburg voor het eerst een opnamegebied is geworden. Noord-Limburg daarentegen blijft ook thans nog een expulsiegebied.

Resumerend kunnen wij zeggen, dat Midden-Limburg vanaf 1865 tot 1941 een expulsiegebied en vanaf 1941 tot 1955 een bescheiden absorptiegebied is geweest.

Noord-Limburg was vanaf 1865 tot 1955 sterk expansief met opmerkelijke vestigingssaldi in de perioden 1891-1895, 1901-1905 en 1911-1915.

Zuid-Limburg heeft tot 1900, op een kleine uitzondering na, steeds vertreksaldi.

Van 1900-1930 is het een voornaam concentratiegebied; van 1931-1940 daarentegen overheersen de vertrekcijfers in zeer sterke mate. Ook na 1940 constateert men nog vertrekoverschotten. De laatste periode vertoont eindelijk weer een klein vestigingsoverschot.

Wat de provincie Limburg betreft, constateren we een nagenoeg homogeen beeld met Zuid-Limburg, wel een bewijs, dat dit deel van ons gewest sterk zijn stempel drukt op de migratoire beweging in de provincie.

De geografische gebieden

a. Noord-Limburg

In tabel 2 geven we in vijfjaarlijkse perioden de vestigings- en vertrekcijfers en de resp. overschotten in de gebieden Bergen-Gennep, Venray-Horst, Helden en Venlo.

In tabel 3 zijn dezelfde cijfers opgenomen voor de gemeenten Venlo en Tegelen en voor het restgebied Venlo, d.i. het gebied Venlo zonder de gemeenten Venlo en Tegelen.

In de eerste drie geografische gebieden zien we over de hele periode 1866-1955 slechts weinig vestigingsoverschotten, waarvan enkele echter uitzonderlijk hoog zijn. In alle gebieden van Noord-Limburg constateren we voor de periode 1911-1915 een aanmerkelijk vestigingsoverschot, dat moet worden toegeschreven aan de oorlogstoestand in 1914 en 1915. Langs de grenzen zijn dan overal militairen en douanen ingekwartierd, terwijl een aanzienlijke groep Duitsers, die geen gevolg wil geven aan de mobilisatieoproep van het Duitse leger, hun toevlucht zoeken in Noord-Limburg.

Een ander opmerkelijk vestigingssurplus vindt men in het gebied Bergen in de periode 1901-1905. Bij nader onderzoek blijkt, dat zulks veroorzaakt wordt door een bijzonder groot vestigingscijfer in de gemeente Bergen in het jaar 1905. Toen vestigden zich daar 712 personen, voornamelijk afkomstig uit Duitsland, terwijl het absolute vertrekcijfer voor deze gemeente in hetzelfde jaar slechts 172 bedraagt. Voor een kleine gemeente van 5438 inwoners betekent dit een vestigingscijfer van 131 per mille.

Ook in het gebied Venray-Horst treffen wij incidentele hoge vestigingsoverschotten aan tengevolge van de vestiging van het Sint Servatius- en het Sint Anna-gesticht in de gemeente Venray.

Afgezien van genoemde incidentele vestigingsoverschotten zijn de gebieden Bergen-Gennep en Venray-Horst beide tot 1955 toe bijna uitsluitend expulsiereggebieden.

Zulks geldt eveneens voor het gebied Helden, dat vooral in de beide laatste perioden tussen 1946-1955 bijzonder sterk expulsief is.

Het gebied Venlo daarentegen is van 1881-1905 een voornaam opvangcentrum, waarna afwisse-

lend vestigings- en vertrekoverschotten voorkomen. Uiteraard drukken de gemeenten Venlo en Tegelen hun stempel op dit gebied. Deze zijn belangrijke opvangcentra; Tegelen in nog sterkere mate dan Venlo. Speciaal in het begin van deze eeuw - en voor wat Tegelen betreft reeds vanaf 1896 - treden daar belangrijke vestigingsoverschotten op. Zelfs het restgebied Venlo - overigens een expulsiegebied - deelt dan in de algemene groei.

Tabel 4 geeft in vijfjaarlijkse perioden de vestigings- en vertrekcijfers en de respectievelijke overschotten in de gebieden Roermond, Echt, Beegden en Weert, terwijl in tabel 5 soortgelijke cijfers zijn opgenomen voor de gemeenten Roermond en Weert en voor de restgebieden Roermond en Weert.

b. Midden-Limburg

Alle gebieden van Midden-Limburg zijn van 1865 tot 1940 uitgesproken expulsiegebieden. Slechts sporadisch treft men een vestigingssurplus aan, o.a. in de gebieden Echt en Beegden in de periode 1911-1915. Ook hier spelen de oorlogsomstandigheden waarschijnlijk een rol. In de naoorlogse periode worden de gebieden Roermond en Echt bescheiden opnamegebieden; het gebied Beegden eveneens tot 1950 toe, doch het moet in de periode 1951-1955 wederom inwoners afstaan, terwijl het gebied Weert zo goed als voortdurend een expulsiegebied blijft.

Bezien we in tabel 5 de migratiecijfers voor de gemeenten Roermond en Weert, dan blijkt Roermond perioden met een vestigingssurplus te hebben tussen 1871-1885, 1891-1895, 1916-1920 en van 1941-1955. In de overige perioden was Roermond expulsief; het sterkst van 1921-1930. Het is wel zeer opmerkelijk, dat Roermond in deze periode van hoogconjunctuur, evenals Venlo trouwens, veel meer inwoners afstoot dan in de dertiger jaren.

De gemeente Weert kent vanaf 1865 tot 1940 slechts drie vijf-jaarlijkse perioden met kleine vestigingsoverschotten. Met reden kan men dan ook Weert tot 1940 expulsiegebied noemen, terwijl deze gemeente na 1940 tot 1955 toe een blijvend opnamegebied is geworden.

Het restgebied Roermond blijft tot 1945 een expulsiegebied; daarna vertoont ook dit gebied kleine overschotten.

Het restgebied Weert daarentegen is tot 1955 toe zeer sterk expulsief.

c. Zuid-Limburg

De migratiecijfers van tabel 6 laten zien, dat de "Oude Mijnstreek" van 1865 tot en met 1890 voortdurend een vertreksurplus heeft. Vanaf 1891 begint een aaneensluitende reeks van vestigingsoverschotten, die hun hoogtepunt bereiken tussen 1911 en 1920, om tenslotte te eindigen in 1930. Dan treedt de grote economische wereldcrisis in, tengevolge waarvan er velen de mijnstreek verlaten, hetgeen tot uitdrukking komt in het grote vertrekoverschot tussen 1931 en 1940. De vertrekcijfers blijven sindsdien overheersen. In de laatste periode 1951-1955 is er een klein vestigingsoverschot.

De "Nieuwe Mijnstreek" is van 1865 tot 1910 bijna steeds een uitgesproken expulsiegebied. Na 1910 wordt ook de "Nieuwe Mijnstreek" een belangrijk concentratiegebied en het blijft dit tot 1935.

De crisisperiode doet hier in veel mindere mate haar invloed gelden. Slechts de periode 1936-1940 vertoont een klein vertrekoverschot. Daarna heeft dit gebied wederom vestigingsoverschotten tot heden toe. Zeer belangrijk is zelfs het overschot in de laatste periode 1951-1955.

Het gebied "Overig Zuid-Limburg" vertoont tussen 1865-1955 slechts sporadisch perioden met een klein vestigingsoverschot en manifesteert zich voornamelijk als expulsiegebied.

Tabel 7 geeft de migratiecijfers per 1000 inwoners van de vier voornaamste mijn gemeenten in de "Oude Mijnstreek" en van de rest van dit gebied.

In afwijking met hetgeen we overal elders in Limburg aantreffen, hebben de gemeenten Heerlen, Kerkrade en Brunssum reeds vroeg belangrijke vestigingsoverschotten. In de daarop volgende perioden gaat echter voor Heerlen (1886-1895) en Brunssum (1886-1900) een aanmerkelijk deel van deze aanwas verloren.

Kerkrade kenmerkt zich reeds vanaf 1865 als een belangrijk concentratiecentrum tot 1930, waaraan de vroegtijdige steenkoolexploitatie in deze gemeente zeker niet vreemd zal zijn. In de daarop volgende perioden treedt een vertrekoverschot op, dat zeer belangrijk is in de crisisperiode 1931-1940.

Heerlen wordt vanaf 1896 een zeer belangrijk concentratiecentrum met hoge vestigingsoverschotten. Na 1930 vertoont deze gemeente nagenoeg hetzelfde beeld als Kerkrade. Ook Brunssum kent een bijzonder sterke concentratie. Deze begint na 1900 en zet zich voort tot 1930 met een top tussen 1916-1920. Dan staat Brunssum geventureerd met een enorm vestigingsoverschot van 222 per mille, het grootste vestigingssurplus, dat in Limburg in een vijfjaarlijkse periode voorkomt.

Ook Brunssum vertoont na 1930 ongeveer hetzelfde beeld als de beide vorige gemeenten.

De gemeente Hoensbroek is vanaf 1865-1905 expulsief met een uitzondering voor de periode 1876-1880. Na 1905 wordt ook Hoensbroek tot 1930 een sterk opnamegebied met 1911-1915 als hoogtepunt; het vestigingsoverschot bedraagt dan 165 per mille. Analooq met de drie eerstgenoemde gemeenten heeft ook Hoensbroek in de crisisperiode een belangrijk vertrekoverschot, doch in de twee laatste perioden een aanmerkelijk vestigingsoverschot.

De rest van het gebied van de "Oude Mijnstreek"

is tot 1900 nagenoeg geheel expulsief, doch daarna deelt ook dit gebied in de algemene aanwas tot 1930. Dan treedt ook hier een kentering in; de laatste periode (1951-1955) geeft een vestigingsoverschot van 3.3 per mille.

In de tabellen 8a en 8b worden gelijksoortige cijfers gegeven voor de vijf secundaire mijn gemeenten: Amstenrade, Nieuwenhagen, Schaesberg, Eijgelshoven, Ubach over Worms en het restgebied "Oude Mijnstreek" (zonder de 4 hoofdgemeenten en de 5 secundaire mijn gemeenten).

De beide gemeenten Nieuwenhagen en Schaesberg vertonen in hoofdzaak hetzelfde beeld: tot 1900 zijn ze beiden een expansie-, van 1900-1930 een concentratiegebied.

Het hoge vertrekoverschot in de gemeente Nieuwenhagen in de periode 1916-1920 en het lage vestigingsoverschot in dezelfde periode voor de gemeente Schaesberg, vallen hier op. Men zou in deze periode voor beide gemeenten een hoog vestigingsoverschot verwacht hebben. Bij nader onderzoek is gebleken, dat eenzelfde incidentele locale factor oorzaak is van deze afwijkingen. Bij de volkstelling van 1920 wordt namelijk in beide gevallen een zeer aanzienlijke correctie toegepast (voor Nieuwenhagen 683 en voor Schaesberg 1657 afvoeringen). In de periode 1931-1935 vertoont Nieuwenhagen een aanzienlijk vertrekoverschot en daarna tot 1950 kleine vertreksaldi.

Ook de gemeente Schaesberg heeft van 1931 tot 1940 een hoog vertrekoverschot; van 1940-1950 volgen dan weer kleine vestigingsoverschotten, terwijl in de laatste periode 1951-1955 Schaesberg evenals Nieuwenhagen een belangrijk vestigingsoverschot noteert.

De gemeente Amstenrade is doorgaans expulsief tot 1910. In de periode 1881-1885 heeft deze gemeente een opmerkelijk hoog vestigingsoverschot, in de volgende periode gevolgd door een nog hoger vertreksaldo, waardoor het eerdere vestigingsoverschot wordt overgecompenseerd.

Ook hier ligt wederom de oorzaak in de foutieve bevolkingsboekhouding in de periode 1881-1885 en een daarop volgende correctie, ingevolge de uitkomsten van de volkstelling van 1899. Van 1910 tot 1945 vertoont Amstenrade hoge vestigingssaldi, gevolgd door een belangrijk vertrekoverschot tussen 1945 tot 1950. Evenals de gemeenten Nieuwenhagen en Schaesberg heeft Amstenrade in de laatste periode een aanzienlijk vestigingssurplus. In tegenstelling met de meeste andere Limburgse gemeenten kunnen deze drie mijngemeenten blijkbaar door een verhoogde bouwactiviteit nog in aanzienlijke mate bevolking aantrekken.

De gemeente Eijgelshoven manifesteert zich van 1896 tot 1930 als concentratiegebied. Een opmerkelijk laag vestigingssurplus van 0,9 vindt ook hier wederom zijn oorzaak in verzuimde afschrijvingen (nl. 656) uit het bevolkingsregister tussen 1911 en 1915 en de correctie daarvan ingevolge de volkstelling van 1920. Van 1931 tot 1940 staat ook Eijgelshoven in zekere mate bevolking af, terwijl na 1940 wederom vestigingssaldi optreden tot 1955.

De gemeente Ubach over Worms is tot 1905 uitgesproken expulsief. Daarna komt een concentratieperiode tot 1930 met een laag vestigingssaldo tussen 1916-1920, hetgeen te wijten is aan dezelfde incidentele factor als bij de vorige gemeenten vermeld. Na 1930 blijkt Ubach over Worms een expulsiegebied te zijn met uitzondering van de periode 1936-1940. In de laatste periode 1951-1955 liggen de relatieve vestigings- en vertrekcijfers precies gelijk.

Met uitzondering van het tijdvak 1911 tot 1925 is het restgebied van de "Oude Mijnstreek" (Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten) bijna steeds expulsief tot 1955.

Tabel 9 geeft een nadere analyse van de migratiecijfers per 1000 inwoners voor de "Nieuwe Mijnstreek".

Tot 1900 vertonen de gemeenten Sittard en Geleen nagenoeg hetzelfde beeld met afwisselend kleine vertrek- en vestigingssaldi.

Tot 1925 is Sittard een voornaam concentratiegebied met hoge vestigingsoverschotten. Daarna - tot en met 1940 - domineren de vertrekcijfers. In de laatste drie perioden gaan de vestigingscijfers overheersen, zelfs in verrassend sterke mate in de periode 1951-1955.

De gemeente Geleen blijft ook na 1900 nog altijd belangrijk expulsief tot 1916. Daarna begint een zeer sterke bevolkingsconcentratie, die zich, tengevolge van de steeds groeiende ontwikkeling van het Mauritscomplex, in stijgende lijn voortzet tot 1930. Zelfs in de crisisjaren 1931-1940 behoudt Geleen nog altijd een, hoewel bescheiden, vestigingsoverschot, dat na 1940 weer aangroeit tot een zeer groot bevolkingssurplus. De rest van het gebied van de "Nieuwe Mijnstreek" is uitgesproken expulsief van 1865 tot 1911, waarna ook dit gebied een bescheiden aandeel krijgt in de bevolkingsconcentratie als gevolg van de nieuwe mijnzetel. Sedert 1935 constateren wij opnieuw een ononderbroken reeks van vertreksaldi. De migratie-overschotten per 1000 inwoners van de gemeente Maastricht en de "Rest van overig Zuid-Limburg" vanaf 1865-1940 stemmen zeer opvallend met elkaar overeen, (tabel 10). Beide hebben slechts in drie dezelfde perioden een klein vestigingsoverschot, zodat het gehele gezamenlijke gebied expulsief blijkt te zijn. De "Rest van Overig Zuid-Limburg" blijft, behoudens tijdens de tweede wereldoorlog, steeds een expulsiegebied. De gemeente Maastricht daarentegen vertoont in de perioden na 1940 een bescheiden vestigingsoverschot. Merkwaardig is het feit, dat het hoogste vestigingsoverschot voor Maastricht valt in de periode 1931-1935, derhalve in de eerste helft van de grote crisisperiode.

HOOFDSTUK III

De Migratieresultanten

1. Vergelijking tussen Noord-, Midden- en Zuid-Limburg.

Gaven de migratiecijfers van tabel 1 reeds een nadere indicatie omtrent de vaststelling van de expulsie- en absorptiegebieden, de migratieresultanten in de tabellen 11a, b en c, geven hiervan een scherper beeld, terwijl zij tevens iets leren omtrent de omvang en het uiteindelijk resultaat van de migratoire beweging, zowel in absolute als in verhoudingscijfers.

Onder de migratieresultante verstaat men de bevolkingsgroei vanaf een bepaald jaar (basis-jaar), voor zover deze enkel het gevolg is van de factor vestigings- c.q. vertrekoverschot, met uitschakeling derhalve van de andere component van de bevolkingsgroei: het geboorte-overschot. Daardoor kan men berekenen, hoeveel personen zich in een bepaalde periode in een gebied vestigen, dan wel daaruit vertrekken. In tabel 11a geven we deze migratieresultanten in absolute cijfers, in tabel 11c volgens indexcijfers, terwijl in tabel 11b zijn weergegeven de respectievelijke absolute winst- en verliescijfers.

Boven is reeds gebleken, dat de jaren 1900, 1930 en 1940 jaren zijn van kentering in de sociaal economische bevolkingsbeweging. Daarom nemen we deze jaren als uitgangsbases van genoemde resultaten.

Wij beschouwen eerst Limburg in zijn geheel.

In 1865 bedraagt de totale bevolking van Limburg 221.888. De migratie-resultante bedraagt in 1900 197.578 inwoners of 89.1 %; een verlies derhalve van 24.310 personen of 10.9 % van de bevolking van 1865.

In 1930 is de resultante gestegen tot 254.623, d.i. 114.7 % van de bevolking van 1865. In absolute cijfers betekent dit een vermeerdering van 32.735 per-

sonen ten opzichte van 1865. Hiermede is niet alleen het verlies in de vorige periode goedge maakt, maar is dit verlies zelfs met 14.7 % van het bevolkingsaantal van 1865 overtroffen. Ten aanzien van 1900 is de resultante gestegen met 57.045 personen of 128.8 %; een winst derhalve van 28.8 %.

In 1940 blijkt de resultante wederom gedaald tot 225.906, hetgeen betekent, dat er ten opzichte van 1865 nog slechts een absolute winst is van 4018 personen ofwel 1.7 %. In vergelijking met 1900 constateren we in 1940 nog een winst van 28.328 personen of 14.3 %. In vergelijking met 1930 is een verlies berekend van 28.717 personen, d.i. 11.2 % van het aantal inwoners, vermeld in de migratieresultante voor het jaar 1930. In 1955 tenslotte is de resultante nog iets meer gedaald, namelijk met 676 personen of 0.3 % ten opzichte van 1940. In vergelijking met 1930 geeft de migratieresultante een verlies te zien van 29.393 personen, ofwel 11.5 %. Ten aanzien van 1900 constateren we in 1955 volgens de migratieresultante een winst van 27.652 personen of 13.9 %, terwijl uiteindelijk ten opzichte van 1865 een totale winst overblijft van 3342 personen, d.i. 1.5 % van de totale bevolking van Limburg in 1865.

Wij gaan thans over tot een nadere beschouwing van de migratieresultanten voor respectievelijk Noord-, Midden- en Zuid-Limburg.

Ten aanzien van Noord-Limburg constateren we vanaf 1865 een voortdurende teruggang tot 1955 toe. In 1900 bedraagt dit verlies 4.973 personen of 10.4 %; in 1930 reeds 6.949 personen of 14.5 %; in 1940 is dit verlies aangegroeid tot 9.086 personen of 19%, terwijl voor 1955 een totaal-verlies van 13.725 personen, d.i. 28.7 % kan worden berekend.

Uit de tabellen 11a, 11b en 11c kan men verder aflezen, hoe groot de verliezen in absolute zowel als in verhoudingscijfers voor Noord-Limburg en de overige gebieden zijn, namelijk:

in 1930 t.o.v. 1900;

in 1940 t.o.v. 1900 en 1930;

in 1955 t.o.v. 1900, 1930 en 1940.

In Midden-Limburg zien we een voortschrijdende daling tot 1940, terwijl de laatste periode van 1940-1955 een kleine stijging noteert, waardoor dit gebied dan een zwak opnamegebied is geworden.

In de periode 1900-1940 blijkt Midden-Limburg echter nog veel sterker expulsief te zijn dan Noord-Limburg. Zowel de absolute als de verhoudingscijfers laten dit duidelijk zien. Reeds in 1900 constateren we een achteruitgang van 8.606 personen of 17.8 % van het bevolkingsaantal in 1865; in 1930 is dit verlies 17.998 personen of 33.6 %; in 1940 is het verlies zelfs opgelopen tot 20.360 personen of 38.9 %, terwijl tenslotte in 1955 nog altijd een verlies aanwezig is van 18.921 personen of 35.1 %. Dit is ruim 1/3 van de bevolking van 1865.

In Zuid-Limburg ligt de situatie geheel anders. Na een daling in 1900 met 10.731 personen ofwel van 9 % ten aanzien van 1865 zien we, dat de migratieresultante in 1930 ten opzichte van 1865 gestegen is met 57.682 personen, d.i. ruim 48 % of bijna de helft van het oorspronkelijke bevolkingsaantal. Berekend t. o. v. het bevolkingsaantal volgens de migratieresultante van 1900 constateren we in 1930 zelfs een winst van 68.413 personen of 62.6 %.

Tijdens de crisisperiode 1930-1940 treedt ook in Zuid-Limburg een sterk verloop op, resulterend in een verlies van 23.718 personen of bijna 20 % van het bevolkingsaantal in 1865. Berekend op basis van de bevolkingsaantallen volgens de migratieresultante bedraagt dit verlies t. a. v. 1900 21.8 % en t. o. v. 1930 13.4 %.

In de periode 1940-1955 treedt in Zuid-Limburg een lichte stijging op. Ten opzichte van 1940 is het bevolkingsaantal met 1.3 % door migratie gestegen.

In 1955 blijkt Zuid-Limburg nog een winstsaldo te hebben van 35.988 personen of 30 % van het bevolkingsaantal van 1865 en van 46.719 personen of 42.7 % van het inwonertal op basis van de migratieresultante in 1900.

Tengevolge van de hoge verliessaldi van Noord-Lim-

burg en Midden-Limburg eindigt de provincie Limburg tenslotte in 1940 en 1955 met de lage winstsaldi van respectievelijk 4.018 en 3.342 personen ten opzichte van het bevolkingsaantal van 1865. Verhoudingsgewijs is dit slechts een vermeerdering van 1.8 en 1.5 %.

2. De geografische gebieden

Noord-Limburg

De tabellen 12a, b en c handelen over de migratieresultanten van de Noord-Limburgse geografische gebieden, de gemeenten Venlo en Tegelen en het restgebied Venlo. Zonder rekening te houden met het geboorteoverschot, zou de bevolking van het gebied Bergen-Gennep van 9.152 inwoners in 1865 gedaald zijn tot slechts 1.932 inwoners in 1955, aldus een verlies opleverend van 7.220 personen of bijna 79 %.

Het gebied Venray-Horst zou op deze wijze een verlies lijden van 3.997 personen of bijna 27 % en het gebied Helden van 5.333 personen of 46.5 % van het inwonertal in de basisperiode 1865.

Het gebied Venlo boekt door migratieoverschotten in 1955 een winst van 2.135 inwoners of ruim 15 %, terwijl het restgebied Venlo een verlies noteert van 873 personen of 22 %.

De drie eerste gebieden verliezen aldus tezamen het aanzienlijk aantal van 15.860 personen, waarvan het gebied Venlo slechts een klein percentage opneemt.

In het bovenstaande is de sociaal-economische bevolkingsbeweging in Noord-Limburg van 1865 vergeleken met het jaar 1955. Voor vergelijkingen met andere jaren zij verwezen naar de tabellen 12a, b en c.

Wanneer we het migratieaccres van de stad Venlo in 1955 vergelijken ten opzichte van 1865, dan heeft Venlo slechts een heel gering vestigingssurplus van 22 personen. Vergeleken met 1900 heeft deze stad een verlies van 989 personen. Vóór 1900 was Venlo een opnamegebied, doch reeds in 1930 is deze winst,

ondanks de hoogconjunctuur, bijna geheel verdwenen. Opmerkelijk is het, dat Venlo in de daarop volgende crisisperiode wederom personen aantrekt. (Blijkens een bericht in de "Zuid-Limburger" van 28 augustus 1934 vestigde het Tweede Kamerlid Henri Hermans de aandacht van de Minister van Sociale Zaken op de toestand te Venlo, waar uit een onderzoek bij 240 bedrijven bleek, dat op 4385 werkkrachten 561 Duitsers voorkwamen, d.i. op elke acht werkkrachten één Duitser). In de laatste periode 1940-1955 lijdt Venlo wederom een verlies van 663 personen of 7.5% van het bevolkingsaantal volgens de migratieresultante in 1940.

De gemeente Tegelen ziet door migratie haar bevolking in 1955 oplopen tot 255% t.o.v. 1865. Reeds in 1900 vertoont de bevolkingsresultante van Tegelen een winst van 80.6 % van de bevolking, die het in 1865 heeft. In 1930 is deze winst gestegen tot 159.6% van het bevolkingsaantal van 1865. In tegenstelling tot Venlo heeft Tegelen zich vrijwel op dit niveau kunnen handhaven tot 1955 toe.

Midden-Limburg

We geven in de tabellen 13a, b en c en 14 a en b de migratieresultanten voor de gebieden van Midden-Limburg, voor de gemeenten Roermond en Weert en voor de respectievelijke restgebieden.

Bij nadere beschouwing hiervan blijkt onder meer, dat het zielental van het gebied Roermond door een permanent vertrekoverschot met 35% terugloopt in de periode 1865-1955 (6764 personen). Dit verlies bedraagt in 1900 reeds 15%, in 1930 bijna 37% en in 1940 zelfs 43% van het aantal inwoners in 1865.

Het gebied Echt vertoont een gelijksoortige ontwikkeling. De indexcijfers laten dit duidelijk zien.

Het gebied Beegden wijkt in zoverre af van beide vorige gebieden en ook van het gebied Weert, dat dit gebied verhoudingsgewijze heel wat minder inwoners afstoot.

De indexcijfers van het gebied Weert geven op hun beurt tot 1940 een opvallende overeenstemming te

zien met die van de gebieden Roermond en Echt. Terwijl echter in beide laatste gebieden na 1940 een aanwas van de bevolking door migratie plaatsheeft, blijft het gebied Weert tot 1955 een expulsiegebied. In absolute cijfers uitgedrukt blijkt, dat Midden-Limburg tussen 1865 en 1955 in totaal 18.921 personen afstoot.

De stad Roermond verliest in 1955 door vertrekoverschotten 13 % van de bevolking, vergeleken met 1865. Het restgebied Roermond verliest door vertrek 5.5 % van de bevolking in vergelijking met het basisjaar 1865, welk verlies grotendeels vóór 1930 optreedt.

De gemeente Weert boekt in 1900 reeds een verlies van ruim 10 % van de bevolking van 1865. In 1930 is dit verlies opgelopen tot bijna 20 %; in 1940 blijkt dit verlies constant te zijn gebleven, terwijl het tenslotte in 1955 nog slechts 94 personen ten aanzien van 1865 bedraagt.

Het restgebied Weert geeft de grootste relatieve verliescijfers van de gehele provincie. De migratieresultante van dit gebied is in 1955 met bijna 80 % gedaald ten opzichte van de totale bevolking in 1865.

Zuid-Limburg

De tabellen 15a, b en c geven de migratieresultanten van de "Oude Mijnstreek", de "Nieuwe Mijnstreek" en "Overig Zuid-Limburg". Bezien we de migratieresultanten, dan blijkt, dat de resultante voor de "Oude Mijnstreek" in 1955 t.o.v. 1865 is gestegen tot 245.6 % van het oorspronkelijke inwonertal. Zulks betekent een winst in 1955 van 145.6 % van het bevolkingsaantal van 1865. Ten opzichte van 1900 is deze winst nog groter, namelijk 153.5%. De grootste concentratie bereikt de "Oude Mijnstreek" in 1930. De migratieresultante vermeldt dan een winst van 225.7 %.

Ten opzichte van 1900 is er in 1930 een winst van 236.2%. In 1940 constateren we ten opzichte van 1930 een verlies van 22.4% van het bevolkingsaantal van de migratieresultante in het jaar 1930. In 1955

is dit verlies opgelopen tot 24.6% van bedoeld bevolkingsaantal.

De oorzaken van deze grote achteruitgang moeten gezocht worden in het feit, dat tengevolge van de grote economische crisis, vele buitenlandse mijnwerkers worden ontslagen, terwijl ook velen, die zich metterwoon uit overig Limburg en vanuit de andere provincies in de "Oude Mijnstreek" hebben gevestigd, zodanig getroffen worden in hun bestaansmogelijkheden, dat zij naar hun oorspronkelijke woonplaats terugkeren of elders een bestaan zoeken.

De migratieresultante van de "Nieuwe Mijnstreek" vertoont in 1955 ten opzichte van 1865 een aanwas tot 142.9% ten opzichte van het bevolkingsaantal in 1865. Een winst derhalve van 42.9%. Ten opzichte van 1900 is deze winst in 1955 zelfs 68.2%.

We merken voorts op, dat de migratieresultante van de "Nieuwe Mijnstreek", in tegenstelling met de "Oude Mijnstreek" ook in de dertiger jaren een belangrijke groei vertoont.

De migratieresultante van "Overig Zuid-Limburg" vertoont in 1955 een teruggang ten opzichte van 1865 van 27%. Ook ten aanzien van 1900, 1930 en 1940 beweegt zich de resultante van dit gebied steeds in dalende lijn.

Resumerend besluiten wij dit summier overzicht met het gegeven, dat de gezamenlijke winst in 1955 van de gebieden "Oude-" en "Nieuwe Mijnstreek" ten opzichte van 1865 bedraagt 53.368 personen. Daar staat tegenover een verlies in het gebied "Overig Zuid-Limburg" van 17.380 personen, zodat Zuid-Limburg over de totale periode 1865-1955 een vestigings-surplus boekt van 35.888 personen.

In de tabellen 16a, b en c geven we cijfers over de migratieresultanten van de vier voornaamste gemeenten in de "Oude Mijnstreek" en de rest van dit gebied. De migratieresultanten tonen aan, dat in de vier grote gemeenten een bijzonder grote bevolkingsconcentratie plaatsvond. De grootste concentratie bereiken deze gemeenten in de periode voorafgaande aan de grote economische crisis, nl. van 1925 tot

1930.

Vergeleken met het bevolkingsgetal van 1865 geeft de migratieresultante voor Heerlen in 1930 een stijging te zien van ruim 469%, voor Kerkrade van ruim 276%, voor Hoensbroek van ruim 583%, voor Brunssum van bijna 996% en voor de rest van de "Oude Mijnstreek" van bijna 66%.

Vergeleken met 1900 is de aanwas van de resultante in 1930 voor Heerlen ruim 412%, voor Kerkrade 200%, voor Hoensbroek ruim 841%, voor Brunssum ruim 967% en voor de rest van de "Oude Mijnstreek" bijna 86%.

In 1955 is de bevolkingsresultante van Heerlen t. o. v. 1865 en 1900 gestegen met respectievelijk 354.7% en 309.4%. Voor Kerkrade zijn deze cijfers respectievelijk 160.3% en 107.6%; voor Hoensbroek 457.5% en 668.3%; voor Brunssum 693.9% en 673.3% en voor de rest van de "Oude Mijnstreek" 30.1% en 45.9%.

Vergelijken we echter 1955 met 1930, dan zien we overal grote verliezen optreden. Heerlen verliest door vertrekoverschotten in deze periode ruim 20%, Kerkrade bijna 31%, Brunssum 27.5% en Hoensbroek ruim 18.2%; in het resterende gebied van de "Oude Mijnstreek" is het verlies 21.5%.

Voor Sittard blijkt uit de migratieresultanten (tabel 17a, b en c), dat de bevolking door vestigingssaldi per 1955 met 140% gegroeid is, vergeleken met 1865; voor Geleen bedraagt deze migratiewinst niet minder dan 486%; van de gezamenlijke gemeenten in de "Nieuwe Mijnstreek" is er een verlies van 22.1% ten opzichte van 1865. Deze overige gemeenten hebben een deel van de bevolking verloren ten gunste van Sittard en Geleen. De verstedelijking van de centra Sittard en Geleen, blijkens deze cijfers vóór de oorlog op grote schaal begonnen, heeft zich na 1945 in sterke mate voortgezet.

Uit de migratieresultanten (tabel 18a, b en c) blijkt, dat Maastricht in 1955 door vertreksaldi bijna 19% van het inwonertal van 1865 heeft verloren; de andere gemeenten van het gebied "Overig Zuid-Lim-

burg" verliezen zelfs 33.6% van hun oorspronkelijk zielental. Dit geldt echter niet voor de gemeenten in de onmiddellijke nabijheid van Maastricht (Ambij, Heer en Meerssen) die gedeeltelijk de winst boeken, die aan Maastricht had kunnen toevallen.

HOOFDSTUK IV

Richting der migratie

Uit het voorgaande is reeds gebleken, dat gedurende de laatste eeuw de bevolking van Limburg vrij grote verschuivingen heeft doorgemaakt. Het resultaat van de stroom van zich vestigende en vertrekkende bevolking bepaalt in sterke mate de bevolkingsstabiliteit van een samenleving. Wanneer we voor een gemeente een hoog mobiliteitscijfer genoteerd zien, zal dat doorgaans tot gevolg hebben, dat de autochtoniteit van de bevolking daalt. Onder autochtoon verstaan wij dan in dit verband "geboren in de woongemeente".

De bevolking, geboren in de woongemeente, neemt relatief af door het toestromen van immigranten van elders en/of door vertrek van eigen bevolking. Dit zullen we over de gehele periode zien optreden; in 1859 is de bevolking van Limburg voor ruim 71% geboren in de woongemeente; in 1947 voor gemiddeld ruim 61%.

Een nadere toelichting van dit gegeven vindt men in tabel 19.

Er blijkt, dat vooral in Zuid-Limburg dit verschijnsel in sterke mate optreedt, terwijl dit ook op minder sprekende wijze het geval is in Noord- en Midden-Limburg. In Zuid-Limburg is 56.5% van de bevolking in 1947 geboren in de woongemeente; in Midden-Limburg 66.5% en in Noord-Limburg 68.7%.

In 1930 is de autochtoniteit in Limburg als gevolg van de migratie het sterkst gedaald, namelijk tot gemiddeld 56.4%. Voor de afzonderlijke delen ontbreken dan de cijfers. Over de periode na 1947 ontbreken de gegevens geheel, maar men mag aannemen, dat inmiddels het percentage van 1930 weer enigszins benaderd wordt.

Deze daling van de autochtone bevolking is niet alleen een gevolg van vestiging, maar ook van vertrek van eigen bevolking naar elders. Waarheen zijn deze mensen vertrokken? Blijven zij binnen de pro-

vincie; vertrekken zij naar elders in Nederland; of verlaten zij het land en vestigen zich in het buitenland?

Een antwoord op deze vragen is slechts bij benadering vast te stellen, aangezien hierover niet voldoende cijfers ter beschikking staan. Gemakkelijker kan worden nagegaan, welke de herkomst is van de personen, die zich in een gemeente vestigen, waaruit achteraf enigszins de richting is af te leiden, waarheen men uit een gemeente vertrekt. Allereerst willen we daarom nader analyseren de herkomst van de migranten.

De herkomst van de migranten

Voor een analyse van de herkomst van de zich vestigende personen staan ons meerdere bronnen ter beschikking. Directe cijfers zijn alleen gepubliceerd voor de periode 1865-1875, in het "Verslag over de toestand van het Hertogdom Limburg" over die jaren. Een goede indirecte benadering verschaft ons de vergelijking van de geboorteplaats van de bevolking. Bij de uitkomsten van de tienjaarlijkse volkstellingen is steeds een indeling gemaakt van de bevolking van de verschillende gemeenten naar de geboorteplaats; door het registreren van de verschuivingen, die zich hierin voordoen, krijgt men een indruk van de herkomstrichting van de niet autochtone bevolking. Voor Limburg hebben we dit vanaf 1859 weergegeven in tabel 20.

Onmiddellijk valt op, dat de provincie Limburg in 1859 al voor bijna 10% een niet-Limburgse bevolking heeft, geboren in andere Nederlandse provincies of in het buitenland. De samenstelling van de bevolking, zoals deze in 1859 voorkomt, is in grote mate beïnvloed door een aanzienlijke immigratie uit het Waalse gebied (uit de tweede helft van de 18e eeuw en de Franse tijd) en uit het Rijnland (speciaal tussen 1815 en 1850).

In 1947 is het aandeel van de niet-Limburgse bevolking gestegen tot 16.3%. Dit is echter niet het hoogste cijfer, want de grote relatieve groei van het

aantal niet-Limburgers (door de omvangrijke immigratie in de jaren tussen 1909 en 1930) gaat na 1930 weer bijna geheel verloren. De autochtoniteit van de bevolking is merkwaardigerwijze in 1947 vergelijkbaar met de "goede oude tijd" van omstreeks 1920. Sedert 1947 is er wel een en ander veranderd, waarover nog geen cijfermateriaal bekend is.

Bij vergelijking met tabel 19 dient nog opgemerkt, dat onder de niet-Limburgse bevolking zijn meegeteld de kinderen, die uit Limburgse ouders in het buitenland of in andere provincies zijn geboren; daar staat tegenover, dat kinderen, in Limburg geboren uit niet-Limburgse ouders, tot de Limburgse bevolking zijn gerekend. Deze onnauwkeurigheden doen echter aan de geldigheid van de tabel geen afbreuk.

De periode 1865-1900

Tussen 1865 en 1875 verhuizen 54.671 personen vanuit een Limburgse gemeente naar een andere gemeente binnen de provincie; 15.358 personen vestigen zich uit andere Nederlandse provincies in Limburg; 375 personen zijn afkomstig uit de koloniën en 17.302 uit het buitenland. In percentages uitgedrukt bedraagt het aandeel van de binnen-provinciale migratie 62% van het totaal aantal vestigingen; het aandeel van de interprovinciale migratie is 18%; het aandeel van de buitenlandse migratie, met inbegrip van de koloniën, bedraagt 20% van het totaal.

Voor de verschillende streken en plaatsen kunnen deze cijfers nog enigszins nader worden verduidelijkt. Daartoe dient allereerst tabel 21, ontleend aan het "Verslag van de toestand van het Hertogdom Limburg", waarbij de herkomst voor de jaren 1865-1875 - de enige periode waarover volledig cijfermateriaal bestaat - is gesplitst in de gebieden Noord-, Midden- en Zuid-Limburg. Aansluitend volgt tabel 22, die een nadere specificatie geeft van de herkomst van de migranten voor de economisch-geografische gebieden en de grotere gemeenten.

Allereerst blijkt, dat Zuid-Limburg een groter contingent migranten ontvangt uit het buitenland dan de

beide andere delen van Limburg. In Noord- en Midden-Limburg is er relatief meer vestiging vanuit andere Limburgse gemeenten, hoewel in absolute cijfers de binnen-provinciale vestiging in Zuid-Limburg beduidend hoger is. Bovendien valt op, dat de vestiging vanuit andere provincies in Limburg in het algemeen vrij gering is. Terwijl in Zuid-Limburg de vestiging uit het buitenland dubbel zo groot is als die uit andere provincies, is de situatie in Noord-Limburg omgekeerd; daar vestigen zich dubbel zoveel personen uit andere Nederlandse provincies als uit het buitenland. Eveneens is merkwaardig, dat bij de interprovinciale vestiging het aantal mannen overheerst, maar bij de vestiging vanuit het buitenland in Zuid-Limburg het vrouwelijk element in de meerderheid is.

Bij de nadere differentiatie van de gebieden en gemeenten kunnen we constateren, dat de binnen-provinciale vestiging behalve in Zuid-Limburg ook sterk optreedt in de landelijke gebieden Venray-Horst en Beegden e.o. De interprovinciale vestiging is relatief van betekenis in Noordelijk Limburg en in Venlo, Roermond en Maastricht. Bij beide vormen van vestiging openbaart zich een trek naar de gemeenten Venlo, Roermond, Weert, Sittard, Heerlen, Kerkrade en Maastricht. De vestiging vanuit het buitenland is sterk in geheel Zuid-Limburg, met name in Maastricht en Kerkrade. De vestiging vanuit de koloniën blijft in de tabel buiten beschouwing, vanwege de kleine getallen; deze is alleen van belang in Maastricht (302) en Roermond (32 personen).

Voor de periode 1876-1900 beschikken wij over cijfers betreffende de herkomst van de migranten, die alleen betrekking hebben op de gehele provincie. Deze cijfers, gepubliceerd in de jaarlijkse uitgaven "De loop der bevolking in Nederland", leren ons, dat zich in dit tijdvak 54.320 personen uit andere provincies in Limburg vestigen en 72.578 personen vanuit het buitenland een verblijf zoeken in Limburg. Uit de koloniën komen 1.056 personen, terwijl de binnenprovinciale migratie 167.562 personen be-

draagt. In percenten berekend is het aandeel van de binnenprovinciale migratie in het totaal van de vestigingen over deze periode 56.7%; het aandeel van de interprovinciale migratie is 18.4% en dat van de buitenlandse migratie, inbegrepen de koloniën, 24.9%. Deze percentages komen overeen met die van de periode 1865-1875, zodat de herkomst van de vestigingsstroom dus ongeveer gelijk blijft.

Uit het bovenstaande valt te concluderen, dat de buitenlandse vestiging vóór 1900 reeds zeer aanzienlijk was. Dit wordt bevestigd, wanneer we de buitenlandse migratie van Limburg in deze jaren vergelijken met die van het Rijk; van de 283.443 normaal-geregistreerde vestigingen van buitenlanders in Nederland vond 25.6% plaats in Limburg! In tegenstelling tot de vrij geringe interprovinciale migratie staat dus een zeer aanzienlijke migratie vanuit het buitenland.

Aan de hand van de tabellen betreffende de geboorteplaats van de bevolking der Limburgse gemeenten kunnen we iets naders mededelen over de immigratie in de verschillende streken en grotere gemeenten. Daartoe is opgesteld tabel 23, die een nader inzicht geeft over de herkomst van de personen, die zich in het laatste kwart van de vorige eeuw in Limburg vestigen.

Uit de verschuivingen, die zich bij de achtereenvolgende tienjaarlijkse volkstellingen manifesteren, blijkt, dat het migratieverkeer in de hele provincie toeneemt, vooral in Noord-Limburg.

De binnenprovinciale migratie, die over het geheel genomen vrij constant is, neemt in Noord-Limburg toe; veel inwoners verhuizen daar naar een andere gemeente in de provincie.

Ook het migratieverkeer met de andere provincies neemt na 1890 in betekenis toe; vooral Noord-Limburg kent een belangrijke interprovinciale migratie, die al van iets oudere datum is. De vestiging vanuit andere provincies in Zuid-Limburg is geringer.

De buitenlandse migratie is vrij omvangrijk in Zuid-Limburg, vooral na 1870; vanaf die tijd wordt deze

ook in Noord-Limburg van steeds meer betekenis. Trachten we deze conclusies nader te localiseren, dan blijkt het volgende:

Wat de binnenprovinciale migratie betreft merken we op, dat er in betrekkelijk grote omvang personen uit andere Limburgse gemeenten woonachtig zijn in de gemeente Tegelen, in de streek rondom Roermond (de economisch-geografische gebieden Roermond en Beegden), in de stad Roermond zelf, in de tegenwoordige oostelijke mijnstreek, vooral in het centrum Heerlen en in het zuidelijkste deel van Zuid-Limburg. Opvallend laag is de binnenprovinciale vestiging in het gebied Bergen-Gennep en in de steden Venlo, Weert en Maastricht.

De vestiging vanuit andere provincies naar Limburg is, zoals gezegd, gering, met name in Zuid-Limburg. Enkel te Maastricht (in afnemende mate) en te Sittard (in toenemende mate) heeft enige vestiging vanuit overig Nederland plaats. In Noord- en Midden-Limburg is de vestiging vanuit andere provincies van iets meer betekenis, vooral in het gebied Bergen-Gennep en in de steden Venlo, Roermond en Weert.

De vestiging vanuit het buitenland neemt in de jaren 1875-1900 nog toe. Van oudsher wonen veel buitenlanders in Kerkrade, Maastricht, Sittard en Roermond. In deze steden blijft het buitenlands element vrijwel stabiel met uitzondering van Maastricht, waar het percentage van de bevolking, dat in het buitenland is geboren, daalt van 9% in 1860 tot 6% in 1900. In Venlo stijgt het aantal buitenlanders in deze jaren van 6% tot 10%, in Heerlen van 5% tot 9%, in Geleen van 2% tot 11% en in Tegelen van 8% tot niet minder dan 25% (veel kloosterbevolking). In de tegenwoordige oostelijke mijnstreek en in het zuidelijkste gebied van Zuid-Limburg is eveneens in 1900 het aandeel van de buitenlanders in de totale bevolking tot ruim 10% gestegen. Betrekkelijk weinig buitenlanders zijn in deze periode woonachtig in de economisch-geografische gebieden Venray-Horst, Helden e. o., Weert e. o. en Beegden e. o.

Tot nu toe hebben we heel in het algemeen gesproken over het buitenland. Aan de hand van de indeling van de vreemdelingen naar de geboorteplaats is echter ook na te gaan, uit welke landen deze buitenlanders afkomstig zijn.

Veruit het merendeel van de buitenlandse vestiging betreft immigranten uit Duitsland en België; tussen 1880 en 1890 vestigen zich ook betrekkelijk veel personen uit andere landen in Limburg en niet alleen zoals vroeger in de steden, maar vooral ook op het Zuid-Limburgse platteland. Deze verlaten echter voor een deel omstreeks 1900 weer dit gewest.

In 1860 wonen 6.509 Duitsers in Limburg; na de kerkvervolging in Duitsland onder Bismarck wijken veel kloosterlingen naar Limburg uit, waardoor in 1880 het aantal Duitsers is gestegen tot 10.689 personen; in 1890 bedraagt het aantal Duitsers 8.003 en in 1900, als bij de beginnende steenkoolexploïtatie betrekkelijk veel Duitsers worden tewerkgesteld, is hun aantal 10.538 personen. Meer dan de helft van de Duitse immigranten woont in Zuid-Limburg. Van de Duitsers in Noord-Limburg is 20 à 25% woonachtig in Venlo; van de Duitsers in Midden-Limburg woont 40 à 50% in Roermond.

In 1860 zijn 5.129 personen - in Limburg woonachtig - geboren in België; in 1870 wonen 5.199 Belgen in onze provincie; in 1880 nog 4.868 personen; in 1890 is dit aantal gedaald tot 3.373 en in 1900 bedraagt het aantal inwoners, geboren in België, 3.625. Deze daling manifesteert zich vooral in Zuid-Limburg, waar meer dan driekwart van het totaal aantal Belgen woont. In Zuid-Limburg loopt het aantal met ruim 35% terug; in Maastricht, vanouds een centrum van Belgische immigranten, met ruim 45%. In Noord-Limburg is het aantal in België geboren inwoners vrij onbetekenend; in Midden-Limburg, met name in Roermond, wonen relatief meer Belgen, ofschoon ook dit aantal terugloopt.

De periode 1900-1930

In de periode 1900 tot 1930 bereikt de vestiging van-

uit andere provincies en vanuit het buitenland naar Limburg haar grootste omvang. Tussen deze jaren komen in totaal 221.644 personen uit de overige Nederlandse provincies naar Limburg; uit het buitenland zijn afkomstig 268.943 personen. In totaal bedraagt de vestiging in Limburg van elders 521.494 personen, met inbegrip van de vestiging vanuit de koloniën en de ambtshalve inschrijvingen ¹⁾. Het totaal der vestigingen vanuit een Limburgse gemeente naar een andere gemeente binnen de provincie bedraagt 669.452 personen. In percenten uitgedrukt is het aandeel van de binnenprovinciale migratie in het totaal der vestigingen 57.7%, het aandeel van de interprovinciale migratie 19.1% en het aandeel der buitenlandse migratie 23.2%. In vergelijking met de vorige eeuw is de samenstelling van de stroom migranten naar herkomst dus relatief weinig veranderd, doch die stroom is aanzienlijk groter dan vroeger en zal ook blijken anders van samenstelling te zijn.

De gevolgen van deze grote vestigingsstroom komen onmiddellijk tot uiting in de samenstelling van de bevolking, hetgeen is af te lezen uit het volgend overzicht van de geboorteplaats van de Limburgse bevolking:

jaar	geboren in de woonge- meente	geboren in andere L. gemeenten	geboren in een andere provincie	geboren in het buiten- land
1899	68.6	19.6	4.8	7.0
1909	66.6	16.9	7.8	8.7
1920	59.8	19.5	10.0	10.7
1930	56.4	21.1	9.4	13.0

Over de binnenprovinciale migratie zijn er voor de afzonderlijke gebieden geen cijfers beschikbaar.

1) Statistiek van de loop der Bevolking in Nederland, uitgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek, 1900-1930.

Bij de bespreking van de migratieresultante is echter reeds gebleken, dat Noord-Limburg een vertrek-surplus heeft van 1.976 personen, dat Midden-Limburg een vertrek-surplus heeft van niet minder dan 9.392 personen, terwijl Zuid-Limburg, en voornamelijk dan de Mijnstreek, zich als een voornaam concentratiegebied manifesteert met een vestigingsoverschot van 68.413 personen. De conclusie ligt voor de hand, dat binnen de provincie een trek heeft plaatsgehad van Noord- en Midden-Limburg naar de Mijnstreek.

Ook de interprovinciale migratie neemt in absolute zin sterk in omvang toe, waardoor het relatieve cijfer van het aantal personen, dat in 1930 geboren is in andere provincies, zo goed als verdubbeld is ten opzichte van dertig jaren geleden. De snelle groei van de mijnindustrie brengt een grote toevloed van arbeiders uit andere provincies, waarbij sterk op de voorgrond treden de provincies Gelderland, Noord-Brabant, Drente en Friesland. In de mijnen zijn in 1919 werkzaam 6.417 personen uit andere provincies (d.i. 27.8% van het totaal der mijnwerkersbevolking); in 1930 zijn er 9.246 personen uit andere provincies (24.7% van de mijnwerkersbevolking) ¹⁾.

De buitenlandse migratie is in de periode 1900-1930 zeer groot; gemiddeld vestigen zich jaarlijks 9.000 buitenlanders in Limburg. Terwijl het percentuele aandeel van de buitenlanders in de totale bevolking buiten de Mijnstreek enigszins daalt (hoewel het absolute cijfer nog wel toeneemt), vertoont vooral de Mijnstreek een zeer sterke aanwas van het aantal vreemdelingen.

In Heerlen neemt het aandeel van de buitenlanders in de totale bevolking toe van 9% in 1900 tot 26% in 1930; in Kerkrade van 15 tot 25%. Ook de gemeenten Brunssum en Hoensbroek en in mindere mate Amstenrade, Schaesberg, Nieuwenhagen, Eijgelshoven en Ubach over Worms vertonen dezelfde tendens. In

1) Jaarverslagen A. M. F.

1905 bestaat ruim 16% van het aantal mijnwerkers uit vreemdelingen, vooral Duitsers; in 1930 is bijna 32% van de mijnwerkersbevolking van buitenlandse nationaliteit; in absolute cijfers neemt in deze jaren het aantal vreemde mijnwerkers toe van 429 tot 11.969 personen. Behalve de Duitsers, die het grootste contingent uitmaken (tussen de 60 en 80%) treft men er aan, eerst vrij veel Oostenrijkers en Belgen, en later Polen, Slovenen en andere nationaliteiten 1).

In deze periode zijn bijna 75% van de buitenlanders, die zich in Limburg vestigen, Duitsers en ongeveer 20% Belgen. Het percentage uit de overige landen is over vele nationaliteiten verdeeld. Van de Duitsers verblijft het overgrote deel in de Mijnstreek; van de Belgen woont ruim de helft in de grotere gemeenten en vooral in Maastricht (30%). De overige nationaliteiten vindt men bijna uitsluitend in het Mijng gebied.

We willen hier nog de aandacht vestigen op enkele bijzondere omstandigheden, die de buitenlandse migratie naar Limburg hebben beïnvloed. Vooreerst neemt ons gewest tijdens de eerste wereldoorlog een belangrijk aantal Belgische vluchtelingen op, waarvan er een aantal werk vinden in de mijnen. Daartegenover staat, dat veel Duitsers in de mijnstreek woonachtig, Limburg moeten verlaten om dienst te nemen in het Duitse leger. Anderzijds zoekt een groep Duitse dienstweigeraars een toevlucht in ons gewest.

De periode vóór 1939

In de omvangrijke migratie vanuit het buitenland komt sedert 1930 een ommekeer; de inter-provinciale migratie neemt dan echter nog toe. Van 1930 tot en met 1940 vestigen zich 83.593 personen vanuit andere provincies in Limburg; uit het buitenland zijn afkomstig 50.724 personen. Voor het eerst is in deze periode de inter-provinciale migratie groter

1) Jaarverslagen A. M. F.

dan de buitenlandse migratie. Het totaal aantal niet Limburgse vestigingen (inclusief die uit de koloniën en de ambtshalve inschrijvingen) bedraagt 139.334 personen ¹⁾. Het totaal aantal vestigingen bedraagt 422.732, zodat de binnenprovinciale migratie gesteld kan worden op 288.415 personen. In procenten betekent dit een aandeel van de binnenprovinciale migratie van 67%, van de interprovinciale migratie van 19.8% en van de buitenlandse migratie van 12%.

Een nadere aanduiding van de herkomst van de migranten uit andere provincies vinden wij in de tabellen 24a en 24b. Deze tabellen zijn samengesteld door vergelijking van de gegevens, zoals deze in de volkstelling van 31 mei 1947 zijn opgenomen, betreffende de verdeling van de bevolking naar de geboorteplaats en naar de woonplaats in augustus 1939 ²⁾. Uit deze gegevens kan men afleiden, hoeveel personen in de jaren tussen 1939 en 1947 vanuit andere provincies naar Limburg komen en hoeveel personen vóór 1939 uit andere provincies naar Limburg verhuizen. Deze laatste categorie omvat dan het aantal in andere provincies geboren personen, dat overblijft, wanneer we daarvan aftrekken het aantal personen, die uit andere provincies naar Limburg verhuizen na 1939.

Dit laatste cijfer geeft dus uitdrukkelijk niet aan, het aantal vestigingen vanuit andere provincies; velen immers zijn vóór 1947 weer vertrokken of zijn vóór die datum overleden. Aangezien echter niet verondersteld kan worden, dat er grote relatieve verschillen zijn opgetreden in de terugkeer naar de provincie van herkomst of in het sterftcijfer van de migranten uit andere provincies, kan aan de vermelde cijfers enige betekenis niet worden ontzegd. De weergegeven tabellen geven een benade-

- 1) Statistiek van de loop der bevolking in Nederland.
- 2) Uitkomsten van de Volks- en Beroepstelling van 31 mei 1947, van de provincie Limburg en per gemeente.

rend beeld van de interprovinciale vestigingsstroom en van het uiteindelijk resultaat hiervan in de jaren vóór 1939. Rekening houdend met genoemd voorbehoud kunnen we berekenen, dat uit de tien overige provincies van Nederland in de jaren vóór 1939 naar Limburg zijn verhuisd:

uit Groningen	1.730 personen	(4.5 %)
uit Friesland	2.851	" (7.4 %)
uit Drente	2.843	" (7.4 %)
uit Overijssel	2.010	" (5.2 %)
uit Gelderland	6.975	" (18.2 %)
uit Utrecht	1.590	" (4.1 %)
uit Noord-Holland	3.149	" (8.2 %)
uit Zuid-Holland	4.091	" (10.7 %)
uit Zeeland	1.204	" (3.1 %)
en uit Noord-Brabant	11.947	" (31.1 %)

De meeste migranten uit de andere provincies komen derhalve uit de aangrenzende provincies Noord-Brabant en Gelderland. Uit de noordelijke provincies komt 19.3% van het totaal; uit de randstad Holland 23%, uit de oostelijke provincies 23.4% en uit het zuiden 34.2%.

In Zuid-Limburg stemt de samenstelling van de migranten naar de provincie van herkomst nagenoeg overeen met de percentages van de provincie Limburg als geheel; in Midden-Limburg vestigen zich meer migranten uit het westen en het zuiden van het land dan gemiddeld in Limburg; naar Noord-Limburg komen meer migranten uit het zuiden en het oosten van het land.

In de Mijnstreek, vooral in het oostelijk gebied van de Mijnstreek, zijn migranten uit alle provincies vrij belangrijk geconcentreerd, evenals in de steden Maastricht en Venlo. Op het Zuid-Limburgse platteland, geheel Zuid-Limburg behalve de centra, wonen vrij veel Hollanders, Utrechtenaren en Zeeuwen; in de streek rondom Roermond en Venlo telt men eveneens vrij veel inwoners uit Noord- en Zuid-Holland. Migranten uit de provincie Noord-Brabant worden in geheel Limburg aangetroffen, waarvan meer dan de

helft in Zuid-Limburg.

Een zelfde berekening kunnen we opstellen om na te gaan, uit welke landen de buitenlandse migranten afkomstig zijn, hetgeen is geschied in tabel 25. Hieruit blijkt, dat vóór 1940 het overgrote deel der migranten Duitsers zijn, die zich vooral in de Mijnstreek vestigen en in de streek rondom Venlo en Roermond. De trek vanuit België naar deze provincie (op zich niet meer van grote betekenis) richt zich op het zuidelijke grensgebied van Zuid-Limburg; op Maastricht, de Mijnstreek en de streek van Venlo en Roermond.

De migratie vanuit de overige landen is voornamelijk geconcentreerd in de oostelijke Mijnstreek met als centrum Heerlen en in mindere mate ook in de rest van Zuid-Limburg en rond Venlo.

De periode 1939-1947

De uitkomsten van de volkstelling van 1947 stellen ons in staat met nauwkeurigheid de herkomst vast te stellen van de migranten in de periode 1939-1947. Aangezien in deze jaren buitengewone factoren de migratie hebben beïnvloed, zullen wij niet zeer uitvoerig op deze jaren ingaan, hoewel het materiaal zich daartoe wel kan lenen.

De binnenprovinciale vestiging en de migratie vanuit andere provincies naar Limburg bedraagt volgens de jaarcijfers 323.161 personen en de migratie van het buitenland naar Limburg 23.494 personen, respectievelijk 93.2% en 6.8% van het totaal aantal vestigingen.

De interprovinciale en buitenlandse vestiging in deze jaren hebben wij aan de hand van de "Uitkomsten van de volkstelling van 31 mei 1947" nader aangegeven voor Noord-, Midden- en Zuid-Limburg in tabel 26. Het resultaat van de migratoire beweging per 31 mei 1947 vindt men weergegeven in tabel 27, die een indeling geeft van de bevolking van de economisch-geografische gebieden en grotere gemeenten naar de geboorteplaats. Hieruit blijkt, dat de gemeenten Heerlen, Brunssum, Hoensbroek en Geleen en voorts tal

van gemeenten in de "Oude Mijnstreek" de sterkste bevolkingsverschuivingen hebben gekend en een omvangrijk getal niet-autochtone inwoners tellen onder hun bevolking. Om de resultaten van de migratie op langere termijn te kunnen beoordelen, worden opgenomen de tabellen 28a, b, c en d, die een vergelijking mogelijk maken van de binnenprovinciale, de interprovinciale ende buitenlandse vestiging in de jaren 1859, 1899 en 1947.

De volkstelling 1947 stelt ons ook in staat een verdeling te geven naar de werkkring van de personen, die zich uit andere provincies in Limburg vestigen en van de Limburgers, die naar andere provincies vertrekken.

Gesplitst naar geslacht bestaat de emigranten-groep uit rond 48% mannen en 52% vrouwen. Bij de immigranten is deze verhouding omgekeerd.

In beide groepen eist de categorie "zonder beroep", waartoe de huisvrouwen en kinderen behoren, het grootste aandeel op.

De belangrijkste beroepsgroep blijkt te zijn: "overheidsdienst, vrije beroepen, enz.". Van de emigranten behoren hiertoe 21% (waarvan bijna 57% mannen en ruim 43% vrouwen), terwijl van de immigranten ruim 17% (65% mannen en ruim 35% vrouwen) tot deze beroepsgroep behoort.

Daarop volgt de beroepsgroep "Nijverheid" en wel bij de emigranten met ruim 12% - waarvan 83.5% mannen - en bij de immigranten met bijna 17%, waarvan 95% mannen.

In de beroepsgroep "Nijverheid" merken wij een beduidend contingent op voor Gelderland, Noord- en Zuid-Holland en vooral Noord-Brabant, waarbij de immigrantenstroom in alle gevallen sterk overheerst.

Het aantal emigranten, dat dagonderwijs geniet, bedraagt 12% van het totaal aantal emigranten, waarvan rond 79% jongens en 21% meisjes. Bij de immigranten treft men van deze beroepsgroep ook rond 12% aan met rond 74% jongens en 26% meisjes.

Er blijkt, dat een beduidend aantal dagonderwijs ge-

nietende Limburgers naar de provincies Gelderland, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en vooral Noord-Brabant trekken, blijkbaar om aan de aldaar gevestigde universiteiten en hogescholen hun studies te voltooien. Zulks is te meer aannemelijk, omdat wederkerig met de immigranten eenzelfde stroom in ongeveer dezelfde verhouding naar Limburg terugkeert. Zelfs de provincie Groningen met zijn universiteit laat dit op zeer bescheiden wijze zien.

"Handel en verkeer" hebben een aandeel van ruim 8% in het totaal der emigranten en van bijna 7% in het totaal der immigranten. Het beroep "Huiselijke diensten" is bij de emigranten vertegenwoordigd met 5.5% en bij de immigranten met 2.5%; bij beiden bijna uitsluitend vrouwen.

Tenslotte neemt de "Landbouw" bij de emigranten zowel als bij de immigranten een percentage van 2.5% van het totaal in.

Wij dienen nog op te merken, dat het niet allen Limburgers zijn, die naar andere provincies trekken, maar ook personen, die kortere of langere tijd in Limburg hebben gewoond en wederom terugkeren naar hun oorspronkelijke woonprovincie. Dit zelfde geldt eveneens voor van huis uit Limburgers, die zich in een andere provincie gevestigd hebben en wederom naar Limburg terugkeren.

De periode 1948-1955

In deze periode bedraagt de binnenprovinciale vestiging 47.099 personen; de vestiging vanuit andere provincies is groot 25.168 personen en vanuit het buitenland 33.789 personen. Het aandeel van de binnenprovinciale migranten in het totaal der vestigingen bedraagt in deze periode derhalve 44.4%; het aandeel van de interprovinciale migranten is 23.7% en het aandeel van de buitenlandse migranten 31.9%. Voor de periode van 1948 tot 1956 beschikken wij over belangrijk cijfermateriaal, bewerkt in een uitgave van de Provinciale Planologische Dienst in

Limburg 1).

Hieruit blijkt, dat de migratie binnen de provincie, in vergelijking met andere provincies, zeer groot is.

Een analyse van de binnenprovinciale migratie geeft als resultaat, dat vooral de Mijnstreek optreedt als een concentratiegebied ten opzichte van alle overige Limburgse gebieden. Venlo, en in geringere mate Roermond, trekt vooral bevolking aan uit Noord- en Midden-Limburg; Maastricht uit Midden- en Zuid-Limburg; Weert is een absorptiegebied voor de omliggende streek; de jonge industriekern Venray trekt bevolking aan uit geheel Limburg, wat waarschijnlijk ook voor een deel is te verklaren uit zijn gestichtsbevolking.

In het algemeen openbaart zich een voortgezette trek van het platteland naar de stad en eveneens naar de jongere, sterk groeiende industriegemeenten.

De migratoire relaties van Limburg met de overige Nederlandse provincies zijn door de excentrische ligging van het gewest vrij gering in vergelijking met de rest van het land. Limburg in zijn geheel is een expulsiegebied ten opzichte van de beide Hollanden en een instromingsgebied voor alle andere provincies, Noord-Brabant levert daarbij het belangrijkste contingent immigranten en daarnaast Gelderland en in mindere mate de noordelijke provincies. Verder blijkt uit genoemde publicatie, dat Limburg in de jaren 1948-1956 een vestigingsoverschot heeft ten opzichte van overig Nederland van 6.162 personen, terwijl de provincie een vertrekoverschot heeft van 1.138 personen ten opzichte van het buitenland. Wat de buitenlandse migratie betreft, verdient vermelding, dat het aandeel van België en Duitsland in het totale contingent buitenlandse immigranten belangrijk is verminderd. Van 1948 tot 1953 vestigen zich 16.196 personen uit het buitenland in Limburg;

1) Analyse van de binnenlandse migratie 1948-1955. Bijdragen tot de ruimtelijke ontwikkeling van Limburg, nr. 2; Maastricht, augustus 1957.

hiervan komen er 3.249 uit België en Luxemburg (20.1%), 3.546 uit Duitsland (21.9%) en 9.401 uit andere landen (58%). Onder deze immigranten uit andere landen bevinden zich alle Indonesische gerepatriëerden, wat dit grote aantal verklaart. Onder de immigranten uit andere landen dan Indonesië bevinden zich eveneens een belangrijk aantal repatrianten. De buitenlandse migratie betreft immers niet alleen vreemdelingen, maar voor een deel ook Nederlanders, die uit den vreemde naar eigen land terugkeren ¹⁾.

De richting van vertrek uit de provincie Limburg

Na de ontleding van de herkomst van de migranten trachten wij thans nadere gegevens te vinden omtrent de richting en de bestemming van de migranten, die uit Limburg vertrekken. Voor de provincie in zijn geheel kunnen wij met behulp van de reeds eerder genoemde bronnen een globale verdeling maken van het binnenprovinciale vertrek, van het vertrek naar andere provincies en van het vertrek naar het buitenland. Deze verdeling vindt men in de volgende tabel:

1) Statistiek van de buitenlandse migratie; 1948-1949, 1950-1952; uitgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Het vertrek vanuit een Limburgse gemeente naar een andere gemeente binnen de provincie, het vertrek naar een Nederlandse gemeente in een andere provincie en het vertrek naar het buitenland over de jaren 1865-1955, in absolute cijfers en in procenten.

Periode	Binnenprovinciaal		Interprovinciaal		Buitenland ¹⁾	
	absoluut	in %	absoluut	in %	absoluut	in %
1865-1875	53.729	56.6	15.486	16.3	25.779	27.1
1876-1899	167.562	54.3	55.186	17.9	86.068	27.8
1900-1930	669.452	62.1	212.696	19.7	195.869	18.2
1931-1940	289.292	64.0	88.023	19.5	74.434	16.5
1939-1947	318.765 (89.8%)				36.281	10.2
1948-1955	72.267	55.2	23.917	18.3	34.702	26.5

1) met inbegrip van het vertrek naar de koloniën.

Uit deze tabel blijkt, dat het vertrek vanuit een Limburgse gemeente naar een andere gemeente binnen de provincie zeer groot is en steeds meer dan de helft van het geheel van alle vertrek bedraagt; het vertrek naar andere provincies van het land neemt geleidelijk toe, maar blijft sedert de oorlog constant; de migratie naar het buitenland is zeer omvangrijk in de vorige eeuw, maar vertoont sindsdien een geleidelijke daling, met uitzondering van de naoorlogse periode, toen betrekkelijk velen naar landen overzee zijn geëmigreerd.

De periode vóór 1900

Gegevens per gemeente staan ter beschikking omtrent de richting van het vertrek voor de jaren 1865-1875.

In tabel 29 hebben wij voor deze periode de binnenprovinciale migratie, het vertrek naar andere provincies en naar het buitenland nader gesplitst per gebiedsdeel en naar de grotere gemeenten.

Het vertrek naar andere gemeenten binnen de provincie blijkt sterk in Zuid-Limburg, met name te

Maastricht en in de streek rondom Roermond. Uit Noord-Limburg en vooral uit het gebied Venlo trekken velen naar andere provincies; ook in Maastricht zijn velen, die naar overig Nederland verhuizen. Naar het buitenland is er een sterke trek vanuit oostelijk Zuid-Limburg en vanuit Maastricht.

Bij vergelijking met de overeenkomstige tabel betreffende de vestiging (zie tabel 22) blijkt, dat Noord-Limburg gedurende deze periode ongeveer gelijke binnenprovinciale en interprovinciale vestigings- en vertrekcijfers heeft, maar een aanmerkelijk vertrek-overschot vertoont met het buitenland.

In Midden-Limburg vertoont de stad Roermond ten aanzien van het migratie-verkeer met de overige provincies een vestigingssurplus, terwijl het overig gebied van Midden-Limburg een vertrek-saldo heeft. De interprovinciale migratie-balans is in Midden-Limburg ongeveer in evenwicht; in de streek rond Weert overheerst echter het vertrek naar andere provincies; in de streek rond Roermond, met name in Roermond zelf, is er een vestigingssurplus ten opzichte van de andere provincies. Ten opzichte van het buitenland lijdt Midden-Limburg een aanzienlijk verlies, waarin door alle gebieden wordt bijgedragen.

Op het Zuid-Limburgse platteland is een vertrek-overschot naar andere gemeenten te constateren. Het binnenprovinciaal migratie-verkeer openbaart hiër de toenemende trek naar de stad. De centra van betekenis, Maastricht, Sittard, Heerlen en Kerkrade, vertonen een vestigingssurplus en zijn absorptiegebied ten aanzien van de andere Limburgse gemeenten, vooral ten aanzien van het platteland van Zuid-Limburg. In het interprovinciaal migratieverkeer ontlopen vestiging en vertrek elkaar weinig.

De vestiging uit- en het vertrek naar andere provincies is in Zuid-Limburg gering, behalve te Maastricht, Sittard en Kerkrade (Rolduc!), die een bescheiden overschot vertonen. Het migratieverkeer met het buitenland is in Zuid-Limburg daarentegen zeer groot; het hele gebied vertoont een vertreksaldo

tenopzichte van het buitenland, behalve de gemeenten Kerkrade en Brunssum. Voor Kerkrade is het buitenlands vestigingssurplus grotendeels te verklaren uit de aantrekkingskracht van de Domaniale Mijn, de enige steenkolenmijn in deze tijd in Limburg. Het buitenlands vestigingssurplus van Brunssum moet waarschijnlijk toegeschreven worden aan het ter plaatse aanwezige klooster en het pensioonaat van de zusters Franciscanessen. De gemeenten Maastricht en Sittard hebben ook een vertrekoverschot met het buitenland.

Voor de periode 1876-1899 zijn geen cijfers per gemeente beschikbaar; voor dit tijdvak zijn wij aangewezen op de jaarlijkse uitgave van de "Loop der bevolking in Nederland", die alleen cijfers geeft voor de provincie als geheel. Deze hebben we opgenomen in tabel 30. In vergelijking met de vestigingscijfers volgt hieruit, dat Limburg zowel voor wat betreft de interprovinciale als voor de buitenlandse migratie in dit tijdvak een vertreksurplus heeft van tezamen 13.757 personen, waarvan 93% met bestemming buitenland. Daarenboven kan nog een derde vertrekoverschot worden berekend, namelijk de ambtshalve in- resp. afgeschreven bevolking, ter grootte van 1222 personen. Onder de ambtshalve in- of afschrijvingen wordt dan verstaan de vestiging of het vertrek van personen naar of uit Limburg, waarvan de vroegere of latere woonplaats onbekend is.

Het grote vertreksaldo met het buitenland in deze jaren vraagt bijzondere aandacht, vooral de massale trek naar België en Duitsland.

Voor een deel spreekt dit reeds uit de geografische ligging van Limburg langs de Duitse en de Belgische grens; immers twee-derde van de provinciale grenzen zijn tevens Rijksgrenzen. Bovendien was de Limburgse bevolking van oudsher meer en beter georiënteerd op de Duitse en Belgische buurgebieden dan op overig Nederland, wat uit verschillende punten blijkt: In het begin van deze eeuw trouwde ruim 2.5% van alle Limburgse mannen met buitenlandse vrouwen en huwde 6% van alle Limburgse vrouwen

met een buitenlandse man¹⁾. Men mag aannemen, dat deze cijfers bij benadering ook voor de vorige eeuw gelden. Tal van jongens en meisjes - ook uit de agrarische milieus - bezoeken na de lagere school een tijd lang een pensionaat in het buitenland voor verdere opleiding of algemene ontwikkeling. Hogere studies doen de meesten in het buitenland. Een vakman wordt eerst bekwaam geacht na een leertijd in het buitenland. Economisch, sociaal en cultureel is men in dit excentrisch gelegen gewest bijna geheel op het buitenland aangewezen, hetgeen op de migratie naar het buitenland uiteraard zijn invloed heeft. De huwelijken met buitenlanders, de dienstbodentrek over de grens, de wisseling in de gestichtsbevolking en de economische omstandigheden in de vorige eeuw zijn de voornaamste verklaringsgronden voor de migratie naar het buitenland. Vooral de economische toestand van Limburg in de vorige eeuw is een voornamelijk factor ter verklaring van de hoge buitenlandse migratie; de hevige landbouwcrisis, die in de twee laatste decennia van de vorige eeuw het agrarische Limburg tot armoede brengt, heeft tot gevolg, dat velen van het platteland wegtrekken. De grote industriële opbloei in het naburige Duitsland en de hoge lonen, die daar verdiend worden, lokken veel arbeiders van het platteland naar de industriegebieden. Er ontstaat een langzame maar permanente migratie vanuit geheel Limburg naar de Duitse en Belgische industriecentra, waardoor het jaarlijks terugkerend vertrekoverschot structureel wordt. Naast deze migratie merkt men in deze jaren op een sterk ontwikkeld pendelverkeer met de buitenlandse buurgebieden. Uit de grensgemeenten vertrekken dagelijks arbeiderstreinen, die grote aantallen ongehuwde losse arbeiders in de gelegenheid stellen in de Belgische en Duitse industrie werk te vinden. Uit tal van plat-

1) Statistiek v. d. loop v. d. bevolking in Nederland, 1903.

telandsgemeenten, met name van Zuid-Limburg trekken bovendien jaarlijks een groot aantal personen gedurende het gehele zomerseizoen naar Duitsland, waar zij voornamelijk werk vinden in de steenfabrieken en bij de oogstwerkzaamheden. Deze pendel is ongetwijfeld voor velen een rechtstreekse voorbereiding tot een blijvende vestiging in de buitenlandse werkgemeente 1).

De omvangrijke trek naar het buitenland is voor het grootste deel afkomstig uit Zuid-Limburg, waar niet alleen de bewoners van de grotere gemeenten Maastricht, Kerkrade en Sittard, maar in toenemende mate ook de bewoners van het agrarische platteland aan deze migratie naar het buitenland deelnemen. Ook vanuit Roermond en Venlo is een vrij grote vertrekstroom op Duitsland en België gericht, die waarschijnlijk voor een aanzienlijk deel bestaat uit vroegere plattelandsbewoners, die al eerder naar deze plaatsen zijn verhuisd.

In het interprovinciaal migratieverkeer speelt bijna uitsluitend Noord-Limburg een rol van betekenis; het gebied benoorden Venlo is vanouds sterk georiënteerd op het aangrenzende Brabant en Gelderland en op de stad Nijmegen. De overige migratie met Noord-Brabant komt eerst later tot ontwikkeling en stoot in deze periode nog op de geografische barrière van de vrij ontoegankelijke Peel.

Binnenprovinciaal openbaart zich een sterke trek naar de stad en zijn onmiddellijke omgeving. In Noord-Limburg worden het handels- en tuinbouwcentrum Venlo en het industrieel snel groeiende Tegelen belangrijke concentratiegebieden, terwijl ook de landontginningen veel kolonisten aantrekken; in Mid-

1) Illustratief voor oostelijk Zuid-Limburg is bijvoorbeeld een geschrift van F. X. Schobben: "Groenstraat en de Groenstraters in vroeger dagen", Geleen 1950. Zie ook de jaarverslagen van de Limburgse R. K. Werkliedenbond over deze jaren.

den-Limburg is de trek gericht op Roermond en Weert; in Zuid-Limburg op het industrie- en bestuurscentrum Maastricht en op oostelijk Zuid-Limburg.

De periode van 1900-1930

Deze periode vertoont een geheel ander beeld dan het voorafgaande tijdperk. In tegenstelling tot het laatste kwart van de vorige eeuw - toener een vertrekoverschot was te constateren in het migratieverkeer met het buitenland - leveren de eerste twee decennia van deze eeuw een vestigingssurplus op ten opzichte van de andere provincies van 8.948 personen en ten opzichte van het buitenland van 75.293 personen. Dit grote vestigingssurplus hangt bijna geheel samen met de fenomenale opkomst van de mijnindustrie, waardoor de mijnstreek een belangrijk concentratiegebied wordt van niet-Limburgse bevolking. De binnenprovinciale migratiebeweging heeft hetzelfde effect; terwijl volgens de migratieresultante (zie tabel 11c) Noord- en Midden-Limburg een vertrek-surplus hebben, noteert Zuid-Limburg een belangrijk vestigings-surplus.

De richting van het vertrek uit de provincie wordt in deze jaren voor een groot deel bepaald door de immigranten, die Limburg na enige tijd weer verlaten en naar huis terugkeren; de richting van het vertrek is in belangrijke mate een afhankelijke variabele van het gebied van herkomst van de in Limburg gevestigde migranten. Dit geldt zeker voor de Mijnstreek en in het algemeen voor alle gebieden met een vestigingsoverschot. Bij de migratie is er nooit sprake van éénrichtingsverkeer; de komende (immigratie) stroom roept steeds een gaande (emigratie) stroom op en omgekeerd. De motieven tot migratie, gelegen in woonsituatie, de werkgelegenheid en het verblijf in instituten en gestichten van allerlei aard, leiden zowel tot vestiging als tot vertrek; de mogelijkheden tot werkgelegenheid zijn soms bij uitstek gunstig in eigen streek en trekken bevolking aan; dan weer zijn het de bestaansmogelijkheden elders, die de eigen

bevolking tot vertrek nopen. Bij een industrie-vestiging op grote schaal, zoals bij de opkomst van de mijnindustrie in Zuid-Limburg, heeft een omvangrijke vestiging plaats van vreemde arbeidskrachten, echter deze migranten zijn niet allen "blijvers"; om persoonlijke redenen of uit oorzaken van sociaal-economische aard trekt een grote categorie na kortere of langere tijd weer weg. Overplaatsing van arbeidskrachten door overheidslichamen of grootbedrijven heeft zowel vertrek als vestiging tot gevolg.

Evenzo kunnen huwelijken met personen uit andere gemeenten, andere provincies of met buitenlanders tot vestiging leiden dan wel tot vertrek. De dienstboden-trek kan eveneens de richting van de migratie naar 2 zijden beïnvloeden. Het duidelijkst spreekt dit nog bij een wisselende gestichtsbevolking (onderwijs-internaten, seminaria, psychiatrische inrichtingen, sanatoria, enz.), waar regelmatig vestiging en vertrek plaats heeft. Bij de interdependentie van vestiging en vertrek speelt de werkgelegenheids-factor een niet onbelangrijke rol. Uit dien hoofde kunnen we in deze jaren een vertrek constateren naar Noord-Brabant, Gelderland, Overijssel en de drie noordelijke provincies en naar Duitsland, Oostenrijk en België.

Onafhankelijk hiervan ontwikkelt zich bovendien een vertrekstroom naar de grote steden in het westen van het land, die ook vanuit Limburg immigranten aantrekken. Ook Noord-Brabant (Eindhoven), Gelderland (Arnhem en Nijmegen) en Overijssel (Twente) oefenen een steeds grotere aantrekkingskracht uit op de Limburgse migranten. De grotere vrijheid en sociale mobiliteit in de stad wordt als begerenswaardig genoeg ervaren om de grote overgang te wagen.

Overigens geschiedt de migratie doorgaans over beperkte afstand; behalve een wassende stroom van personen, die zich in de verstedelijkte gebieden van Limburg gaan vestigen, verklaart deze tendens tot migratie over beperkte afstand ook de trek, die vóór 1914 plaats heeft, naar de onmiddellijk aangrenzende Duitse en Belgische gebieden. Vanuit Zuid-Lim-

burg is er een trek naar het Luikse bekken en het industriegebied van Aken; vanuit het oostelijk van de Maas gelegen Midden-Limburg naar de agglomeraties van München-Gladbach en vanuit Noord-Limburg naar de industrieën in Viersen (textiel), Kreïeld (suiker), Gogh (de margarinefabriek Jurgens) en Kleef (de margarinefabriek van den Bergh). Dit migratieverkeer wordt veroorzaakt door de massale pendel, die naar die industriegebieden plaats heeft. Na het uitbreken van de eerste wereldoorlog en vooral na de devaluatie van de Duitse mark is de trek naar Duitsland voorbij en beginnen Duitse arbeidskrachten en dienstboden Limburg in grote aantallen binnen te stromen. Aangezien over deze jaren geen gegevens ter beschikking staan betreffende richting en samenstelling van het vertrek per gemeente, moeten wij met deze globale aanduiding volstaan.

De periode vóór 1939

Voor de jaren 1931-1940 is de richting van het vertrek weer voor een belangrijk deel af te leiden uit de provincie of het land van herkomst, waarvandaan de weer vertrekkende migranten afkomstig zijn. Deze crisisjaren dwingen veel buitenlandse arbeidskrachten tot vertrek, terwijl ook het interprovinciaal vertrek toeneemt. Dientengevolge noteren de dertiger jaren vrij grote vertrek-overschotten. Ten opzichte van de overige provincies is er een vertrek-overschot van 4.930 personen en ten opzichte van het buitenland van 21.573 personen. Dit belangrijk buitenlands vertreksaldo, dat vooral de Mijnstreek betreft, correspondeert met het buitenlands vestigings-surplus uit vroegere jaren. Aangezien in de voorafgaande periode een hoog buitenlands vestigings-surplus werd genoteerd, was te verwachten, dat bij een gevoelige economische terugslag de buitenlandse migratie in een hoog vertrek-overschot zou resulteren. We zien dan ook in deze jaren zeer hoge vertrekcijfers in de gemeenten van Zuid-Limburg (vooral van de oostelijke Mijnstreek) naar

Duitsland, België en overige landen; vrij groot is ook het vertrek vanuit het gebied Maastricht en Venlo en omgeving en in mindere mate vanuit Roermond en Weert.

Over het vertrek naar andere provincies kunnen we nadere gegevens vinden, indien we bij de "Uitkomsten van de volkstelling 1947 per provincie" het aantal in Limburg geboren, maar in andere provincies wonende personen verminderen met het aantal personen, dat tussen 1939 en 1947 naar een andere provincie verhuisd is. Dan vinden we voor het vertrek vanuit Limburg naar andere Nederlandse provincies in de jaren vóór 1939 de volgende cijfers:

<u>vertrokken naar</u>	<u>absoluut</u>	<u>in percenten</u>
Groningen	304	0.9
Friesland	185	0.6
Drente	212	0.7
Overijssel	728	2.2
Gelderland	3.807	11.7
Utrecht	1.865	5.7
Noord-Holland	5.221	16.0
Zuid-Holland	5.816	17.8
Zeeland	237	0.7
Noord-Brabant	14.271	43.7
	32.646	100.0

=====
 Uit deze tabel blijkt, dat 39.5% van het totaal aantal vertrokken personen naar de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht gaat en 43.7% naar Noord-Brabant. Het zijn deze provincies met name, die het vertrek-overschot van Limburg met de andere provincies vooral veroorzaken.

Bij deze cijfers geldt hetzelfde voorbehoud, dat we bij de soortgelijke opstelling betreffende de vestiging in Limburg vanuit andere provincies maakten; deze cijfers geven niet aan het totaal van het vertrek naar een andere provincie, maar enkel het resultaat van het vooroorlogse vertrek naar andere provincies per 31 mei 1947.

Ten aanzien van de migratie in deze vooroorlogse jaren kunnen we uiteindelijk tot het volgende besluiten: Ten dele trekt het bevolkings-overschot van Limburg naar de Mijnen en blijft dus in eigen provincie; ten dele trekt men naar het Eindhovense industriegebied, de randstad Holland en Twente; ten dele naar Duitsland en België. Ook de industriecentra Maastricht, Venlo en Tegelen, Weert en Roermond ontvangen uit het dichtbevolkte plattelandsg gebied toevoer van arbeidskrachten ¹⁾.

Illustratief is tenslotte ook het overzicht, opgenomen in tabel 30, dat een beeld geeft van de migratie van Limburg naar het buitenland in vergelijking met het Rijk. Daarbij blijkt, dat van 1876 tot 1940 het aandeel van Limburg in de landelijke buitenlandse migratie schommelt tussen 20% en 30%, wel een bewijs, dat de Limburgse bevolking niet zo honkvast schijnt, als dikwijls wordt verondersteld.

De periode 1939-1947.

In de jaren 1939-1947 heeft Limburg een binnenlands vestigings-overschot van 4.396 personen en een buitenlands vertrek-surplus van 12.787 personen. Van het totale vertrek naar andere provincies ging volgens de uitkomsten van de volkstelling 42.7% naar de randstad Holland, 33.5% naar Noord-Brabant, 14.6% naar Gelderland en 8% naar de vier noordelijke provincies. Het buitenlands vertrekoverschot kan niet nader worden onderverdeeld, maar is grotendeels aan de buitengewone omstandigheden tijdens de oorlogsjaren te wijten.

1) Deze conclusie bleek uit een onderzoek, ingesteld in een Noord-Limburgs vertrekgebied (gebied Bergen-Gennep) met betrekking tot de periode 1920-1939.

Cfr. Nota betr. de demografische en industriële ontwikkeling van de provincie Limburg, in verband met de stichting van een Technische Hogeschool in het zuiden, Maart-October 1948.

De periode 1948-1955

Over de laatste periode 1948-1955 noteren we tenslotte een gering buitenlands vertrek-overschot van 913 personen en een klein interprovinciaal migratie-surplus van 1251 personen. Het buitenlands vertrek is in de jaren 1948-1952 gericht op België en Luxemburg (28.9%), op Duitsland (14%), maar met name op de overige landen (57.1%), waaronder de emigratielanden overzee ¹). In het interprovinciaal migratieverkeer heeft Limburg een vertrek-overschot met de provincies Noord- en Zuid-Holland en een vestigings-surplus met de overige provincies. Binnen de provincie is er een sterke migratie naar de Mijnstreek, terwijl door het grillig verloop van de gemeentegrenzen ook in de Mijnstreek zelf een z.g. pseudo-migratie optreedt. De overige gebieden met uitzondering van de grote industriegemeenten blijken nog voortdurend expulsief ²).

Buitenlandse emigratie

Tot slot geven we thans nog een afzonderlijke beschouwing over de Limburgse emigratie naar het buitenland. We besteden daarbij bijzondere aandacht aan de "landverhuizing". Onder "landverhuizers" worden verstaan zij, die naar het buitenland vertrekken om zich daar definitief te vestigen.

De cijfers in de betreffende tabellen 31a en b zijn ontleend aan de "Verslagen van het Hertogdom Limburg" voor de periode 1862-1877 en voor de volgende jaren aan de uitgave "Statistiek van de loop der Bevolking van Nederland", van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Beide tabellen zijn enigszins ver-

- 1) Statistiek v. d. buitenlandse migratie 1948-1949, 1950-1952, uitgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.
- 2) Analyse v. d. binnenlandse migratie (in Limburg) 1948-1955, passim

schillend, omdat vanaf 1901 t/m 1920 door het C. B. S. ook afzonderlijke cijfers gepubliceerd worden over de landverhuizing naar met name genoemde Europese landen. Voor 1901 ontbreken deze cijfers, terwijl ze ook na 1920 niet meer gepubliceerd worden. Hieruit volgt, dat in tabel 31a slechts het aantal landverhuizers naar landen overzee gegeven kan worden, terwijl in tabel 31b tevens is vermeld het aantal landverhuizers naar de diverse Europese landen. Bovendien kon in tabel 31b onderscheid gemaakt worden tussen het totaal aantal naar de koloniën vertrekken, naar de landen overzee en landverhuizers van beide categorieën. Alvorens beide tabellen te bespreken, willen we nog opmerken, dat de ambtshalve afschrijvingen niet zijn opgenomen, omdat omtrent de plaats van vestiging van deze categorie personen niets bekend is, terwijl bovendien tot deze ambtshalve afschrijvingen ook gerekend moeten worden de woonplaatsveranderingen, in eigen en naar andere provincies van ons land, van personen, waarvan de vroegere of latere woongemeente onbekend is.

In de periode 1862-1900 vertrekken 126.839 Limburgers naar het buitenland. Hiervan vestigen zich 123.227 personen of ruim 97% in een der Europese landen en 3.612 personen of bijna 3% trekken naar landen overzee.

Het merendeel van deze laatste groep (76%) vestigt zich in Amerika, met name in de Verenigde Staten; 23.5% zoekt een bestaan in de koloniën, terwijl de trek naar de overige landen overzee miniem is; pro mille van de bevolking schommelt het emigratiecijfer naar landen overzee ongeveer tussen 0.1 en 0.6; het blijft daarbij beduidend onder het landelijk niveau.

Enige perioden evenwel geven een opmerkelijke emigratie te zien, zoals de jaren 1862-1863, 1869-1870, 1873 en 1880-1883.

In de jaren 1852-1863 vertrekken uit Limburg 876 emigranten overzee, waarvan 862 naar de Verenigde Staten; in 1869-1870 vertrekken 285 personen, waar-

van 234 naar Amerika: in 1873 zijn het 172 personen, waarvan 142 naar de V. S. ; van 1880 tot en met 1883 570 emigranten, waarvan 524 naar de States.

"Het blijkt, dat er twee verschillende gebieden zijn, waar de emigratie bijzonder sterk is opgetreden. Het ene gebied ligt in Noord-Limburg en omvat de gemeenten Venray, Horst, Sevenum, Wanssum, Meerlo, Broekhuizen, Grubbenvorst en Maasbree. Het tweede gebied ligt op de scheiding tussen Zuid- en Midden-Limburg en omvat de gemeenten Montfort, Echt, Roosteren, Susteren, Obbicht en Papenhoven, Grevenbicht, Born, Nieuwstadt, Limbricht, Sittard en Munstergeleen."

Het is moeilijk een reden op te geven, waarom juist uit de twee bovengenoemde gebieden de emigratie zo bijzonder sterk is geweest. Men zou hier kunnen denken aan het succes van enkele voortrekkers, die een sterke stimulans op anderen hebben uitgeoefend. Verder is nog opvallend het grote verschil tussen Zuid-Limburg enerzijds en Midden- en Noord-Limburg anderzijds. In Zuid-Limburg is het aantal trekkers zeer gering."

"Heel merkwaardig is het, dat de jaren 1862 t/m 1867, waarin de emigratie uit Limburg het sterkst was, samenvallen met de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865)" 1).

Wellicht is de verklaring voor een gedeelte te zoeken in de Amerikaanse kolonisatiewet van 1862 en 1873. In de Verenigde Staten van Noord-Amerika had men sedert de 50er jaren vele spoorwegen aangelegd, welke het binnenland met de zeehavens aan de oostkust in verbinding brachten en waardoor uitgestrekte landstreken met vruchtbare maagdelijke grond plotseling voor de cultuur ontsloten werden. Die

1) Dr. H. C. W. Roemen: "Vertrek uit de provincie Limburg naar overzeesche gewesten in de jaren 1851-1877. Overdruk uit het Tijdschrift voor economische geographie, 37e jg. no. 12, 1946.

"gronden langs de spoorwegen gelegen werden nu "door de spoorwegmaatschappijen en immigratiemaatschappijen tegen voordelige voorwaarden aan "de kolonisten aangeboden. En ook door het Gouvernemenent werden prairie en andere gronden uit het "Staatsdomein, krachtens de koloniatiewetten van "1862 en 1873 bijna kosteloos aan kolonisten in eigendom afgestaan" 1).

Een sterke stroom van landverhuizers verliet dus Europa om zich in de Nieuwe Wereld te vestigen. Waarschijnlijk heeft dit aanlokkelijke aanbod ook in sommige Limburgse gemeenten een zekere emigratiekoorts veroorzaakt, die deed besluiten alle risico's te nemen.

Volgens Dr. Roemen heeft het overgrote deel van de trek naar Noord-Amerika "bestaan uit boeren en nijveren vooral uit de mingevoede klasse. Zondert men de personen uit, die naar de missie vertrokken, dan kan men aannemen, dat bij vrijwel alle andere trekkers economische motieven tot emigratie hebben geleid" 2).

In de periode 1901-1920 vertrekken vanuit Limburg in totaal 125.896 personen naar het buitenland. Hier van blijven in Europa 124.112 personen of 98.6%, terwijl 1.784 personen of 1.4% naar landen overzee trekken. Het totaal aantal landverhuizers in de jaren na 1900 bedraagt 8.416 personen, d. i. 6.7% van het totaal aantal personen, die zich in het buitenland vestigen. Van deze landverhuizers blijven er 88.7% in Europa. Van het aantal landverhuizers naar Europese landen vestigen zich 64.4% in Duitsland en 28.6% in België en 7% in overige Europese landen. Van de landverhuizers, die in de periode 1901-1920 overzee trekken, vestigen zich ruim 75% in Amerika, 14.4% in de koloniën en 10.5% in andere landen overzee.

1) "De Ned. Landbouw 1813-1913," uitg. van de Directie van de Landbouw, 's-Gravenhage, 1913, blz. 19 en 20.

2) Dr. Roemen, o. c.

Betreffende de periode 1921-1930 ontbreken de cijfers inzake Limburgse landverhuizers. Na 1930 is de trek naar Amerika voorbij, omdat het aantal immigranten daar door een quota-systeem wordt gelimiteerd. Wel kunnen we nog vermelden, dat in de twintiger jaren de totale buitenlandse emigratie 65.152 personen omvat, waarvan 1.9% zich vestigt in de koloniën. In de periode 1931-1940 vertrekken 74.434 personen naar het buitenland. Hiervan gaan naar de koloniën 2.8%. In de jaren van de Tweede Wereldoorlog is de emigratie uiteraard niet normaal; de emigratie, dalend van 1931 tot 1941, stijgt in 1942 en 1943 en overtreft in laatstgenoemd jaar zelfs het vooroorlogse peil. Deze stijging is het gevolg van de deportatie-maatregelen van de bezetter en heeft dus een abnormaal karakter.

Na 1945 wordt het peil van de emigratie beduidend hoger in vergelijking met vóór de oorlog; tot 1950 bedraagt de emigratie naar landen buiten Europa en naar de koloniën gemiddeld 1.5 per duizend van de gemiddelde bevolking; na 1950 echter neemt de emigratie met rasse schreden toe en bereikt zij een omvang van bijna 2.5 per mille van de bevolking.

In absolute cijfers is het aantal jaarlijks emigreren-den aanmerkelijk groter dan vroeger; in 1948 overschrijdt het aantal jaarlijkse emigranten naar landen over zee voor het eerst de 1.000; in 1955 zijn er al meer dan 2000 personen, die ieder jaar emigreren.

Deze stijgende tendens wordt enigszins onderbroken door de gunstige economische situatie, die dan aanbreekt, maar het aantal emigranten vormt nog steeds een behoorlijk getal.

Tot 1950 is de emigratie naar de koloniën nog van betekenis en bedraagt het vertrek naar Indië, Suriname en de Nederlandse Antillen gemiddeld 600 à 800 personen per jaar, exclusief de personen, die in militair verband naar Indië vertrekken. Na de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië wordt de omvang van de emigratie naar de koloniën van geringe betekenis.

In diezelfde periode komt de emigratie naar landen buiten Europa, dank zij een goed voorbereide organisatie eerst goed op gang. De cijfers van de achtereenvolgende jaren zijn in dit opzicht instructief; in 1948: 147; in 1949: 356; in 1950: 708; in 1951: 1.358; in 1952: 1.825; in 1953: 1.792; in 1954: 1.936 en in 1955: ruim 2.000. De voornaamste landen van bestemming waren Australië en Nieuw-Zeeland (vaak meer dan de helft), Canada, de Ver. Staten, Zuid-Afrika en de landen van Zuid-Amerika. Niet minder dan twee-derde der emigranten is afkomstig uit de Mijnstreek: uit Noord- en Midden-Limburg komen naar verhouding minder emigranten ¹⁾). In het algemeen is de animo voor emigratie onder de agrariërs gering. Een tekort aan bestaansmiddelen, het ontbreken van voldoende werkgelegenheid op het platteland, leidt niet automatisch tot emigratie; historisch blijkt alleen emigratie op groter schaal op te treden, wanneer de armoede volkomen ondraaglijk wordt. In de Noord- en Midden-Limburgse gebieden met weinig emigratie-activiteit is waarschijnlijk de starre maatschappelijke structuur en de angst voor een ander sociaal-cultureel klimaat de verklaring voor de geringe bereidheid tot emigratie ²⁾.

In totaal kan men de na-oorlogse emigratie voor de jaren 1945-1955 stellen op circa 15.000. Dit moge een respectabel getal lijken, toch blijft Limburg in de totale emigratie uit Nederland ten achter; de emigratie uit deze provincie bedroeg in genoemde periode slechts 3 à 5% van het landelijke totaal.

- 1) Statistiek van de buitenlandse migratie, 1948-1949, 1950-1952 en 1953-1955.
- 2) Drs. W.J.J. Kusters en Drs. Jos. F. van Campen, "De emigratie uit Nederland in de perioden 1947 tot en met 1953 in Sociaal Kompas", 3e jg., 1955-1956, no. 5-6, blz. 196-207.

HOOFDSTUK V

Samenvatting en conclusies

Omtrent de migratie in Limburg in het verleden is nog zeer weinig bekend. Tot voor kort volstonden de meeste publicaties met de vermelding van de ingekomen en vertrokken personen per gemeente. Deze studies baseerden zich daarbij meestal op de beschikbare cijfers van vestiging en vertrek, zoals deze sedert 1900 vrij gemakkelijk bereikbaar zijn. De onderhavige studie heeft getracht om de gebrekige kennis over de migratie in de provincie Limburg op meerdere punten aan te vullen. Vooreerst strekken de cijfers over de vestiging en het vertrek zich in deze studie uit over de laatste honderd jaren. Verder werd de provincie onderscheiden in een elftal economisch-geografische gebieden, waarvan elk onderverdeeld in de centra en het platteland. Voor deze gebieden werden relatieve vestigings- en vertrekcijfers berekend voor alle achtereenvolgende vijfjaarlijkse perioden. Daaraan vooraf gaat een beschouwing over de mobiliteit van de verschillende streken in Limburg. Het effect op de bevolkingsgroei is weergegeven in een, voor elk gebied opgestelde migratieresultante, die de winst of het verlies laat zien van het positieve of negatieve migratie-overschot op meerdere momenten. Tenslotte werd getracht een nader inzicht te krijgen in de richting van de migratie, zowel wat betreft de herkomst van de migranten als wat betreft de richting van het vertrek.

Om een aaneensluitend geheel te verkrijgen moest worden gebruik gemaakt van diverse uiteenlopende bronnen, waardoor de exactheid der cijfers wellicht niet geheel voldoende is. Deze onnauwkeurigheden doen echter aan de conclusies geen afbreuk. De bronnen, die alle fragmentarisch van karakter zijn, hebben ons niettemin in staat gesteld een overzicht te geven van het migratie-patroon der laatste eeuw, voor zover dit thans nog is te achterhalen.

Samenvattend blijkt uit deze studie het volgende: Hoewel de omvang van de migratie in Limburg zeer aanzienlijk is, bedraagt de bevolkingsaanwas ingevolge de migratie in 1955 slechts 1.5% ten opzichte van het bevolkingsaantal van 1.865; ten aanzien van 1900, dat doorgaans als eenzijdig uitgangspunt wordt genomen, is deze bevolkingsgroei door migratie in 1955 groot 13.9%.

Ofschoon derhalve de provincie Limburg als geheel bijna geen winst boekt, heeft Zuid-Limburg in 1955 door migratie een bevolkingswinst van 30% ten opzichte van 1865 en van 42.7% ten opzichte van 1900. Noord-Limburg heeft in 1955 ten opzichte van 1865 een verlies van 28.7% en ten aanzien van 1900 een verlies van 20.4%. Voor Midden-Limburg bedragen deze verliezen resp. 35.1% en 22.8%.

In 1859 bedraagt het aandeel van de niet-Limburgse bevolking reeds 9.5% van de totale bevolking. Op 31 mei 1947 is de autochtoniteit van de Limburgse bevolking met 10% gedaald in vergelijking met 1859. Vanaf 1865 tot 1900 is de provincie Limburg een uitgesproken expulsiegebied. De mobiliteitscijfers liggen dan zowel in Noord-, Midden- als Zuid-Limburg beneden 100 per mille. Limburg verliest in deze periode 24.310 inwoners, d.i. 10.9% van de bevolking van 1865. Zuid-Limburg neemt hierin met 10.731 personen het grootste aandeel. Relatief echter lijdt Midden-Limburg met een vertrek-surplus van 17.8% van zijn bevolking van 1865 het grootste verlies, terwijl Noord-Limburg vóór 1900 een vertreksaldo heeft van 10.4% van de bevolking van 1865.

De binnenprovinciale migratie eist vóór 1900 met rond 58% van de totale migratie het leeuwenaandeel op. Er openbaart zich een sterke trek naar de stad en naar de opkomende industrie centra, met name naar Venlo, Tegelen, Maastricht, Sittard, Heerlen en Kerkrade.

In het interprovinciaal migratieverkeer speelt vóór 1900 bijna uitsluitend Noord-Limburg een rol van betekenis, vooral het gebied benoorden Venlo, dat

van oudsher relaties onderhoudt met de aangrenzende provincies Noord-Brabant en Gelderland.

Het migratieverkeer met het buitenland levert voor Limburg in de jaren vóór 1900 een vertrekoverschot op van 21.967 personen, d.w.z. 90% van het vermelde totale Limburgse verlies door migratie van 24.310 personen. We constateren in dit tijdvak een massale trek naar België en Duitsland, waarbij de migratie naar België regelmatig minder wordt, terwijl die naar Duitsland aanzienlijk stijgt.

Vanaf 1900 tot het uitbreken van de grote economische crisis in de dertiger jaren manifesteert zich Zuid-Limburg, met name de Mijnstreek, als een voornaam concentratiegebied. Vanuit Noord- en Midden-Limburg trekken velen naar het dynamische industriegebied in Zuid-Limburg. Ook de andere provincies brengen een grote toevloed van arbeiders, vooral de provincies Gelderland, Noord-Brabant, Drente en Friesland, evenals het buitenland. Tot 1914 bewoog de migratie naar het buitenland zich nog op een vrij hoog niveau. Na 1918 is de resultante van de buitenlandse migratie omgekeerd gericht. Buitenlandse arbeiders, waarvan het grootste percentage Duitsers, stromen naar Limburg. Het aandeel van de niet-Limburgse bevolking is in 1930 opgelopen tot 22.4% van de totale bevolking. De mobiliteit in de Mijnstreek is extravagant hoog; Brunssum spant in dit opzicht de kroon met 834.6 per mille in de jaren 1916-1920.

Tengevolge van de crisisperiode 1930-1940 gaat de migratiewinst bijna geheel verloren. Alleen Venlo en in bescheidener mate Maastricht boeken merkwaardigerwijze dan nog enige winst. In de vooroorlogse jaren trekt de eigen Limburgse bevolking naar de mijnen, ten dele ook naar het Eindhovense industriegebied, de randstad Holland en Twente en naar Duitsland en België. Ook de industriecentra Maastricht, Venlo en Tegelen krijgen toevoer van arbeidskrachten van het dichtbevolkte platteland.

In de jaren 1939-1947 heeft Limburg een binnenlands vestigingsoverschot en een aanzienlijk buiten-

lands vertrek-surplus, grotendeels te wijten aan de buitengewone omstandigheden tijdens de oorlogsjaren.

In de naoorlogse periode is de migratoire beweging in Limburg sterk verzwakt. De mobiliteit is dan gedaald tot 100-150 per mille, in Noord-Limburg zelfs tot beneden 100 pro mille.

De cijfers inzake landverhuizing liggen in Limburg voortdurend beneden het landelijk gemiddelde. Het aandeel van Limburg echter in de Nederlandse emigratie naar Europese landen is daarentegen bijzonder hoog.

Uit de analyse van het verloop van de migratie kunnen nog enige opmerkelijke conclusies geformuleerd worden.

Er bestaat een duidelijke positieve correlatie tussen de vestigings- en vertrekcijfers. Na uitschakeling van incidentele factoren gaan hogere of lagere vestigingscijfers nagenoeg steeds gepaard met overeenkomstige vertrekcijfers. Deze conclusie geldt zowel voor het Limburgse platteland als voor de steden, die beide deze tendens te zien geven.

De hoogte van de mobiliteit correleert meestal in sterke mate met de industriële ontwikkeling van een streek. Echter de aanwezigheid van een voornamelijk industrie, evenmin als de grootte van de gemeente, is op zichzelf beslissend voor een hoge mobiliteit ter plaatse.

Er bestaat, indien men de storende factoren elimineert, een niveauverschil in mobiliteit tussen stad en platteland. De verklaring van dit verschijnsel zal men moeten zoeken in de economische en in de sociaal-psychologische sfeer. De gebondenheid aan werk- en woonomgeving van de stedeling is veelal geringer dan die van de industrieel minder geschoolde plattelandsbevolking. Opmerkelijk is, dat de mobiliteit in de randgemeenten van de steden meer tendert naar het hogere mobiliteitsniveau van de stad. Sedert de bevrijding wordt de mobiliteit in de stad geremd door de heersende woningnood en door de uitbreiding van het pendelverkeer (uitgestelde migra-

tie).

Men constateert in de binnenlandse migratie van Limburg een groot verschil met overig Nederland; de interprovinciale migratie is in Limburg geringer dan gemiddeld in Nederland, doch de binnenprovinciale migratie is er hoger. De buitenlandse migratie wijkt eveneens af van het gemiddelde beeld, dat ons land te zien geeft. Terwijl de emigratie naar landen over zee steeds beneden het landelijk gemiddelde ligt, is de emigratie naar landen in Europa bijzonder hoog. Het aandeel van Limburg in de Nederlandse emigratie naar Europese landen bedraagt in de periode 1865-1940 gemiddeld 20 à 30% van het landelijk totaal. De vaak geuite veronderstelling, dat de Limburgse bevolking bijzonder honkvast zou zijn, moeten we op grond van deze gegevens derhalve tegenspreken.

Ongetwijfeld laat deze studie over de migratie nog tal van vragen open; vragen omtrent richting en afstand van de migratie, omtrent het beroep, de godsdienst en de gezinssamenstelling van de migranten, omtrent de motieven, die tot migratie hebben geleid en de aanpassing van de migranten in hun nieuwe omgeving. Al deze vragen, die sociaal-historisch zonder twijfel van veel belang zijn, kunnen achteraf echter zeer moeilijk worden beantwoord.

Omtrent sommige van deze vragen zou een nader onderzoek wellicht meer licht kunnen verschaffen. Een belangrijke methode hiertoe is gegeven in een nauwgezette bestudering van de aanwezige genealogieën, hoewel deze tot heden het bezwaar hebben, dat daarin niet alle sociale categorieën zijn vertegenwoordigd. We hopen echter voor of na dit onderzoek te kunnen ondernemen en de resultaten in een opstel mede te delen.

J. Wachelder.

T A B E L I.
 Migratiescijfers per 1000 inwoners van de gemiddelde bevolking voor NOORD-, MIDDEN-, ZUID- en
 TOTAAL LIMBURG, in VIJFJAARLIJKE PERIODEN.

P E R I O D E	NOORD-LIMBURG		MIDDELI-LIMBURG		ZUID-LIMBURG		PROVINCE LIMBURG		
	Vest.	Vertr.	Vest.	Vertr.	Vest.	Vertr.	Vest.	Vertr.	
1866 - 1870	49,9	53,7	- 3,8	43,0	- 3,5	36,5	38,2	41,8	- 3,6
1871 - 1875	44,6	46,9	- 2,3	44,4	- 3,6	36,2	37,9	40,5	- 2,6
1876 - 1880	45,8	49,4	- 3,6	44,4	- 1,3	34,0	38,5	40,5	- 2,0
1881 - 1885	43,2	44,4	- 1,2	46,6	- 1,7	44,2	44,2	44,6	- 0,4
1886 - 1890	48,4	54,4	- 6,0	43,7	- 9,9	46,6	46,3	52,3	- 6,0
1891 - 1895	50,5	48,8	+ 1,7	43,8	+ 0,4	49,1	48,1	48,0	+ 0,1
1896 - 1900	61,1	63,9	- 2,8	55,2	- 8,1	57,0	57,5	62,2	- 4,7
1901 - 1905	71,7	65,9	+ 5,8	59,7	- 0,1	70,5	68,3	63,9	+ 4,4
1906 - 1910	73,9	76,0	- 2,1	65,0	- 4,7	87,6	79,3	79,5	- 0,2
1911 - 1915	77,7	71,1	+ 6,6	63,5	+ 1,5	113,3	94,4	83,8	+10,6
1916 - 1920	90,4	96,7	- 6,3	81,2	- 2,3	139,9	117,2	109,2	+ 8,0
1921 - 1925	76,4	78,8	- 2,4	67,8	- 8,1	110,3	94,5	91,6	+ 2,9
1926 - 1930	77,5	80,6	- 3,1	70,5	- 8,1	123,1	104,6	102,3	+ 2,3
1931 - 1935	67,1	66,1	+ 1,0	65,0	- 1,1	85,0	78,0	81,9	- 3,9
1936 - 1940	64,1	68,4	- 4,3	67,2	- 4,5	65,5	65,5	71,3	- 5,8
1941 - 1945	58,6	60,0	- 1,4	64,9	+ 2,5	59,4	55,7	54,9	+ 0,8
1946 - 1950	51,8	52,7	- 0,9	62,4	+ 0,2	57,5	57,3	58,4	- 1,1
1951 - 1955	44,9	48,8	- 3,9	58,2	+ 0,7	54,0	52,8	52,7	+ 0,1

Vest. = Vestiging, Vertr. = Vertrek, 0 = Overschot, + = Vest. Overschot, - = Vertr. Overschot.

TABEL 2.

Migratiecijfers per 1000 inwoners in de geografische gebieden van Noord-Limburg, in VIJFJAARLIJKE PERIODEN.

PERIODE	Geb. Bergen-Gennep			Geb. Venray-Horst			Gebied Helden			Gebied Venlo		
	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0
1866 - 1870	42,2	45,5	- 3,3	51,7	58,2	- 6,5	37,7	40,0	- 2,3	61,7	64,3	- 2,6
1871 - 1875	48,3	51,1	- 2,8	41,6	47,5	- 5,5	31,0	31,8	- 0,8	55,5	55,0	+ 0,5
1876 - 1880	52,5	61,9	- 9,4	41,2	46,0	- 4,8	31,4	30,6	+ 0,8	56,9	58,8	- 1,9
1881 - 1885	58,7	70,2	-11,5	43,3	45,5	- 2,2	32,3	35,2	- 2,9	65,3	58,6	+ 6,7
1886 - 1890	53,8	65,2	-11,4	42,5	51,4	- 8,9	31,2	40,6	- 9,4	61,9	61,0	+ 0,9
1891 - 1895	43,3	50,2	- 6,9	43,1	43,7	- 0,6	35,6	33,8	+ 1,8	69,1	61,4	+ 7,7
1896 - 1900	55,4	65,7	-10,3	48,6	60,0	-11,4	45,2	45,7	- 0,5	82,2	76,5	+ 5,7
1901 - 1905	64,5	53,4	+11,1	52,3	55,1	- 2,8	54,4	56,4	- 2,0	97,1	83,4	+13,7
1906 - 1910	58,1	67,0	- 8,9	73,3	62,3	+11,0	57,7	60,5	- 2,8	89,6	97,3	- 7,7
1911 - 1915	58,5	53,3	+ 5,2	70,1	64,7	+ 5,4	71,6	65,2	+ 6,4	93,7	86,1	+ 7,6
1916 - 1920	86,2	103,7	-17,5	86,8	83,4	+ 3,4	73,9	81,7	- 7,8	103,0	110,8	- 7,8
1921 - 1925	78,6	92,4	-13,8	71,1	71,3	- 0,2	55,0	67,3	- 2,3	83,5	84,4	- 0,9
1926 - 1930	74,1	89,1	-15,0	69,3	73,1	- 3,8	70,8	77,0	- 6,2	87,9	85,2	+ 2,7
1931 - 1935	69,3	71,8	- 2,5	60,6	59,8	+ 0,8	58,6	59,0	- 0,4	75,3	72,2	+ 3,1
1936 - 1940	77,3	85,5	- 8,2	58,2	63,5	- 5,3	59,2	63,5	- 4,3	66,4	69,3	- 2,9
1941 - 1945	74,5	79,6	- 5,1	68,5	65,7	+ 2,8	48,1	47,9	+ 0,2	51,9	55,2	- 3,3
1946 - 1950	68,1	65,6	+ 2,5	46,5	50,6	- 4,1	39,5	45,8	- 6,3	54,3	52,6	+ 1,7
1951 - 1955	55,6	63,3	- 7,7	43,0	48,5	- 5,5	32,2	43,0	-10,8	47,6	47,8	- 0,2

TABEL 3.

Migratiecijfers per 1000 inwoners in de gemeenten VENLO - TEGELEN, en in de rest van het geografisch gebied Venlo - in VIJFJAARLIJKSE PERIODEN.

PERIODEN	Gemeente VENLO			Gemeente TEGELEN			Geb. Venlo- zonder gemeenten Venlo en Tegelen		
	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0
1866 - 1870	69,1	76,4	- 7,3	49,6	42,5	+ 7,1	52,7	50,5	+ 2,2
1871 - 1875	68,3	67,5	+ 0,8	43,8	38,8	+ 5,0	36,4	38,9	- 2,5
1876 - 1880	69,5	71,4	- 1,9	41,5	27,2	+ 14,3	40,3	51,4	- 11,1
1881 - 1885	90,7	79,3	+ 11,4	26,1	24,3	+ 1,8	36,4	36,2	+ 0,2
1886 - 1890	77,7	75,5	+ 2,2	43,7	21,8	+ 21,9	38,2	54,7	- 16,5
1891 - 1895	88,5	75,0	+ 13,5	29,6	29,8	- 0,2	49,6	50,7	- 1,1
1896 - 1900	83,9	85,9	- 2,0	100,0	64,1	+ 35,9	61,0	61,1	- 0,1
1901 - 1905	105,0	94,4	+ 10,6	106,4	80,3	+ 26,1	64,4	54,1	+ 10,3
1906 - 1910	93,2	104,7	- 11,5	108,9	113,5	- 4,6	58,6	58,8	- 0,2
1911 - 1915	95,3	88,9	+ 6,4	118,8	104,0	+ 14,8	62,6	59,1	+ 3,5
1916 - 1920	105,0	113,7	- 8,7	123,1	133,9	- 10,8	83,3	86,2	- 2,9
1921 - 1925	77,4	83,1	- 5,7	108,3	97,5	+ 10,8	73,7	73,8	- 0,1
1926 - 1930	87,2	84,8	+ 2,4	98,8	90,5	+ 8,3	77,7	80,6	- 2,9
1931 - 1935	74,0	70,6	+ 3,4	86,1	79,7	+ 6,4	66,2	67,9	- 1,7
1936 - 1940	65,6	65,4	+ 0,2	70,9	78,8	- 7,9	63,4	69,8	- 6,4
1941 - 1945	50,0	55,2	- 5,2	58,5	56,2	+ 2,3	51,8	54,1	- 2,3
1946 - 1950	52,5	51,4	+ 1,1	61,1	61,0	+ 0,1	52,8	47,2	+ 5,6
1951 - 1955	46,5	45,8	+ 0,7	53,1	54,3	- 1,2	45,3	47,4	- 2,1

TABEL 4.

Migratiecijfers per 1000 inwoners in de Geografische gebieden van MIDDEN - LINBURG,
in VIJFJAARLIJKE PERIODEN.

P E R I O D E	Gebied ROERMOND		0	Gebied ECHT		0	Gebied BERGEM		0	Gebied WEERT		0
	Vest.	Vertr.		Vest.	Vertr.		Vest.	Vertr.		Vest.	Vertr.	
1866 - 1870	47,3	53,1	- 5,8	26,7	27,9	- 1,2	47,2	47,9	- 0,7	30,5	34,6	- 4,1
1871 - 1875	42,8	46,2	- 3,4	31,3	36,2	- 4,9	51,3	55,4	- 4,1	34,7	37,4	- 2,7
1876 - 1880	48,5	47,3	+ 1,2	22,4	24,7	- 2,3	53,8	55,9	- 2,1	36,9	40,2	- 3,3
1881 - 1885	51,7	50,8	+ 0,9	27,0	30,9	- 3,9	51,0	51,6	- 0,6	40,0	45,1	- 5,1
1886 - 1890	44,0	57,3	-13,3	26,0	35,8	- 9,8	56,4	67,4	-10,7	42,8	47,3	- 4,5
1891 - 1895	48,1	44,5	+ 3,6	28,8	28,4	+ 0,4	55,1	57,3	- 2,2	36,9	39,2	- 2,3
1896 - 1900	69,6	78,0	- 8,4	33,3	38,1	- 4,8	68,2	80,1	-11,9	35,4	42,0	- 6,6
1901 - 1905	72,6	73,6	- 1,0	40,1	42,0	- 1,9	71,9	71,0	+ 0,9	43,3	41,7	+ 1,6
1906 - 1910	78,5	85,1	- 6,6	55,4	57,9	- 2,5	79,1	83,0	- 3,9	41,5	45,4	- 3,9
1911 - 1915	72,2	73,0	- 0,8	52,3	46,3	+ 6,0	79,3	75,8	+ 3,5	47,8	47,0	+ 0,8
1916 - 1920	92,7	90,3	+ 2,4	68,6	76,4	- 7,8	99,7	103,7	- 4,0	61,5	66,6	- 5,1
1921 - 1925	74,7	81,9	- 7,2	53,9	64,2	-10,3	90,7	96,3	- 5,6	51,9	62,2	-10,3
1926 - 1930	75,3	87,9	-12,6	65,9	72,8	- 6,9	93,5	97,0	- 3,5	53,1	59,5	- 6,4
1931 - 1935	73,5	75,5	- 2,0	53,1	52,7	+ 0,4	83,4	84,0	- 0,6	50,8	51,6	- 0,8
1936 - 1940	77,1	81,1	- 4,0	50,6	57,9	- 7,3	89,2	92,6	- 3,4	52,4	57,4	- 4,9
1941 - 1945	68,6	66,2	+ 2,4	51,1	48,9	+ 2,2	91,7	88,1	+ 3,6	52,5	50,4	+ 2,1
1946 - 1950	70,1	69,0	+ 1,1	54,0	53,1	+ 0,9	84,5	81,7	+ 2,8	46,6	50,2	- 3,6
1951 - 1955	63,3	60,7	+ 2,6	47,0	42,8	+ 4,2	71,5	74,9	- 3,4	52,7	54,1	- 1,4

T A B E L 5.

Migratiecijfers per 1000 inwoners in de gemeenten ROERMOND, WEERT, en in de respectievelijke resten van de beide gelijknamige gebieden, in VIJFJAARLIJKE PERIODEN.

P E R I O D E	Gen. ROERMOND		Rest geb. Roermond		Gemeente WEERT		Rest geb. Weert	
	Ves.	Vertr.	Ves.	Vertr.	Ves.	Vertr.	Ves.	Vertr.
1866 - 1870	60,0	61,3	36,0	45,6	31,6	37,6	29,5	32,3
1871 - 1875	60,1	58,9	27,1	34,7	34,5	38,7	35,0	36,7
1876 - 1880	66,2	60,6	32,4	35,1	38,1	41,2	35,8	39,4
1881 - 1885	69,8	64,1	34,2	38,0	42,0	42,5	38,1	47,6
1886 - 1890	53,7	65,3	36,0	49,6	43,3	45,5	42,3	49,1
1891 - 1895	62,8	55,4	33,8	33,8	35,2	36,4	37,7	40,9
1896 - 1900	98,0	103,9	41,8	52,5	34,2	36,8	36,7	47,4
1901 - 1905	99,3	100,5	47,0	47,8	45,8	42,3	40,6	41,1
1906 - 1910	105,8	105,5	52,6	65,7	45,1	46,9	37,5	43,8
1911 - 1915	87,0	94,4	58,2	52,9	53,0	49,2	41,8	44,4
1916 - 1920	115,6	106,7	72,1	75,5	70,7	74,7	50,4	56,8
1921 - 1925	86,2	97,2	64,1	68,0	55,5	64,9	47,5	58,8
1926 - 1930	88,2	98,6	64,0	78,5	62,1	63,5	41,9	54,6
1931 - 1935	81,6	87,7	66,5	65,0	57,2	55,3	42,4	46,7
1936 - 1940	91,1	94,5	64,6	69,2	59,0	60,7	43,4	52,7
1941 - 1945	88,2	81,0	50,6	52,6	61,2	53,7	40,2	45,8
1946 - 1950	84,1	83,4	57,0	54,6	56,4	55,7	31,6	41,9
1951 - 1955	81,1	76,7	46,3	45,4	66,4	62,4	30,0	40,2

Migratiecijfers per 1000 inwoners in de Geografische Gebieden van ZUID - LIMBURG
 in VIJFJAARLIJKE PERIODEN

P E R I O D E	OUDER MIJNSTREEK			NIEUWER MIJNSTREEK			OVERIG ZUID - LIMBURG		
	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0
1866 - 1870	30,9	32,9	- 2,0	25,6	28,7	- 3,1	37,1	41,4	- 4,3
1871 - 1875	35,1	35,3	- 0,2	24,2	26,2	- 2,0	37,3	40,8	- 3,5
1876 - 1880	43,2	43,3	- 0,1	26,4	30,4	- 4,0	43,2	45,2	- 2,0
1881 - 1885	46,1	46,6	- 0,5	28,4	35,0	- 6,6	49,9	48,0	+ 1,9
1886 - 1890	48,4	56,9	- 8,5	30,5	37,9	- 7,4	52,3	52,9	- 0,6
1891 - 1895	48,7	47,3	+ 1,4	32,6	36,2	- 3,6	55,7	55,9	- 0,2
1896 - 1900	63,6	59,6	+ 4,0	45,2	50,6	- 5,4	58,7	65,7	- 7,0
1901 - 1905	90,2	75,0	+ 15,2	52,8	51,6	+ 1,2	67,5	64,8	+ 2,7
1906 - 1910	128,9	106,4	+ 22,5	60,5	63,1	- 2,6	74,6	81,4	- 6,8
1911 - 1915	199,9	154,6	+ 45,3	66,8	61,3	+ 5,5	69,6	70,8	- 1,2
1916 - 1920	215,1	176,0	+ 39,1	110,5	102,6	+ 7,9	78,0	78,6	- 0,6
1921 - 1925	148,9	130,6	+ 18,3	96,2	81,4	+ 14,8	72,4	76,4	- 4,0
1926 - 1930	157,0	144,5	+ 12,5	130,4	114,0	+ 16,4	74,4	78,9	- 4,5
1931 - 1935	90,1	105,0	- 14,8	96,7	9,3	+ 1,4	71,4	69,6	+ 1,8
1936 - 1940	66,8	76,1	- 9,3	70,4	72,5	- 2,1	61,0	66,8	- 5,8
1941 - 1945	51,5	50,4	+ 1,1	58,8	58,3	+ 0,5	49,5	48,2	+ 1,3
1946 - 1950	59,2	62,9	- 3,7	62,2	60,0	+ 2,2	52,8	53,6	- 0,8
1951 - 1955	54,1	53,6	+ 0,5	60,5	52,3	+ 8,2	49,7	51,7	- 2,0

T A B E L 7. Migratiecijfers per 1000 inwoners in de VIER VOORNAAMSTE GEMEENTEN van de OUDE MIJNSTREEK, en van de rest van de OUDE MIJNSTREEK (zonder deze 4 gemeenten), in VIJFJAARLIJKE PERIODEN.

PERIODE	HEERLEN		KERKRADE		HOENSBROEK		BRUNSSUM		REST O. MIJNSTREEK						
	Vest.	Vertr.	Vest.	Vertr.	Vest.	Vertr.	Vest.	Vertr.	Vest.	Vertr.					
	0		0		0		0		0						
1866-1870	19,0	11,7	+ 7,3	45,2	41,2	+ 4,0	30,1	32,8	- 2,7	75,9	67,7	+ 8,2	27,7	34,9	- 7,2
1871-1875	28,1	29,4	- 1,3	43,9	39,3	+ 4,6	39,0	37,3	- 9,3	70,3	54,8	+15,5	32,6	34,3	- 1,7
1876-1880	35,7	30,5	+ 5,2	44,0	39,1	+ 4,9	60,1	55,7	+ 4,4	75,9	63,5	+12,4	41,8	44,7	- 2,9
1881-1885	53,0	42,0	+11,0	46,8	49,8	- 3,0	32,9	41,8	- 8,8	75,8	74,5	+ 1,3	42,6	45,4	- 2,8
1886-1890	53,5	74,2	-20,7	56,0	51,5	+ 4,5	38,7	53,8	-15,1	72,0	94,1	-22,1	43,1	51,4	- 8,3
1891-1895	56,9	61,9	- 5,0	58,2	52,5	+ 5,7	36,2	42,2	- 6,0	61,3	62,3	- 1,0	42,6	40,4	+ 2,2
1896-1900	102,8	79,3	+23,5	71,9	57,8	+14,1	45,6	61,3	-15,6	51,9	58,6	- 6,7	50,1	54,6	- 4,5
1901-1905	156,7	124,0	+32,7	100,9	72,1	+28,8	76,3	77,4	- 1,1	76,4	75,5	+ 0,9	62,2	58,7	+ 3,5
1906-1910	213,5	171,1	+42,4	126,9	97,6	+29,3	106,3	88,4	+17,9	75,6	67,1	+ 8,5	98,0	87,2	+10,8
1911-1915	274,7	214,3	+60,4	151,4	109,1	+42,3	300,8	135,6	+165,2	151,1	81,7	+69,4	187,8	160,7	+27,1
1916-1920	291,2	212,1	+79,1	118,5	119,8	- 1,3	315,7	266,7	+84,9	529,8	304,8	+222,0	157,8	154,7	+ 3,1
1921-1925	159,8	146,3	+13,5	100,2	85,8	+14,4	233,3	189,3	+44,0	220,7	190,3	+30,4	131,1	115,5	+15,6
1926-1930	163,8	151,7	+12,1	101,6	85,1	+16,5	218,7	215,0	+ 3,7	183,9	174,1	+ 9,8	164,9	151,6	+13,3
1931-1935	93,0	100,1	- 7,1	59,5	72,5	-13,0	115,8	138,2	-22,4	75,1	105,2	-30,1	106,5	123,1	-16,6
1936-1940	66,0	76,6	-10,6	46,0	56,3	-10,3	81,5	95,1	-13,6	62,2	70,8	- 8,6	79,6	86,2	- 6,6
1941-1945	61,2	59,1	+ 2,1	38,3	38,6	- 0,3	63,1	66,4	- 3,3	51,0	45,1	+ 5,9	57,0	56,0	+ 1,0
1946-1950	64,7	67,0	- 2,3	44,3	50,4	- 6,1	75,5	71,1	+ 4,4	66,0	68,4	- 2,4	57,7	63,7	- 6,0
1951-1955	53,5	57,6	- 4,1	35,4	35,6	- 0,2	77,1	68,1	+ 9,0	67,5	68,3	- 0,8	56,0	52,7	+ 3,3

T A B E L 8a.

Magnæctificers per 1000 timmers in drie SECUNDÄIRE WILDEWAGTEN
in VIJFJAARLIJKE PERIODEN.

P E R I O D E	AMSTELRADE			NIEUWENHAGEN			SCHIJSBERG		
	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0
1866 - 1870	45,8	50,9	- 5,1	20,9	23,9	- 3,0	27,7	24,1	+ 3,6
1871 - 1875	70,0	72,6	- 2,6	12,8	15,8	- 3,0	27,4	30,7	- 3,3
1876 - 1880	73,1	83,0	- 9,9	20,6	29,3	- 8,7	26,9	30,9	- 4,0
1881 - 1885	82,5	60,6	+ 21,9	20,6	24,9	- 4,3	35,9	48,7	- 12,8
1886 - 1890	66,6	93,7	- 27,1	26,2	34,8	- 8,6	37,9	44,8	- 6,9
1891 - 1895	54,4	55,2	- 0,8	28,6	26,4	+ 2,2	48,6	40,6	+ 8,0
1896 - 1900	62,1	73,0	- 10,9	36,5	40,0	- 3,5	56,8	57,6	- 0,8
1901 - 1905	62,6	70,1	- 7,5	61,9	50,6	+ 11,3	86,6	64,8	+ 21,8
1906 - 1910	57,0	81,1	- 14,1	135,5	94,3	+ 41,2	230,2	134,9	+ 95,3
1911 - 1915	108,0	66,0	+ 42,0	19,8	131,3	+ 28,5	345,2	268,0	+ 77,2
1916 - 1920	173,5	151,8	+ 21,7	131,5	157,9	- 26,4	245,5	239,6	+ 5,9
1921 - 1925	207,2	153,7	+ 53,5	190,2	147,3	+ 42,9	138,0	138,2	- 0,2
1926 - 1930	201,9	190,7	+ 11,2	202,7	193,3	+ 9,4	173,4	165,3	+ 8,1
1931 - 1935	182,3	139,1	+ 43,2	129,9	167,3	- 37,4	102,2	133,2	- 31,0
1936 - 1940	112,6	104,3	+ 8,3	86,3	87,5	- 1,2	69,7	89,5	- 19,8
1941 - 1945	86,9	72,9	+ 14,0	55,6	60,2	- 4,6	54,4	53,4	+ 1,0
1946 - 1950	63,2	78,8	- 15,6	50,6	52,5	- 1,9	69,9	65,4	+ 4,5
1951 - 1955	71,1	59,5	+ 11,6	66,1	49,0	+ 17,1	70,1	47,3	+ 22,8

T A B E L 86.

Mijstadijfers per 1000 inwoners in twee SECUNDAIRE MIJNTEMENTEN en van de rest van de OUDE MIJNSTREEK zonder nepen voornaamste gemeenten, in VIJFJAARLIJKE PERIODEN.

P E R I O D E	UBACH over WORMS			EIJVELSHOVEN			O U D E M I J N S T R E E K zonder 9 gemeenten.		
	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0
	1866 - 1870	21,2	27,1	- 5,9	36,2	54,7	- 18,5	29,4	38,9
1871 - 1875	23,7	24,6	- 0,9	53,3	53,3	-----	36,1	38,3	- 2,2
1876 - 1880	27,6	34,3	- 6,7	62,2	57,2	+ 5,8	47,7	49,4	- 1,7
1881 - 1885	39,2	48,7	- 9,5	45,5	34,2	+ 11,3	43,0	44,8	- 1,9
1886 - 1890	35,2	37,0	- 1,8	74,1	76,2	- 1,8	43,0	53,2	- 10,2
1891 - 1895	22,2	20,0	+ 2,2	54,5	56,5	- 2,0	42,9	40,9	+ 2,0
1896 - 1900	21,0	31,7	- 10,7	195,7	89,0	+ 16,7	48,2	53,7	- 5,5
1901 - 1905	51,4	69,7	- 18,3	140,9	104,2	+ 36,7	52,8	51,6	+ 1,2
1906 - 1910	100,9	68,6	+ 32,3	260,9	201,9	+ 59,0	60,6	69,2	- 8,6
1911 - 1915	115,7	99,0	+ 16,7	290,4	217,8	+ 72,6	152,3	140,0	+ 12,3
1916 - 1920	118,3	114,8	+ 3,5	260,6	259,7	+ 0,9	123,0	113,9	+ 9,1
1921 - 1925	135,9	101,3	+ 34,6	169,8	168,9	+ 0,9	113,2	97,6	+ 15,6
1926 - 1930	233,6	150,9	+ 82,7	295,1	253,7	+ 41,4	126,1	126,9	- 0,8
1931 - 1935	108,6	142,5	- 33,9	152,3	169,6	- 17,3	96,2	100,5	- 4,3
1936 - 1940	87,5	80,6	+ 6,9	94,0	101,3	- 7,3	77,7	83,5	- 5,8
1941 - 1945	50,7	52,0	- 1,3	84,4	76,8	+ 7,6	55,6	53,5	+ 2,1
1946 - 1950	52,5	64,0	- 11,5	110,3	108,4	+ 1,9	73,8	58,4	- 15,6
1951 - 1955	47,6	47,6	-----	96,8	96,4	+ 0,4	76,4	70,0	- 3,6

TABEL 9.

Migratiecijfers per 1000 inwoners in de gemeenten SITTARD, GELEEN en in de rest van het gebied " De Nieuwe Mijnstreek " -
- in VIJFJAARLIJKE PERIODEN.

PERIODE	SITTARD			GELEEN			Rest " Nieuwe Mijnstreek "		
	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0
1866 - 1870	29,3	35,9	- 6,6	12,3	20,2	- 7,9	26,1	28,0	- 1,9
1871 - 1875	44,9	44,9	---	16,0	19,3	- 3,3	20,3	22,6	- 2,3
1876 - 1880	37,6	34,7	+ 2,9	23,0	22,1	+ 0,9	23,6	30,3	- 6,7
1881 - 1885	41,5	37,7	+ 3,8	19,5	19,2	+ 0,3	26,1	29,7	- 3,6
1886 - 1890	43,1	50,6	- 7,5	21,3	24,4	- 3,1	27,7	35,7	- 8,0
1891 - 1895	51,4	52,9	- 1,5	20,5	19,4	+ 1,1	28,4	33,2	- 4,8
1896 - 1900	68,6	73,4	- 4,8	49,0	56,5	- 7,5	37,5	42,7	- 5,2
1901 - 1905	80,1	71,4	+ 8,7	67,3	72,8	- 5,5	42,4	42,8	- 0,4
1906 - 1910	104,0	95,4	+ 8,6	71,5	58,3	+ 13,2	44,6	52,7	- 8,1
1911 - 1915	119,3	106,9	+ 12,4	60,2	55,2	+ 5,0	48,7	45,5	+ 3,2
1916 - 1920	178,8	163,6	+ 15,2	154,0	118,8	+ 35,2	77,1	76,0	+ 1,1
1921 - 1925	138,3	111,9	+ 26,4	166,1	114,4	+ 51,7	66,2	62,7	+ 3,5
1926 - 1930	153,5	153,8	- 0,3	271,4	178,1	+ 93,3	78,6	77,1	+ 1,5
1931 - 1935	115,9	117,5	- 1,6	120,0	118,3	+ 1,7	79,8	77,1	+ 2,7
1936 - 1940	87,0	93,5	- 6,5	78,2	74,5	+ 3,7	60,5	62,9	- 2,4
1941 - 1945	78,4	76,5	+ 1,8	62,7	57,7	+ 5,0	49,5	51,2	- 1,7
1946 - 1950	95,4	86,5	+ 8,9	72,9	62,4	+ 10,5	44,2	48,1	- 3,9
1951 - 1955	94,9	68,9	+ 26,0	60,8	52,0	+ 8,8	44,7	44,8	- 0,1

TABEL 10.

Migratiecijfers per 1000 inwoners in MAASTRICHT en de rest van OVERIG ZUID-LIMBURG
in VIJFJAARLIJKE PERIODEN.

PERIODE	M A A S T R I C H T			Rest OVERIG ZUID - LIMBURG		
	Vest.	Vertr.	0	Vest.	Vertr.	0
1866 - 1870	46,5	51,9	- 5,4	37,1	41,4	- 4,3
1871 - 1875	44,3	46,7	- 2,4	37,3	40,8	- 3,5
1876 - 1880	48,1	52,0	- 3,9	43,2	45,2	- 2,0
1881 - 1885	53,0	50,8	+ 2,2	49,9	48,0	+ 1,9
1886 - 1890	53,8	54,6	- 0,8	52,3	52,9	- 0,6
1891 - 1895	57,5	58,0	- 0,5	55,7	55,9	- 0,2
1896 - 1900	61,0	68,7	- 7,7	58,7	65,7	- 7,0
1901 - 1905	71,4	68,8	+ 2,6	67,5	64,8	+ 2,7
1906 - 1910	78,9	85,6	- 6,7	74,6	81,4	- 6,8
1911 - 1915	73,2	74,8	- 1,6	69,6	70,8	- 1,2
1916 - 1920	82,8	83,0	- 0,2	78,0	78,6	- 0,6
1921 - 1925	58,8	61,1	- 2,3	72,4	76,4	- 4,0
1926 - 1930	59,1	63,3	- 4,2	74,4	78,9	- 4,5
1931 - 1935	55,9	51,3	+ 4,6	71,4	69,6	+ 1,8
1936 - 1940	48,3	52,2	- 3,9	61,0	66,8	- 5,8
1941 - 1945	39,4	39,0	+ 0,4	49,7	48,2	+ 1,3
1946 - 1950	46,7	46,3	+ 0,4	52,8	53,6	- 0,8
1951 - 1955	41,3	40,5	+ 0,8	49,7	51,7	- 2,0

TABEL 11a.

Migratieresultanten van NOORD-, MIDDEN-, ZUID- en TOTAAL LIMBURG in
ABSOLUTE CIJFERS, berekend voor de jaren 1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	De toename, resp. vermindering van de bevolking tengevolge van migratie in			
	NOORD-LIMBURG	MIDDEN-LIMBURG	ZUID-LIMBURG	PROVINCIE LIMBURG
1865	47860	53892	120136	221888
1900	42887	45286	109405	197578
1930	40911	35894	177818	254623
1940	38774	33032	154100	225906
1955	34135	34971	156124	225230

TABEL 11b.

Winst en verlies in ABSOLUTE CIJFERS

Jaar	NOORD-LIMBURG		MIDDEN-LIMBURG		ZUID-LIMBURG		PROVINCIE LIMBURG	
	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies
ten opzichte van 1865								
1900		4973		3606		10731		24310
1930		6949		17998		57682		32735
1940		9086		20860		33964		4018
1955		13725		18921		35988		3342
ten opzichte van 1900								
1930		1976		9392		68413		57045
1940		4113		12254		44695		28328
1955		8752		10315		46719		27652
ten opzichte van 1930								
1940		2137		2862		23718		28717
1955		6776		923		21694		29393
ten opzichte van 1940								
1955		4639	1939		2024			676

T A B E L 11c.

Migratiereultaten van NOORD-, MIDDEN-, ZUID- en TOTAAL LIMBURG volgens indexcijfers berekend voor de jaren 1900, 1930, 1940 en 1955.

Jaar	NOORD-LIMBURG				MIDDEN-LIMBURG				ZUID-LIMBURG				TOTAAL LIMBURG				
	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	t.o.v.	
	1865	1900	1930	1940	1865	1900	1930	1940	1865	1900	1930	1940	1865	1900	1930	1940	
1865	100				100				100				100				
1900	89,6	100			82,2	100			91,0	100			89,1	100			
1930	85,5	95,4	100		66,4	79,3	100		148,0	162,6	100		114,7	128,8	100		
1940	81,0	90,4	94,2	100	61,1	72,9	92,0	100	128,3	140,8	86,6	100	101,8	114,3	88,8	100	
1955	71,3	79,6	83,5	88	64,9	77,2	97,4	105,9	130,0	142,7	87,8	101,3	101,5	113,9	88,5	99,7	

TABEL 12a.

Migratieresultanten in ABSOLUTE CIJFERS voor NOORD-LIMBURG en zijn
GEOGRAPHISCHE GEBIEDEN

Jaar	BERGEN	VENRAY-HORST	HELDEN	VENLO	STAD VENLO	TEGELEN	RESTGEBIED VENLO
1865	9152	14877	9976	13855	8068	1914	3873
1900	6381	11608	9191	15707	9079	3417	3211
1930	3563	13066	7674	16608	8282	4968	3357
1940	2856	12322	7069	16527	8753	4848	2925
1955	1932	10880	5333	15990	8090	4881	3000

T A B E L 12b.

WINST en VERLIES in ABSOLUTE CIJFERS

Jaar	BERGEN		VENRAY-HORST		HELDEN		VENLO		STAD VENLO		TEGELEN		RESTGEBIED VENLO	
	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies
ten opzichte van 1865														
1900		2771		3269		785	1852		1011		1503			662
1930		5589		1811		2302	2753		214		3054			516
1940		6296		2555		2907	2672		685		2934			948
1955		7220		3997		4643	2135		22		2967			873
ten opzichte van 1900														
1930		2818	1458			1517	901			797	1551		146	
1940		3525	714			2122	820			326	1431			286
1955		4449		728		3858	283			989	1464			211
ten opzichte van 1930														
1940		707		744		605		81	471			120		432
1955		1431		2186		2331		618		192		87		357
ten opzichte van 1940														
1955		924		1442		1736		537		663	33		75	

T A B E L 120.

Migratieresultanten van de GEBIEDEN VAN NOORD-LIMBURG volgens Indexcijfers berekend voor de jaren 1900, 1930, 1940 en 1955.

Jaar	BERKEN				VERBRAT-GENNEP				HELIEN				VENLO			
	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940
1865	100				100				100				100			
1900	69,7	100			78,0	100			92,1	100			113,4	100		
1930	38,9	55,8	100		87,8	112,6	100		76,9	83,5	100		119,9	105,7	100	
1940	31,2	44,8	80,2	100	82,8	106,1	94,3	100	70,9	76,9	92,1	100	119,3	105,2	99,5	100
1955	21,1	30,3	54,2	47,6	73,1	93,7	83,3	88,3	53,5	58,0	69,5	75,4	115,4	101,8	96,3	96,7
	STAD VENLO				TIEGELN				RESTGEBIED VENLO							
1865	100				100				100							
1900	112,5	100			180,6	100			82,9	100						
1930	102,7	91,2	100		259,6	145,4	100		86,7	104,5	100					
1940	108,5	96,4	105,7	100	253,3	141,9	97,6	100	75,5	91,1	87,1	100				
1955	100,3	98,1	97,7	92,4	255,0	142,8	98,2	100,7	77,4	93,4	89,4	102,6				

TABEL 13a.

Migratieresultanten van MIDDEN-LIMBURG en de GEOGRAFISCHE GEBIEDEN daarvan
in ABSOLUTE CIJFERS, berekend voor de jaren 1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	GEBIEDEN			
	ROERMOND	E C H T	BEEGDEN	W E E R T
1865	19170	7515	12686	14521
1900	16301	6327	10401	12257
1930	12050	4875	9365	9604
1940	10906	4332	8992	8801
1955	12406	5051	9260	8254

TABEL 13b.

Winst en verlies in ABSOLUTE CIJFERS

Jaar	ROERMOND		E C H T		BEEGDEN		W E E R T	
	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies
ten opzichte van 1865								
1900		2869		1188		2285		2264
1930		7120		2640		3321		4917
1940		8264		3183		3693		5720
1955		6764		2464		3426		6267
ten opzichte van 1900								
1930		4251		1452		1036		2653
1940		5395		1995		1408		3456
1955		3895		1276		1141		4003
ten opzichte van 1930								
1940		1144		543		372		803
1955	356		176			105		1350
ten opzichte van 1940								
1955	1500		719		267			547

T A B E L. 13c.

Migratiesultaten van de GEBIEDEN VAN MIDDEN-Limburg volgens Indexcijfers
 berekend voor de jaren 1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	G E B I E D E N															
	ROERMOND				ECHT				BERGLEN				WEERT			
	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940
1865	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1900	85,0	100	84,2	100	82,0	100	82,0	100	84,4	100	84,4	100	84,4	100	84,4	100
1930	62,9	73,9	100	64,9	77,1	100	73,8	90,0	100	66,1	78,4	100	66,1	78,4	100	66,1
1940	56,9	66,9	90,5	100	57,6	68,5	88,9	100	70,9	86,5	96,0	100	60,6	71,8	91,6	100
1955	64,7	76,1	103,0	113,8	67,2	79,8	103,6	116,6	73,0	89,0	98,9	103,0	56,8	67,3	85,9	93,8
	STAD ROERMOND				RESTGEBIED ROERMOND				STAD WEERT				RESTGEBIED WEERT			
1865	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1900	99,8	100	71,9	100	89,4	100	89,4	100	80,0	100	80,0	100	80,0	100	80,0	100
1930	81,5	81,6	100	46,3	64,4	100	79,9	89,3	100	54,1	68,6	100	43,6	54,5	80,6	100
1940	72,3	72,4	88,7	100	43,3	60,1	93,4	100	80,0	89,5	100,1	100	43,6	54,5	80,6	100
1955	86,9	87,1	106,6	120,3	45,1	62,6	97,1	104,1	98,6	110,3	123,5	123,3	20,2	25,2	37,3	46,3

T A B E L 14a.

Migratiereultanten van de GEMEENTEN ROERMOND en WEERT en van de BEIDE respectievelijke RESTGEBIEDEN in ABSOLUTE CIJFERS, berekend voor de jaren 1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	STAD ROERMOND	RESTGEBIED ROERMOND	STAD WEERT	RESTGEBIED WEERT
1865	9008	10162	6788	7733
1900	8990	7311	6068	6189
1930	7340	4710	5421	4183
1940	6509	4397	5429	3372
1955	7828	4578	6694	1560

T A B E L 14b.

Winst en verlies in ABSOLUTE CIJFERS

Jaar	STAD ROERMOND		RESTGEBIED ROERMOND		STAD WEERT		RESTGEBIED WEERT	
	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies
ten opzichte van 1865								
1900		18		2851		720		1544
1930		1668		5452		1367		3550
1940		2499		5765		1359		4361
1955		1180		5584		94		6173
ten opzichte van 1900								
1930		1650		2601		647		2006
1940		2481		2914		639		2817
1955		1162		2733	1265			4629
ten opzichte van 1930								
1940		831		313	8			811
1955	488			132	1273			2623
ten opzichte van 1940								
1955	1319		181		1265			1812

TABEL 15a.

Migratieresultanten van de GEBIEDEN van ZUID-LIMBURG in ABSOLUTE
CIJFERS, berekend voor de jaren 1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	OUDE MIJNSTREEK	NIEUWE MIJNSTREEK	OVERIG ZUID-LIMBURG
1865	28612	27272	64252
1900	27722	23167	58516
1930	93197	33903	50718
1940	72345	33626	48129
1955	70285	38967	46672

TABEL 15b.

Winst en verlies in ABSOLUTE CIJFERS

Jaar	OUDE MIJNSTREEK		NIEUWE MIJNSTREEK		OVERIG ZUID-LIMBURG	
	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies
ten opzichte van 1865						
1900		890		4105		5736
1930	64585		6631			13534
1940	43733		6354			16123
1955	41673		11695			17380
ten opzichte van 1900						
1930	65475		10736			7798
1940	44623		10459			10387
1955	42563		15800			11644
ten opzichte van 1930						
1940		20852		277		2589
1955		22912	5064			3846
ten opzichte van 1940						
1955		2060	5341			1257

TABEL 15c.

Migratieresultanten volgens indexcijfers, berekend voor de jaren
1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	OUDE MIJNSTREEK				NIEUWE MIJNSTREEK				OVERIG ZUID-LIMBURG			
	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940
1865	100				100				100			
1900	96,9	100			84,9	100			91,1	100		
1930	325,7	336,2	100		124,3	146,3	100		78,9	86,7	100	
1940	252,8	261,0	77,6	100	123,3	145,1	99,2	100	74,9	82,2	94,9	100
1955	245,6	253,5	75,4	97,2	142,9	168,2	114,9	115,9	73,0	80,1	92,4	97,4

TABEL 16a.

Migratieresultaten van de GEMEENTEN HEERLEN, KERKRADE, HOENSBROEK,
BRUNSSUM en de REST van de OUDE MIJNSTREEK in ABSOLUTE CIJFERS.

Jaar	HEERLEN	KERKRADE	HOENSBROEK	BRUNSSUM	REST OUDE MIJNSTREEK
1865	5103	4980	1210	977	16342
1900	5688	6246	878	1003	14577
1930	29041	18737	8265	10705	27099
1940	24614	14339	5759	7557	21726
1955	23207	12965	6746	7756	21261

TABEL 16b.

Winst en verlies in ABSOLUTE CIJFERS

Jaar	HEERLEN		KERKRADE		HOENSBROEK		BRUNSSUM		REST OUDE MIJNSTREEK	
	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies
ten opzichte van 1865										
1900	585		1266			332	26			1765
1930	23938		13757		7055		9728		10757	
1940	19511		9359		4549		6580		5384	
1955	18104		7985		5536		6779		4919	
ten opzichte van 1900										
1930	23353		12491		7387		9702		12522	
1940	18926		8093		4881		6554		7149	
1955	17519		6719		5868		6753		6684	
ten opzichte van 1930										
1940		4427		4398		2506		3148		5373
1955		5834		5772		1519		2949		5838
ten opzichte van 1940										
1955		1407		1374	987		199			465

TABEL 16c.

Migratieresultanten van de GEMEENTEN HEERLEN, KERKRADE, HOENSBROEK, BRUNSSUM
en de REST van de OUDE MIJNSTREEK volgens indexcijfers, berekend voor de
jaren 1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	HEERLEN				KERKRADE				HOENSBROEK			
	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940
1865	100				100				100			
1900	111,1	100			125,4	100			72,6	100		
1930	569,1	512,4	100		376,2	300,0	100		683,1	941,3	100	
1940	482,3	434,3	84,8	100	287,9	229,6	76,5	100	476,0	655,9	69,7	100
1955	454,7	409,4	79,9	94,3	260,3	207,6	69,2	90,4	557,5	768,3	81,6	117,1
	BRUNSSUM				REST OUDE MIJNSTREEK							
1865	100				100							
1900	102,7	100			89,2	100						
1930	1095,7	1067,3	100		165,8	185,9	100					
1940	773,5	753,4	70,7	100	132,9	149,0	80,2	100				
1955	793,9	773,3	72,5	102,6	130,1	145,9	78,5	97,9				

T A B E L 17a.

Migratierelevanten van de GEMEENTEN SITTARD en GELEEN en de REST van de NIEUWE MIJNSTREEK in ABSOLUTE CIJFERS, berekend voor de jaren 1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	SITTARD	GELEEN	REST NIEUWE MIJNSTREEK
1865	4813	2225	20234
1900	4387	1993	16787
1930	8030	8773	17100
1940	7352	9167	17107
1955	11532	11674	15761

T A B E L 17b.

Winst en verlies in ABSOLUTE CIJFERS

Jaar	SITTARD		GELEEN		REST NIEUWE MIJNSTREEK	
	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies
ten opzichte van 1865						
1900		426		232		3447
1930	3217		6548			3134
1940	2539		6942			3127
1955	6719		9449			4473
ten opzichte van 1900						
1930	3643		6780		313	
1940	2965		7174		320	
1955	7145		9681			1026
ten opzichte van 1930						
1940		678	394		7	
1955	3502		2901			1339
ten opzichte van 1940						
1955	4180		2507			1346

T A B E L 17c.

Migratierelevanten volgens indexcijfers, berekend voor de jaren 1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	SITTARD				GELEEN				REST NIEUWE MIJNSTREEK			
	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940
1865	100				100				100			
1900	91,1	100			89,6	100			82,5	100		
1930	166,8	183,1	100		394,3	440,2	100		84,5	101,9	100	
1940	152,8	167,6	91,6	100	412,0	460,0	104,5	100	84,5	101,9	100	100
1955	239,6	262,9	143,6	156,9	524,7	585,8	133,1	127,2	77,9	93,9	92,2	92,1

T A B E L 18a.

Migratieresultanten van de GEMEENTE MAASTRICHT en de REST van
OVERIG ZUID-LIMBURG in ABSOLUTE CIJFERS, berekend voor de
Jaren 1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	MAASTRICHT	REST OVERIG ZUID-LIMBURG
1865	28719	35533
1900	25738	32778
1930	22491	28227
1940	22656	25473
1955	23277	23595

T A B E L 18b.

Winst en verlies in ABSOLUTE CIJFERS

Jaar	MAASTRICHT		REST OVERIG ZUID-LIMBURG	
	Winst	Verlies	Winst	Verlies
ten opzichte van 1865				
1900		2981		2755
1930		6228		7306
1940		6063		10060
1955		5442		11932
ten opzichte van 1900				
1930		3247		4551
1940		3082		7305
1955		2461		9183
ten opzichte van 1930				
1940	165			2754
1955	786			4632
ten opzichte van 1940				
1955	621			1878

T A B E L 18c.

Migratieresultanten volgens indexcijfers, berekend voor de jaren
1900, 1930, 1940 en 1955

Jaar	G E B I E D E N							
	MAASTRICHT				REST OVERIG ZUID-LIMBURG			
	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940	t.o.v. 1865	t.o.v. 1900	t.o.v. 1930	t.o.v. 1940
1865	100				100			
1900	89,6	100			92,2	100		
1930	78,3	87,4	100		79,4	86,1	100	
1940	78,9	88,0	100,7	100	71,7	77,7	90,2	100
1955	81,1	90,4	103,5	102,7	66,4	72,0	83,6	92,6

Verdeling van de bevolking naar de geboorteplaats in de woongemeente
in procenten van de totale bevolking 1).

Jaar	Provincie Limburg	Noord-Limburg	Midden-Limburg	Zuid-Limburg
1859	71,8	73,8	72,5	70,6
1869	71,6	73,3	72,0	70,6
1879	71,0	71,5	71,7	70,6
1889	69,8	69,7	70,7	69,5
1899	68,6	67,0	70,4	68,5
1909	66,6	-	-	-
1920	59,8	-	-	-
1930	56,4	-	-	-
1947	61,5	68,7	66,5	56,5

1) Aangezien over de jaren 1909, 1920 en 1930 geen cijfers per gemeente bekend zijn, is het niet mogelijk, het percentage van de bevolking, geboren in de woongemeente, voor Noord-, Midden- en Zuid-Limburg op te geven.

TABEL 20

Percentage van de woonbevolking van de provincie Limburg,
verdeeld naar haar geboorteplaats, resp.:

Jaar	Geboren in een andere Limburgse gemeente	Geboren in de overige Nederl. provincies	Geboren in het buitenland
1859	18,7	3,9	5,6
1869	19,2	3,4	5,8
1879	18,7	3,7	6,6
1889	19,1	4,0	7,1
1899	19,6	4,8	7,0
1909	16,9	7,8	8,7
1920	19,5	10,0	10,7
1930	21,2	9,4	13,0
1947	22,2	9,8	6,5

TABEL 21

Vestiging in Limburg in de periode 1865-1875

	Vanuit een Limb. gem. naar een gemeente in:	Vanuit een andere Nederl. prov. naar een gemeente in:	Vanuit de koloniën naar een gemeente in:	Vanuit het buitenland naar een gemeente in:
Noord - Limburg	13.391	6.710	12	3.239
Midden - Limburg	15.258	3.634	34	3.369
Zuid - Limburg	26.022	5.014	329	10.694

TABEL 22

De vestiging in Limburg in de economisch-geografische gebieden
en in de grotere gemeenten in de periode 1865-1875, verdeeld
naar de herkomst

Economisch-geografische gebieden	Binnen-provinciaal	Buiten-provinciaal	Vanuit het buitenland
Bergen-Cenep	1403	1705	1050
Venray-Horst	4980	1378	920
Helden en omgeving	2982	388	208
Venlo en omgeving zonder Venlo en Tegelen	1254	89	459
Roermond en omgeving zonder Roermond	2572	103	589
Beegden en omgeving	5084	541	1019
Weert en omgeving zonder Weert	1570	211	394
Echt en omgeving	1602	130	532
Oostelijke Mijnstreek, zonder de 4 grootste gemeenten	4013	51	1296
Westelijke Mijnstreek, zonder de 2 grootste gemeenten	3698	155	911
Overig Zuid-Limburg, zonder Maastricht	7788	525	2830
S t e d e n .			
Venlo	2106	2994	452
Tegelen	666	116	170
Roermond	3086	2021	501
Weert	1344	628	334
Heerlen	938	44	228
Kerkrade	1077	227	1053
Brunssum	386	9	365
Hoensbroek	261	2	51
Sittard	1105	417	428
Geleen	289	3	18
Maastricht	5467	3581	3471

TABEL 23

Verdeling van de bevolking naar de geboorteplaats buiten de woongemeente voor de jaren
1859, 1869, 1879, 1889 en 1899, in procenten van de totale bevolking

	Geboren in een andere Limburgse gemeente					Geboren in een andere Nederlandse provincie					Geboren in het buitenland				
	1859	1869	1879	1889	1899	1859	1869	1879	1889	1899	1859	1869	1879	1889	1899
Noord-Limburg	16	17	17	17	18	6	6	7	7	8	4	4	5	6	7
Midden-Limburg	20	20	19	20	19	4	4	4	4	5	4	4	5	5	5
Zuid-Limburg	19	20	19	20	19	3	3	2	3	3	7	7	9	8	9
Provincie Limburg	19	19	19	19	19	4	4	4	4	5	6	5	7	7	8

T A B E L 24a.

De interprovinciale vestiging in Limburg in de jaren
vóór 1939, naar de provincies van herkomst.

Gebied	Noorden: Groningen Friesland en Drente		Oosten: Overijssel Gelderland		Westen: Nrd.-Holland Zd.-Holland en Utrecht		Zuiden: Zeeland en Nrd.-Brabant	
	abs.	in %	abs.	in %	abs.	in %	abs.	in %
Noord-Limburg	580	7,7	2061	27,4	1306	17,4	3563	47,5
Midden-Limburg	460	9,8	827	17,8	1274	27,4	2092	45,0
Zuid-Limburg	6383	24,3	6109	23,3	6248	23,8	7490	28,6
Provincie Limburg	7423	19,3	8997	23,4	8828	23,0	13145	34,3

T A B E L 26.

De interprovinciale en buitenlandse migratie naar Limburg
in de jaren 1939 - 1947, per gebiedsdeel.

Migratie vanuit:	Noord- Limburg	Midden- Limburg	Zuid- Limburg
de noordelijke provincies (Groningen, Friesland, Drente)	250	241	1319
de oostelijke provincies (Overijssel en Gelderland)	1211	855	3131
de westelijke provincies (Nrd.- en Zd.-Holland en Utrecht)	2320	2186	7632
de zuidelijke provincies (Nrd.-Brabant en Zeeland)	2666	2154	4177
	6447	5436	16259
Duitsland	555	311	1804
België	125	300	1736
Overige landen	425	322	1645
	1105	933	5185

TABEL 24b.

De interprovinciale vestiging in de gebieden en grotere gemeenten van Limburg in de jaren vóór 1939, naar de provincies van herkomst.

Gedieden	Groningen Friesland Drente	Overijssel	Gelderland	Utrecht	Noord-Holland	Zuid-Holland	Zeeland	Noord-Brabant
Bergen-Gennep	95	53	605	52	60	57	11	525
Venray-Horst	93	41	432	39	99	90	38	1030
Venlo en omg.	377	185	713	132	309	386	99	1657
Helden	15	17	15	-	39	43	7	196
Weert en omg.	69	30	52	57	101	92	15	510
Beegden en omg.	54	52	172	76	199	199	13	613
Roermond en omg.	297	102	332	27	144	338	63	706
Echt en omg.	40	6	71	-	40	1	10	162
Oostel. Mijustr.	4771	992	3092	733	1135	1530	530	3644
Westel. Mijustr.	998	256	735	204	354	403	209	1248
Overig Zd. Limb.	614	276	758	275	664	950	212	1647
Grotere Gemeenten								
Venlo	271	165	583	124	225	336	76	1381
Roermond	177	82	259	21	119	241	46	521
Weert	51	26	48	51	75	62	11	417
Heerlen	1595	462	1457	405	633	913	251	1561
Kerkrade	705	114	292	73	122	145	48	322
Sittard	230	91	206	85	137	108	47	388
Geleen	579	119	224	72	119	160	92	404
Maastricht	407	209	608	187	419	694	128	1268

TABEL 25

De buitenlandse vestiging in de economisch-geografische gebieden
en de grotere gemeenten in de jaren vóór 1939, naar het land
van herkomst

Gebieden	Duitsland	België	Overige gebieden
Bergen-Gennen	659	6	55
Venray-Horst	590	38	10
Venlo en omgeving	3245	100	177
Helden	198	8	6
Roermond en omgeving	1146	162	80
Beegden en omgeving	371	96	23
Weert en omgeving	346	240	20
Echt en omgeving	563	90	17
Oostelijke Mijnstreek	15995	936	2199
Westelijke Mijnstreek	3211	420	370
Overig Zuid-Limburg	3306	1701	324
Grotere gemeenten			
Venlo	1748	70	82
Tegelen	1041	26	85
Roermond	588	108	40
Weert	280	110	12
Heerlen	4398	350	862
Kerkrade	4318	251	246
Brunssum	1922	54	327
Hoensbroek	1301	49	220
Sittard	1005	116	72
Geleen	938	75	202
Maastricht	1071	944	177
Noord-Limburg	4692	152	248
Midden-Limburg	2426	588	140
Zuid-Limburg	22512	3057	2893
Provincie Limburg	29630	3797	3281

Indeling van de bevolking naar de geboorteplaats
op 31 mei 1947, in procenten van het totaal.

	Geboren in de woongemeente	Geboren in een andere gemeen- te binnen de provincie	Geboren in een andere provincie	Geboren in het buitenland
Noord-Limburg	68,7	16,6	9,8	4,9
Midden-Limburg	66,5	20,6	8,4	4,5
Zuid-Limburg	56,6	24,2	10,0	9,2
Provincie Limburg	61,5	22,2	9,8	6,5
Gebieden				
Bergen-Gennep	69,0	10,8	14,5	5,7
Venray-Horst	70,4	18,0	9,5	2,1
Venlo en omgeving	65,8	17,5	10,5	6,2
Helden en omgeving	76,5	17,7	4,5	1,3
Roermond en omgeving	61,2	24,5	10,1	4,2
Beegden en omgeving	61,5	26,8	9,0	2,7
Weert en omgeving	75,2	14,7	7,6	2,5
Echt en omgeving	74,2	16,0	5,4	4,4
Oude Mijnstreek	50,5	26,1	12,3	11,1
Nieuwe Mijnstreek	59,0	26,5	8,9	5,6
Overig Zuid-Limburg	65,7	21,2	7,9	5,2
Grotere gemeenten				
Venlo	66,4	15,1	13,0	5,5
Tegelen	62,5	20,1	7,6	9,8
Roermond	55,0	25,4	14,8	4,8
Weert	75,1	14,6	7,3	3,0
Heerlen	47,2	23,8	17,9	11,1
Kerkrade	59,2	20,4	7,4	13,0
Brunssum	44,6	25,3	16,8	13,3
Hoensbroek	42,8	29,2	17,2	10,8
Sittard	53,9	25,0	12,8	8,3
Geleen	44,1	34,7	14,0	7,2
Maastricht	69,9	15,7	9,7	4,7

T A B E L 28a

Verdeling van de bevolking van Limburg in 1859, 1899 en 1947 naar de geboorteplaats, respectievelijk in percenten van het totaal.

	Woongemeente			Andere gemeenten in de prov. Limburg			Andere Nederlandse provincies			Buitenland		
	1859	1899	1947	1859	1899	1947	1859	1899	1947	1859	1899	1947
	Noord-Limburg	74	67	69	16	18	17	6	8	10	4	7
Midden-Limburg	73	70	67	20	19	21	4	5	9	4	5	3
Zuid-Limburg	71	69	57	19	19	25	3	3	10	7	9	8
Provincie Limburg	72	69	61	19	19	22	4	5	10	6	8	6

1) Onder buitenland is ook begrepen "geboren in de koloniën".

De categorie, waarvan de geboorteplaats onbekend is, bleef buiten beschouwing.

Verdeling van de bevolking van de economisch-geografische gebieden en
 grotere gemeenten van NOORD-LIMBURG in 1859, 1899 en 1947 naar de ge-
 boorteplaats, in percenten van het totaal

	Geboren in woon- gemeenten			In andere gemeenten binnen de provincie			In andere Nederlan- se provincies			In het buitenland		
	1859	1899	1947	1859	1899	1947	1859	1899	1947	1859	1899	1947
Noord-Limburg	74	67	69	16	18	17	6	8	10	4	7	4
Gebied: Bergen-Gemep	71	70	69	10	9	11	10	13	15	8	8	6
Gebied: Venray-Horst	75	72	71	18	19	18	5	7	10	2	2	2
Gebied: Helden en omgeving	79	71	77	18	21	18	2	5	5	1	3	1
Gebied: Venlo en omgeving	70	60	66	17	19	18	7	9	11	6	12	6
Gemeente Venlo	70	61	66	13	17	15	10	12	13	6	10	6
Gemeente Tegelen	68	52	63	23	19	20	2	4	8	8	25	10

T A B E L 28c

Verdeling van de bevolking van de economisch-geografische gebieden en
 grotere gemeenten van MIDDEN-LIMBURG in 1859, 1899 en 1947, naar
 de geboorteplaats in percenten van het totaal.

	Geboren in woon- gemeente			In andere gemeenten binnen de provincie			In andere Nederland- se provincies			In het buitenland		
	1859	1899	1947	1859	1899	1947	1859	1899	1947	1859	1899	1947
Midden-Limburg	73	70	67	20	19	21	4	5	9	4	5	3
Gebied Beegden	69	68	62	26	24	27	3	5	9	2	4	3
Gebied Echt	80	75	74	15	15	16	1	3	5	4	7	5
Gebied Weert	76	76	75	16	16	15	5	4	8	3	3	2
Gemeente Weert	75	77	75	15	13	15	7	6	7	3	3	3
Gebied Roermond	69	67	61	21	21	25	4	7	10	6	6	4
Gemeente Roermond	63	57	55	21	22	25	7	12	15	9	9	5

Verdeling van de bevolking van de economisch-geografische gebieden en
 grotere gemeenten van ZUID-LIMBURG in 1859, 1899 en 1947, naar de ge-
 boortplaats, in procenten van het totaal.

	Geboren in woon- gemeente			In andere gemeenten binnen de provincie			In andere Nederland- se provincies			In het buitenland		
	1859	1899	1947	1859	1899	1947	1859	1899	1947	1859	1899	1947
Zuid-Limburg	71	69	57	19	19	25	3	3	10	7	9	8
Oostelijke Mijner.	71	67	51	22	21	26	1	2	12	6	11	11
Gemeente Heerlen	72	64	47	22	24	24	1	3	18	5	9	11
Gemeente Kerkrade	69	68	59	17	14	20	-	3	7	13	15	13
Westelijke Mijner.	78	74	59	17	17	27	1	2	9	4	7	6
Gemeente Sittard	73	62	54	18	19	25	2	6	13	8	13	8
Gemeente Geleen	83	75	44	15	13	35	-	1	14	2	11	7
Overig Zuid-Limburg	67	67	66	19	20	21	6	4	8	8	9	5
Gemeente Maastricht	65	73	70	14	14	16	12	7	10	9	6	5
Overig Zuid-Limburg, behalve Maastricht	70	63	61	22	24	27	1	2	6	7	11	7

TABEL 29

Vertrek van personen naar een andere gemeente binnen de provincie,
naar andere provincies en naar het buitenland in de jaren 1865 - 1875.

Gebieden	Binnen-provinciaal	Interprovinciaal	Buitenland
Bergen-Gennep	1377	1690	1421
Venray-Horat	4965	1401	1499
Venlo en omgeving	3806	3162	1553
Helden en omgeving	2945	368	415
Noord-Limburg	13093	6621	4888
Roermond en omgeving	5395	2055	2664
Beegden en omgeving	5123	436	1072
Weert en omgeving	3125	946	1288
Echt en omgeving	1654	135	745
Midden-Limburg	15297	3572	5769
Oostelijke Mijnstreek	6721	341	3111
Westelijke Mijnstreek	5375	573	1977
Overig Zuid-Limburg	13232	4549	10098
Zuid-Limburg	25339	5293	15122
Grotere gemeenten			
Maastricht	4348	4004	5787
Sittard	1031	404	755
Heerlen	751	67	232
Kerkrade	818	199	934
Roermond	2312	1894	1441
Weert	1334	715	599
Venlo	2048	2974	793

TABEL 30

De buitenlandse emigratie van Limburg, gedurende de periode 1876 - 1940, zonder de trek naar de koloniën, in vergelijking met die van het Rijk, in vijfjaarlijkse perioden.

Periode	R i j k	L I M B U R G	
		Absolute cijfers	In % van het Rijk
1876 - 1880	43214	13639	31,6
1881 - 1885	69949	15703	22,4
1886 - 1890	78465	17377	22,1
1891 - 1895	82970	17627	21,2
1896 - 1900	106889	27322	25,6
1901 - 1905	110486	27655	25,0
1906 - 1910	153838	35364	23,0
1911 - 1915	138110	37391	27,1
1916 - 1920	99858	24128	24,2
1921 - 1925	149724	29462	19,7
1926 - 1930	157435	34435	21,9
1931 - 1935	155316	39714	25,6
1936 - 1940	144701	30136	20,8

T A B E L 31a

Limburgse migratie naar het buitenland
in de periode van 1862 - 1900.

Jaar	Totaal ver- trek n. h. buitenland.	Waarvan naar:		Waarvan naar:		
		Europese Landen	Landen over zee	Koloniën	Amerika	Overige Landen overzee
1862	1953	1670	288	5	283	-
1863	2351	1763	588	9	579	-
1864	2003	1908	95	11	82	2
1865	2025	1983	52	33	19	-
1866	1991	1955	36	12	17	1
1867	1978	1936	42	24	18	-
1868	2175	2100	75	6	69	-
1869	3576	3403	173	27	146	-
1870	2557	2445	112	24	88	-
1871	3450	3396	54	13	41	-
1872	3244	3166	78	18	60	-
1873	3398	3226	172	30	142	-
1874	2458	2421	37	17	20	-
1875	2348	2322	26	11	15	-
1876	2303	2245	58	45	13	-
1877	2203	2145	49	24	25	-
1878	2581	2480	101	21	80	-
1879	3300	3199	101	23	78	-
1880	3376	3234	142	11	131	-
1881	3095	2942	153	5	148	-
1882	3376	3222	154	16	138	-
1883	3302	3181	121	14	107	-
1884	3195	3114	81	7	74	-
1885	2799	2751	48	22	20	6
1886	2906	2869	37	19	18	-
1887	3261	3173	88	30	57	1
1888	3348	3292	56	40	16	-
1889	4070	3964	56	19	37	-
1890	3578	3929	49	18	28	3
1891	3939	3891	48	29	19	-
1892	3266	3161	105	25	80	-
1893	3361	3276	85	21	64	-
1894	3584	3497	87	81	6	-
1895	3680	3667	13	9	4	-
1896	4325	4281	44	28	16	-
1897	4593	4557	36	29	4	3
1898	5020	4996	24	22	1	1
1899	7286	7252	34	32	1	1
1900	5220	5206	14	11	3	-
	126839	123227	3612	847	2747	18

TABEL 31b

Limburgse emigratie naar het buitenland in de periode 1901 - 1920.

Jaar	Totaal ver- trek naar 't buitenland	W A A R V A N H A A R :											Totaal aantal landver- huizers
		Europese Landen	Waarv. Landverhuizers n.			Landen over zee		Waarvan naar:			Overige Landen overzee		
			Duits- Land	Belgie	Overig Europa	Totaal	Land- ver- huiz.	Totaal	Kolonien Landver- huizers	Amerika			
1901	4911	4866	127	90	6	45	18	43	16	2	-	241	
1902	5578	5538	91	79	5	40	11	35	6	5	-	186	
1903	5590	5496	294	99	11	94	24	76	6	10	8	428	
1904	5702	5664	244	130	11	38	20	22	4	15	1	405	
1905	6082	5999	295	114	12	83	55	32	4	36	15	476	
1906	6473	6384	326	97	21	89	52	41	4	38	10	496	
1907	6807	6725	225	113	16	82	64	18	4	52	12	418	
1908	7106	6991	205	93	6	115	67	57	9	47	11	371	
1909	7835	7680	204	116	28	155	126	32	3	104	19	474	
1910	7326	7248	194	99	41	78	43	35	3	40	3	377	
1911	7956	7878	230	136	18	78	27	54	-	19	5	411	
1912	8475	8359	278	134	35	116	62	57	3	51	8	509	
1913	8995	8820	356	110	31	175	108	79	12	91	5	605	
1914	8293	8206	208	62	67	87	60	39	12	48	-	397	
1915	3921	3887	127	19	29	34	14	20	7	14	-	189	
1916	2717	2659	61	3	30	58	16	49	6	9	4	110	
1917	2410	2378	56	2	15	32	10	28	6	-	-	83	
1918	4103	4052	133	39	8	61	13	46	8	5	-	193	
1919	8286	8225	496	310	62	61	13	57	3	4	-	875	
1920	7330	7057	657	288	69	273	158	138	23	127	-	1172	
	125896	124112	4807	2133	521	1784	955	958	129	717	109	8416	